

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ELBOGEN

1993

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGENS ÅRSSKRIFT

ELBOGEN
MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGENS
ÅRSSKRIFT
1993

ELBOGEN

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGIS ÅRSSKRIFT

Årgång 61 — Malmö 1993

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:
Fil kand Elsebeth Bager

Redaktionskommitté:
Bitr stadsantikvarie Ingmar Billberg
Lektor Hans Ersgård
Bitr stadsarkivarie Lars Jörwall
Skriftställaren, jur kand Bengt Liljenberg

© Artikelförfattarna och Elbogen Malmö Fornminnesförening
Författarna är ensamma ansvariga för sina uppsatsers innehåll

Bilden på omslagets framsida: Malmö stads vapenbrev 1437
Bilden på omslagets baksida: Malmö stads äldsta kända sigill
från 1300-talet.

BTJ Tryck AB, Lund 1993
ISSN 1102-2892

Innehåll

Förord	7
Malmöhistoriska notiser 1170—1658 samlade av <i>f stadsarkivarien fil lic Lennart Tomner</i>	9
Malmöhistoriska notiser 1658—1718 samlade av <i>lektor Hans Ersgård</i>	72
Skånske lov og dens forhistorie av <i>museidirektör Annette Hoff</i>	107
Malmö under 1200-talet av <i>bitr stadsantikvarie Ingmar Billberg och 1:e antikvarie Anders Reisnert</i>	114
Nicolovius och Malmö av <i>skriftställaren Helge Andersson</i>	152
Det blänkande eländet. Om det värvade manskapet vid Kronprinsens husarregemente i Malmö under decennierna kring sekelskiftet 1900 av <i>fil kand Thomas Sörensen</i>	162
Verksamhetsberättelse 1992	205

Förord

Elbogen Malmö Fornminnesförening vill med denna årsbok manifesteras sitt deltagande i den satsning på historia, som detta år görs i hela Sverige.

Det är med glädje vi fått se medarbetarna i Malmö Stads Historia fil lic Lennart Tomner och fil lic Hans Ersgård som författare till korta malmö-historiska notiser, en komprimerad lokalhistoria.

Den skånska lagens ålder hör man talas om, men hur mycket mera vet vi egentligen om lagen och dess förhistoria. Vi har vågat oss på att be museidirektör Annette Hoff vid Dansk Landbrugsmuseum att dela med sig av sin forskning om skånelagen, som f ö gällde i Skåne ända till 1683. Annette Hoff skriver på danska. Vi tror inte, att det skall bereda våra läsare några svårigheter.

Nya rön om 1200-talets Malmö framläggs av Ingmar Billberg och Anders Rejnert.

I bokens senare del förflyttar vi oss till modernare tider och Helge Andersson utreder problemet med adelns "upphøjelse" i Knutssalen.

Slutligen ger oss vår stipendiat, tillika doktorand, Thomas Sörensen en inträngande, roande och oroande bild av det värvade manskapet vid Kronprinsens Husarer.

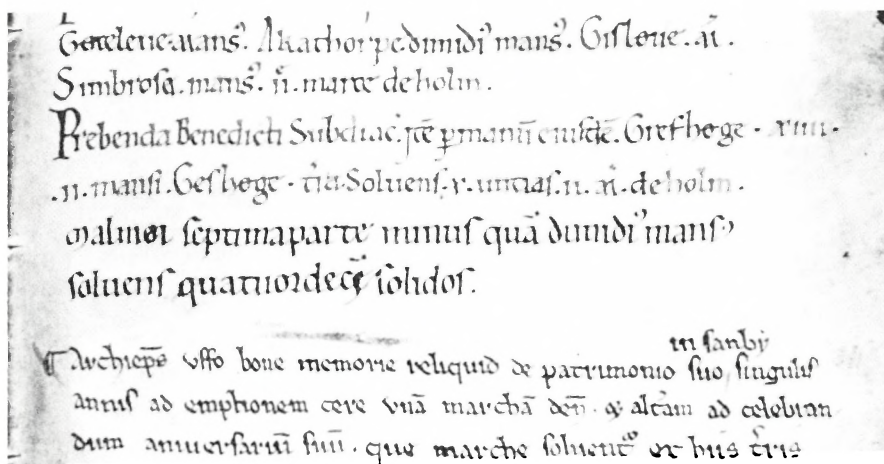
Elsebeth Bager

Malmöhistoriska notiser 1170—1658

SAMLADE AV LENNART TOMNER

Omkring 1170 har sannolikt den anteckning gjorts som innehåller det äldsta omnämmandet av "Malmö". Bland det jordagods som enligt notering i 1100-talshandskriften "Necrologium Lundense" donerats av ärkebiskop Eskil till ett prebende i Lund nämnes: "Malmøi septima parte minus quam dimidius mansus soluens quatuordecim solidos" (i Malmö en sjundedel mindre än ett halvt bol givande fjorton örtugar). Beteckningen mansus (bol) tyder på att det Malmö som avses varit en landsby. (MSH 1, s. 180)

1256 7/9 under "skånemarknaden" hade arton åldermän från danska knutsgillen varit samlade i Skanör och sammanställt stadgar för gillena. Om Malmö redan då hade ett knutsgille är osäkert. Stadgarna har blivit bevarade genom att de inskripts i Malmö knutsgilles "lagsbok", upplagd 1671, vilken haft såsom förlaga "en gammal pergamentshandskrift en gång i gilletts ägo men nu borta". Stadgarna står inte först i lagsboken utan efter gillesartiklar som kan dateras till omkring 1300. (MSH 1, s. 233)

Ur handskriften "Necrologium Lundense". Mitt på bilden står anteckningen om "Malmøi". Lunds Universitetsbibliotek.

Malmö S:t Knutsgilles äldsta sigill.

1259 låg den norske kungen Håkon Håkonson med en undsättningsflotta vid Köpenhamn och lät sina män taga en kogge över vid "Malmhauga". Detta citat ur berättelsen om kung Håkon, nedtecknad på isländska kort efter hans död 1263, ger en anvisning om hur namnet Malmö uppkommit. "Malm" ingår i många ortnamn och betecknar vanligen grus eller sand och "haugar" motsvarar det danska "høje". (*MSH 1, s. 180*)

1260 ingick den svenske kungen Valdemar Birgersson äktenskap med den avlidne danske kungen Erik Plovpenning's dotter Sofia och erhöll i hemgift "twa köpstada ther Danmark haffde aff lithin skada trälaborgh ok malmöya" (enligt den svenska Erikskrönikan). (*MSH 1, s. 181*)

1269 21/10 testamenterade ärkediakonen Erland Erlandsen i Lund till kyrkan i Övre Malmö ("ecclesie Malmøge superiori") 2 mark penningar och till kyrkan i Nedre Malmö ("ecclesie Malmøgh inferiori") 4 mark. (*MSH 1, s. 182*)

1275 29/1 beviljade biskop Peder borgarna i Köpenhamn, då lydande under Roskilde biskopat, tullfrihet när de seglade över till Malmö, om samma frihet kunde utverkas för de borgare där som for till Köpenhamn. Att invånarna i Malmö benämnes "cives" visar, att denna ort då betraktades såsom stad ("civitas"). (*MSH 1, s. 181*)

Stengodsstatyett, föreställande ryttare iklädd mantel. Fynd vid utgrävning av primitiva 1200-talsbostäder strax söder om S:t Petri kyrka i kvarteret von Cronow. Malmö Museum.

Grävningssfynd från "gamla staden" (från vänster): kannor av äldre rödgods från 1200-talet och kanna av lergods från 1300-talet. Malmö Museum.

1292 8/2 gav påven Nikolaus IV subdiakonen Niels Svendsen tillåtelse att behålla prästämbetet vid kyrkan i Malmö, om han lät sig prästvigas och avstod från ett tidigare mottaget prästämbete i Odense stift. (*Diplomatarium Danicum* 2:4 nr 63)

1294 6/8 förbjöd kung Erik Menved sin fogde ("advocatus") i Malmö att hindra dominikanerbröderna från Lund att samla allmosor i Malmö. (*MSH 1*, s. 182)

1300 omkring anses byggandet av S:t Petri kyrka i Malmö ha påbörjats. Likheterna med den något äldre Mariakyrkan i Lybeck är påfallande. (*MSH 1*, s. 261)

1303 20/4 utfärdade en före detta fogde i Malmö, Johannes Hwit, en fullmakt för prästen Nikolaus i Övre Malmö att sälja jord i Hyllie. Fragment av fogdens sigill vidhänger pergamentsbrevet. (*MSH 1*, s. 182)

1318 drog en svensk här under Mats Kettilmundsson härjande in i Skåne men enligt den svenska Erikskrönikan friköpte sig Malmö, Lund och Skanör från skövlingsmed en "brandskatt". (*MSH 1*, s. 187)

1327 15/7 fastställdes i en dansk dom Erik Valdemarssons (den svenske kungen Valdemars och Sofias son) ärftliga rätt till en del mö-

dernegods i Danmark, bl.a. Malmö, Trelleborg och tredjedelen av Övre Malmö. (*MSH 1, s. 182*)

1327 21/9 och 10/10 utfärdade kung Valdemar III från Malmö bl.a. två privilegiebrev för staden Åhus. (*Diplomatarium Danicum 2:9 nr 440 och 443*)

1329 17/6 bildades en sammanslutning ("societet") i Malmö av de tyska köpmän som brukade segla till "Ellenbogen" — det tyska namnet på Malmö. (*MSH 1, s. 221*)

1332 gjorde skåningarna uppror mot greve Johan av Holstein och hans fogdar. Christoffer II hade till greven pantsatt Skåne och Blekinge som ersättning för hjälpen att återtaga danska tronen. Upproret stöddes av svenska trupper. Efter förhandlingar beslöts, att den svenske kungen Magnus Eriksson skulle besitta Skåne, Blekinge och ön Ven

med alla kungliga rättigheter såsom pant för 34 000 mark silver i kölnsk vikt. (*MSH 1, s. 189*)

1333 14/2 sålde borgaren Nikolaus Jakobsen i Malmö till predikarebröderna (dominikanerna) i Lund några av sina bodar, belägna intill deras klostergård och kapell i Malmö. Köpebrevet medbeseglades av tre rådmän ("consules") i Malmö, de första till namnen kända. Säljarens och rådmannen Matheus Bags sigill med bomärken är de äldsta bevarade från Malmö. (*MSH 1, s. 207*)

1334 6/4 hade den påvliga nuntien Petrus Gervasii avslutat sin uppbörd av peterspenningar och tionden i de danska stiftet. Ärkebiskopens svenner förde honom om natten från Lund till Malmö. Hans saker och pengar var lastade på en kärra. En båt förde honom ut till det stora skeppet som skulle segla till Lybeck. Hans reseutlägg är noga specificerade i hans räkenskaper. (*MSH 1, s. 207*)

1335 besvarade staden Kampen i Nederländerna de klagomål som kung Magnus Eriksson framfört mot de gästande köpmännens våldsamheter i Malmö, Skanör och Falsterbo. (*MSH 1, s. 189*)

1340 11/9 är dateringen på det äldsta bevarade dokumentet om förrättning på bytinget i Malmö ("in

De äldsta bevarade borgaresigillen från Malmö. Riksarkivet.

placito nostro malmøge”). På bytinget följde man den sedvanerätt som finns sammanställd i ”Skånelagen” och ”Skånska stadsrätten”. (MSH 1, s. 212)

1343 18/11 erkände kung Valdemar Atterdag, att han sålt till kung Magnus Eriksson och Sveriges krona landskapen Skåne, Halland, Blekinge och Lister samt ön Ven för 49 000 mark silver och löste inbyggarna från deras trohetsed. Summan var redan betald genom inlösning av panträtter. (MSH 1, s. 190)

1346 28/9 förordnade kaniken Niels Bunkeflo i sitt testamente om donationer till byggnadsfonden för apostlarna Petri och Pauli kyrka i Nedre Malmö vid havet (”apud mare”). Också kyrkan i Övre Malmö blev ihågkommen. (MSH 1, s. 184)

1349 20/6 omnämnes i beslut på Skånes landsting fem stenbodar i Malmö väster om kyrkan och sunnan ”torget” (”tooryt”). Det är möjligen dessa bodar som senare kallas ”de höje kledeboder” och vars källarvalv delvis finns bevarade i huset Adelgatan 4 (”Tunneln”). (MSH 1, s. 279)

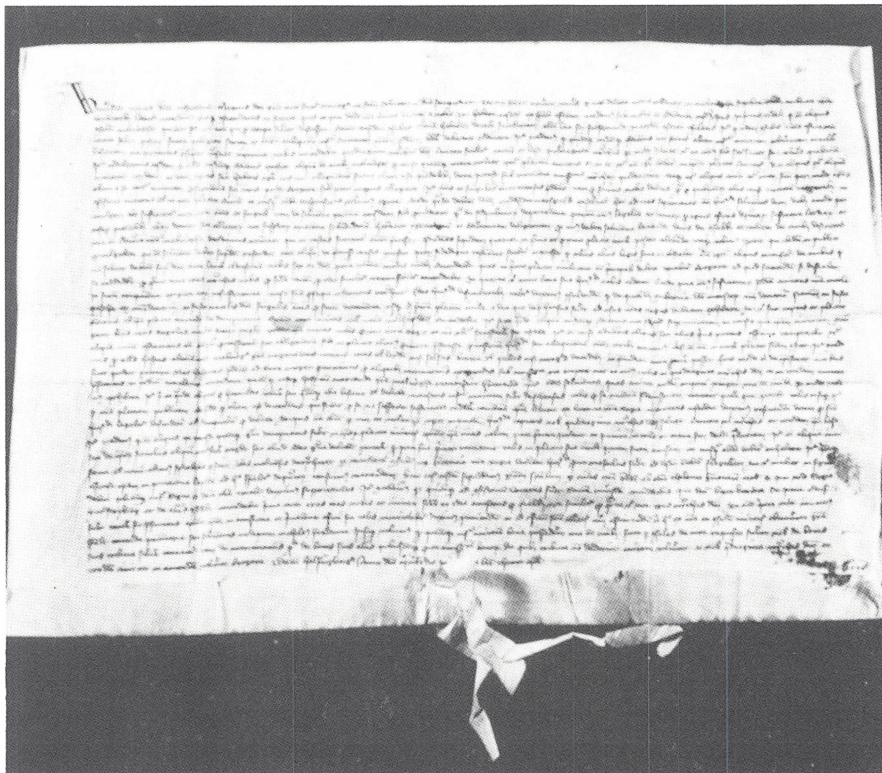
1350 26/9 är det brev daterat som beseglats med Malmö stads äldsta kända sigill (endast fragment). Brevet var adresserat till Rostock och finns i dess stadsarkiv. Ett bättre be-

Malmö stads äldsta bevarade sigill (65 mm). Omskrift: "S' VILLANORVM DE MALMØGHÆ", d.v.s. borgarnas i Malmö sigill. Använt ännu så sent som 1521.

varat avtryck med samma sigillstamp finns på ett i Lybecks stadsarkiv förvarat brev, daterat i Malmö 1356 26/11. Sigillet visar en över böljor stående romansk kyrka och i omskriften stadens namn. (MSH 1, s. 177)

1353 20/12 utfärdade ”Sveriges, Norges och Skånes konung” Magnus Eriksson från Helsingborg ett innehållsrikt privilegiebrev för Malmö, den äldsta originalhandlingen i stadens arkiv. Flera stadganden gav ökat självstyre för staden. På rådhus och byting och ingen annanstans skulle borgarna inställa sig som svarande. Regler gavs för skatteuppbörd och hantverkets villkor. Utländska köpmän förbjöds göra uppköp på landsbygden. Borgarna befriades från tullavgifter överallt i kungens riken. — En faksimilutgåva av brevet, inlagt i en fol-

Stadens äldsta privilegiebrev. Kung Magnus' sigill, som hängt under pergamentet (45 x 30 cm), har gått förlorat. Stadsarkivet i Malmö.

der, utkom 1953. (MSU nr 1. MSH 1, s. 173)

1360 4/7 befann sig den segrande Valdemar Atterdag i Malmö med sitt krigsfolk, sin son Christoffer och hertig Erik av Sachsen. (MSH 1, s. 190)

1360 23/12 utfärdade kung Valdemar vid besök i Lund ett omfattande privilegiebrev för Malmö. Originalen är ej bevarat men genom en av-

skrift, vidimerad 1378 14/10, känner vi innehållet, som till stora delar överensstämmer med 1353 års privilegiebrev. Ett tiotal stadganden främst rörande handeln har tillkommit. Rätt höstmarknadstid skulle vara från Jungfru Marie himmelfärdsdag (15/8) till Mikaelidagen (29/9). I privilegiets ingress finns det första belägget på borgmästare ("proconsules"). (MSU nr 2. MSH 1, s. 174)

Valdemar Atterdag, Danmarks kung 1340—1375. Porträttet är målat av mästern Peiter Hartman omkring 1607. Malmö Rådhus.

Drottning Margareta, regent över de nordiska rikena 1389—1412. Porträttet målat av Peiter Hartman omkring 1607. Malmö Rådhus.

1368 erövrade det nybildade hanseförbundets och dess allierades krigsfolk Köpenhamn, Malmö, Skanör, Falsterbo och Helsingborg. Hanseaterna hade inte lyckats genom förhandlingar med kung Valdemar återfå sina gamla privilegier på skånemarknaderna. (*MSH 1, s. 192*)

1369 30/11 träffades i Stralsund en preliminär fredsöverenskommelse mellan Danmark och hanseförbundet. Som skadestånd skulle detta uppbära två tredjedelar av alla kronans intäkter i Skanör, Falsterbo, Malmö och Helsingborg under femton år. Till säkerhet skulle hansestäderna ha i pant kronans "slott" i de fyra städerna med tillhörande härader. Hansestäderna skulle ha

stora friheter ifråga om fiske och handel i Danmark. (*MSH 1, s. 192*)

1370 24/5 bekräftades fredsöverenskommelsen i Stralsund. Tvister mellan tyskar och skåningar fortsatte. Sjööveriet vållade hanseköpmännen svåra avbräck. Hanseförbundets protokoll behandlar många inkomna klagomål. (*MSH 1, s. 192*)

1381 omtalas i en hanseatisk urkund, att kyrkan i "overen Ellebogen" skulle ha blivit nedbruten. (*MSH 1, s. 188*)

1384 10/2 omnämnes för första gången ett heligandshus i Malmö men det torde vara några decennier äldre. Av yngre belägg framgår att

Malmö stads sigill (37 mm) från 1394. Kanske skall nyckeln, som ofta symboliserar aposteln Petrus, hänsyfta på den honom helgade kyrkan i staden.

Två malmörådsmäns bomärkessigill 1391 11/9 (avritade av E. Bager — något förstora- de). Det kantskadade tillhör Paul Eskilson och det andra Michel Jonson. Rigsarkivet, Köpenhamn.

denna inrättning för vård av fattiga och sjuka upptog nordvästra delen av nuvarande Stortorget. (*MSH 1, s. 200*)

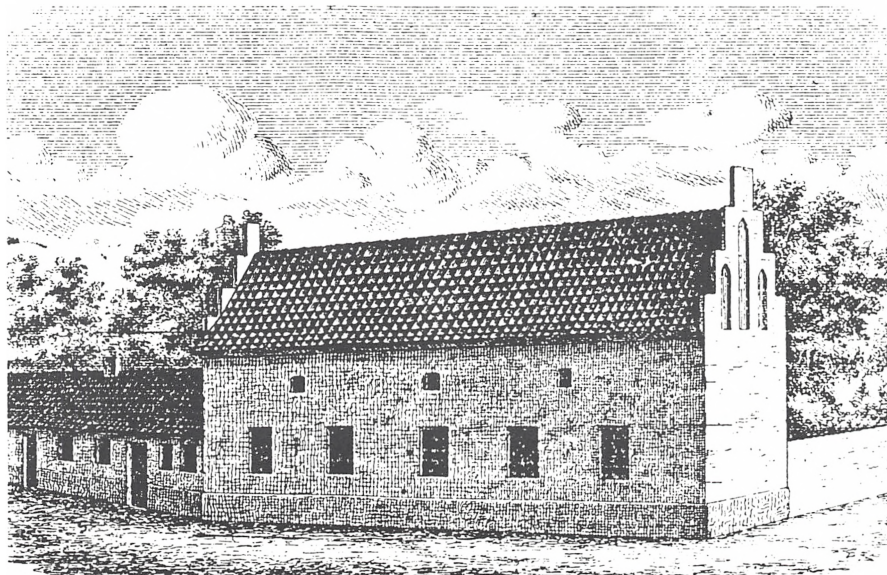
1385 11/5 utfärdades i Helsingborg brevet om återlämnande av de skånska pantsatta slotten till kung Olof och hans moder, drottning Margareta. (*MSH 1, s. 194*)

1389 6/8 utfärdade drottning Margareta, då regent över de nordiska rikena, tillsammans med ärkebiskop Magnus Nielsen ett i Malmö daterat brev till det lapska folket med uppmaning att antaga kristendomen. (*MSH 1, s. 195*)

1394 sände borgmästare och rådmän i Malmö flera pergamentsbrev till sina kollegor i Lybeck angående där beslagtagna sill och beseglade med sigill som visar en nyckel stående över böljor med en fisk. Detta sigill är känt endast i detta sammanhang. (*MSH 1, s. 178, 211*)

1394 25/7 intogs och nedbrändes Malmö ("Elbogen") enligt uppgift i en tysk krönika. Detta piratdåd skulle ha utförts av de s.k. viktualiebröderna, som stöddes av Danmarks fiender. (*MSH 1, s. 195*)

1398—1400 års bevarade lybska pundtullräkenskaper gör det möjligt att beräkna, hur livlig handeln varit mellan Malmö och Lybeck. Det står klart, att Malmö vid denna tid var

Malmö äldsta skolbyggnad. Huset stod kvar till 1871 men "undervisningen" hade flyttats till "Dringenbergska gården" 1827.

den nordiska stad vilken ur handels-synpunkt var viktigast för Lybeck. Då kom t.ex. cirka hälften av de 70 000 tunnor sill som årligen infördes från den s.k. skånemarknaden till Lybeck från Malmö. (*MSH 1, s. 226*)

1401 31/10 höll Erik av Pommern, då kung i de nordiska rikena, rättarting i Malmö. (*MSH 1, s. 195*)

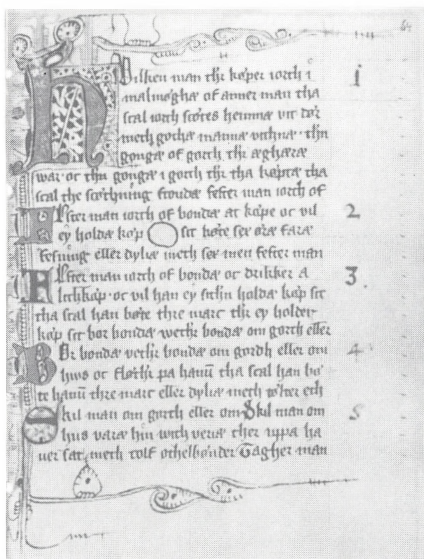
1406 15/2 besvarade påven Innocentius VII en hemställan från borgarna i Malmö och gav dem tillstånd att där inrätta och bekosta en skola. Från denna skola räknar Malmö latinskola sina anor. — Skolbyggnaden omnämnes första

gången 1445 23/7. Den låg sydost om S:t Petri kyrkas kor. (*MSH 1, s. 198*)

1412 13/2 donerades en gård intill minoriternas (gråbrödernas) kapell i Malmö och 1414 21/3 omtalas i ett testamente "Gråbrödrasträdet". (*MSH 1, s. 199*)

1412 6/9 utfärdade borgmästare och råd skråartiklar för stadens "repvindareämbete" — de äldsta kända hantverksstadgarna i Malmö. Här bestämdes bl.a. att replagarna ej fick vara flera än 24. (*MSH 1, s. 234*)

1415 5/5 utfärdade Erik av Pommern från Helsingborg ett privile-

Början på "skånska stadsrätten" eller "birkerätten" ur en handskrift som enligt anteckning skrivits av borgaren Jacob Magbensen i Malmö och avslutats den 20 december 1414. Bokens anfangar är oftast färglagda i rött och blått samt någon gång med guld. Handskriften innehåller också en skånelagstext. Pergamentscodex sign. B 72. Kungl. Biblioteket, Stockholm.

giebrev för Malmö. De flesta stadsgandena från 1360 års brev finns med här men en del bestämmelser om främmande köpmäns rättigheter och skyldigheter i staden har tillfogats. "Gods och gårdar", som borgarna i staden innehade eller kunde få i Övre Malmö, skulle vara fria från all skatt. — Detta är sista gången Övre Malmö nämns i urkunderna. (MSU nr 4. MSH 1, s. 174)

1417 14/11 slöt kung Erik ett stilleståndsavtal i Slesvig med furstarna i Holstein och Slesvig. Bland mängden medbeseglare finns Malmö, Lund, Ribe och Köpenhamn. Malmös sigillavtryck visar ett enmastat skepp och i omskriften står "Ellenbogen". Detta är det enda kända avtrycket med denna stamp. (MSH 1, s. 178)

"SIGILLVM DER STAD ELLENBOGEN" från 1417 samt en rekonstruktion av detta (H. Ewe, Schiffe auf Siegeln).

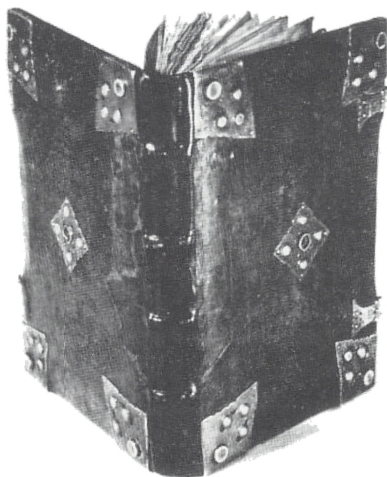
1419 6/2 upplånade borgmästare och råd i Malmö på stadens vägnar pengar av S:t Petri kyrka för byggnad av ett torn och en mur vid stranden — ett led i stadens befästning. (*MSH 1, s. 269*)

1419 dömdes borgmästaren och kungens fogde i Malmö riddaren Anders Mortensen att brännas på bål, emedan han förfalskat kungens brev. All hans egendom indrogs till kronan. (*MSH 1, s. 195*)

1419 donerade Erik av Pommern till gråbröderna i Malmö ett hus och "S:t Annas kapell" vid havet. Munken Petrus Olai, som på 1500-talet sammanställde de danska franciskanklostrens historia, räknar donationen som denna ordens etablering i Malmö. (*MSH 1, s. 199*)

1420 26/8 påbörjade stadsskrivaren Aage Jensen, kallad "Dykn", Malmö stads värdefulla minnesbok, "Registrum ville Malmøyghe", en inbunden bok i folioformat, innehållande 50 blad av pergament, på vilka noterats viktiga dokument och händelser. En faksimilutgåva av boken utkom 1937. (*MSH 1, s. 174*)

1420 nedstörtade S:t Petri kyrkas torn. Rester av tornmuren finns kvar under mittskeppets tak. Nytt torn uppbyggdes utanför kyrkans västergavel — på samma plats som det nuvarande tornet. (*MSH 1, s. 262*)

"Registrum ville Malmøyghe" (bokformat 35 x 25 cm). Det mörkbruna skinnbandet med mässingsbeslag renoverat 1937. Stadsarkivet i Malmö.

1421 5/7 skänkte kungen till Malmö en gård Henrikstorp, belägen söder om Malmö i Oxie härad, vilken gård förverkats till kronan genom borgmästare Anders Mortensens brott två år tidigare. (*MSU nr 5. MSH 1, s. 195, 197*)

1422 15/2 utgav Erik av Pommern en förordning för de danska städerna, vilken utestängde hantverkare från möjlighet att bli rådmän och fastställde, att ingen fick idka annat näringsfång än som hörde till hans ämbete. (*MSH 1, s. 209*)

Erik av Pommern, systerdotterson till drottning Margareta. Kung över de nordiska rikena, avsatt 1439. Porträtt målat av Peiter Hartman omkring 1607. Malmö Rådhus.

1425 11/11 kungjorde de tyska köpmännens i Malmö åldermän (från Lybeck, Rostock och Wismar), att en tysk skeppare nattetid berövats skepp och last på redan vid Malmö och begärde hjälp att återfinna det förlorade. (*MSH 1, s. 230*)

1429 6/4 fastställde borgmästare och råd skråartiklar för skinnarna (garvarna) i Malmö och samma månad utfärdade dessa sitt "genbrev" och lovade att hålla stadgarna. (*MSH 1, s. 234*)

1429 20/5 förlänade Erik av Pommern Malmö stads borgmästare rät-

tighet att "bära guld och förgyllt till evig tid vår älskeliga köpstad till särdeles ära och värdighet". — Enligt en relation utnyttjades detta privilegium så sent som 1814 av dåvarande borgmästaren Carl Magnus Nordlindh, som skaffat sig en med guld rikt broderad uniform och som därmed kunde överglänsa landshövdingen. (*MSU nr 6. MSH 1, s. 195*)

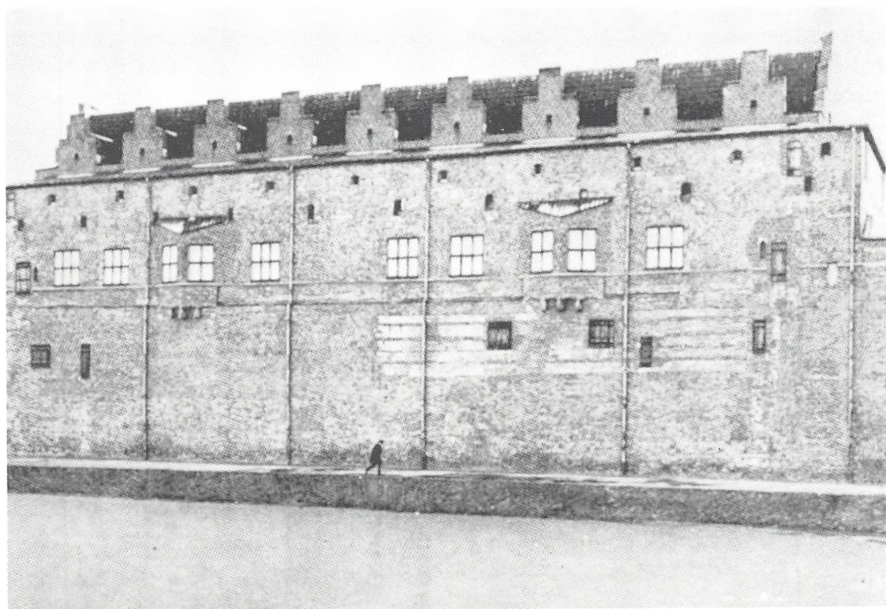
1430 28/7 stadfäste borgmästare och råd bagarnas skrå och samma dag utfärdade bagarna sitt "genbrev". (*MSH 1, s. 234*)

1432 12/12 utfärdade skräddarämbetet i Malmö sitt "genbrev" på borgmästare och råds skråartiklar, vilka dock ej finns bevarade. (*MSH 1, s. 236*)

1433 16/6 donerades en gård, belägen västerut i Malmö norr om "Allmänningsgatan" (den del som nu är Västergatan), till Clara kloster i Roskilde. Avståndet från gatan till stranden angavs till 60 alnar. (*Rep. Dan. 3 nr 6628*)

1433 21/6 sammanställde borgmästare och råd skråartiklar för smederna i Malmö. (*MSH 1, s. 236*)

1434 10/2 utfärdade Erik av Pommern ett brev, att alla personer och institutioner som hade jordagods i Malmö skulle bidra till att befästa och bygga en mur mot stranden vid risk att deras egendom annars in-

Malmöhus slotts norra fasad. Det omkring 20 m långa murpartiet med fem rader kritstensband ingick i fasaden på Erik av Pommerns borg (kastell), påbörjad 1434.

drogs till kronan. — I Registrum ville Malmøyghe, fol. 19—20, har antecknats, hur mycket var och en byggt. (*MSH 1, s. 196*)

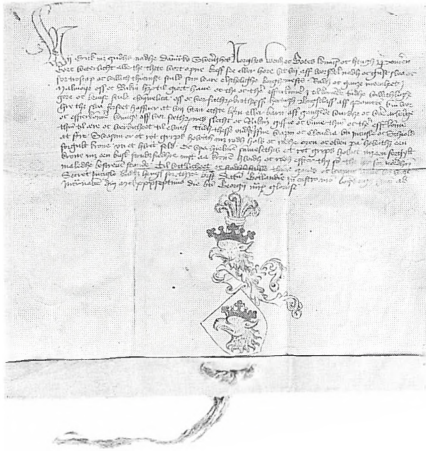
1434 24/3 uppdrog Erik av Pommern åt borgmästare och råd i Malmö att sälja en del av kronans gårdar i staden för att bekosta uppförandet av en borg. — Murdelar av denna är bevarade i nuvarande Malmöhus. (*MSH 1, s. 196*)

1434 23/4 tillbytte sig ärkebiskop Peder på kungens anmaning några av kronans gårdar i Malmö mot den lundakyrkan tillhöriga "Segemöllan" i Burlövs socken och hela byn

Bulltofta söder därom i Skrävlinge socken. (*MSH 1, s. 196*)

1435 17/7 slutade det 1426 utbrutna kriget mellan Danmark och hanseförbundet med freden i Vordingborg. Köpenhamn och Malmö var med att besegla avtalet. (*MSH 1, s. 196*)

1437 23/4 utfärdade Erik av Pommern från Visborg på Gotland, dit han flytt, det brev som gav Malmö rätt att som vapen i sigill och på sköld föra en grip. Pergamentsbrevet med färglagd vapenbild nedanför texten förvaras i stadsarkivet. (*MSU nr 8. MSH 1, s. 174, 178*)

Erik av Pommerns brev (22 × 20 cm) som förlänade Malmö rätt att som vapen i sigill och sköld föra ett rött griphvud med gyllene krona i vitt fält. Hjälmen bär också ett rött griphvud med gyllene krona och därpå en "buske" röda och vita strutsfjädrar. Stadsarkivet i Malmö.

1437 13/6 intygade borgmästare och råd, att Roskilde domkapitel vid sin gård i Malmö bidragit till stadsmuren genom att låta uppföra ett 18 famnar långt, 9 alnar högt och 3 murstenar (ca 1 1/2 aln) tjockt murparti, vilket staden lovade att inlösa, så snart det blev lägligt. (MSH 1, s. 269)

1438 13/3 omtalas danska kompaniets hus i Malmö. (MSH 1, s. 230, 277)

1438 29/6 användes stadens sigill med grip-vapnet första gången en-

ligt notering i "Registrum ville Malmøyge" (fol. 33 v). (MSH 1, s. 178)

1440 13/11 och 14/11 stadfäste Danmarks nyvalde kung Christoffer av Bayern i två brev stadens tidigare erhållna privilegier och tillfogade några nya, så förbjöds bl.a. envar att bära svärd eller armborst längre än till sitt härbärke. (MSU nr 9, 10. MSH 1, s. 196)

1442 6/10 nedstörtade det endast två årtionden gamla tornet på S:t Petri kyrka. Ny- och ombyggnaden blev stabilare men tornets översta del har förändrats under årens lopp. (MSH 1, s. 262)

Christoffer av Bayern, systerson till Erik av Pommern, kung över de nordiska rikena till sin död 1448. Porträttet är målat av Peiter Hartman omkring 1607. Malmö Rådhus.

Myntmästaren skulle utöva tillsynen. (*MSH 1, s. 238*)

Malmö stads sigill med gripvapnet. Det större finns vid dokument från 1443 och det mindre från 1460.

1446 23/6 omtalas "Allmänningsgatan" som löper från "Adelgatan" till "Söderport". (*Rep. Dan. 3 nr 7603*)

1446 18/10 utfärdade Christoffer ett privilegiebrev med bestämmelser om bl.a. burskapsvinnande och bötesfördelning under höstmarknaden och vid annan tidpunkt. Här stadgades också, att avgifterna för användandet av "vikten", d.v.s. stadens våg och vikter, skulle tillfalla borgmästare och råd. (*MSU nr 11. MSH 2, s. 58*)

1443 18/7 är det brev daterat som bär det äldsta kända sigillavtrycket med grip-vapnet (Rostocks stadsarkiv). Det är också det enda kända med en stamp som har en diameter på 55 mm. Närmast yngre kända avtryck (1460) kommer från en sigillstamp med 30 mm:s diameter. (*MSH 1, s. 178*)

1444 30/3 omtalas för första gången myntmästaren Hans Myndel, tillika kungens fogde i Malmö. Landets myntning hade flyttats från Lund till Malmö och "Kungsgården" blev "Myntergården". (*MSH 1, s. 196*)

1445 omkring utfärdade Christoffer bestämmelser om de skånska guldsmedsarbetenas lödighet och stämpling och om nya myntets värde.

Silvermynt präglade i Malmö under kung Christoffer (dubbelsidigt fotograferade, originalstorlek). Myntslagen är: sterling, skilling och hvid. Foto Nationalmuseum, Köpenhamn.

Christian I var den förste i raden danska kungar av ätten Oldenburg och regerade till sin död 1481. Porträttet är målat av Peiter Hartman omkring 1607. Malmö Rådhus.

1448 10/6 omtalas det "stræde" som allmänt kallas "Færiestrædet" (nu Frans Suellsgatan). (*Rep. Dan. 3 nr 7793*)

1449 20/4 stadfäste den nye kungen Christian I de privilegier Malmö tidigare erhållit. (*MSU nr 12. MSH 1, s. 227*)

1450 18/10 utfärdade skomakarämbetet sitt "genbrev" på de av borgmästare och råd i Malmö fastställda skråartiklarna, vilka dock ej är bevarade. (*MSH 1, s. 236*)

1451 7/5 bekräftade Christian I borgarnas i Malmö tullfrihet i Danmark i enlighet med deras tidigare privilegier. (*MSU nr 13. MSH 1, s. 196*)

1452 22/4 efterskänkte Christian I tills vidare staden Malmö dess årliga "byskatt" på 300 lybska mark för visad trohet. — Den svenske kungen Karl Knutsson hade med en här hemsökt Skåne och bl.a. lagt Lund i aska. (*MSU nr 14. MSH 1, s. 196*)

1452 29/8 stadfäste Christian I det brev om stadens befästade som Erik av Pommern utfärdat 1434 10/2. (*MSU nr 15. MSH 1, s. 196*)

1452 beviljade borgmästare och råd köpmännen från "Gammel-Stettin" rätt att bilda ett kompani i Malmö. Artiklarna stadfästes 1452 5/10 av kungens fogde i Malmö, Hans Myndel. (*MSH 1, s. 232*)

1456 8/7 kom borgmästare och råd i Malmö överens med alla de med-

Malmöskomakarnas lagssigill (1608).

Restaurerad medeltida källare, inbakad i Rådhusets tillbyggnad vid Kalendegatan.

borgare som var möllare och hade lejt vädermøllor utanför staden och hade inhägnat mer än som var brukligt till möllorna, att de fick fortsätta därmed, tills annat tillsades. (*Rep. Dan. 2:1 nr 622*)

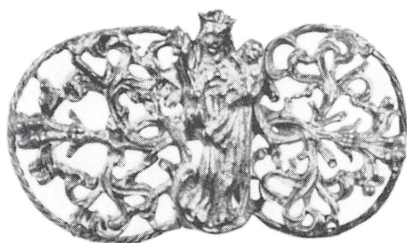
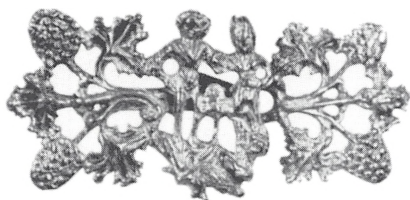
1457 3/2 beviljade Christian I Malmös borgare rätten att själva bärga sina skepp, fiskeskutor, båtar och gods som strandade i Danmark och Norge. (*MSU nr 16. MSH 1, s. 196*)

1458 14/8 besökte Christian I Malmö och mottog myntmästaren och fogden Henrik Dringenbergs

redovisning för utmyntningen och för guld, silver, stenar och pärlor, som han förarbetat och förvarat åt kungen. (*MSH 1, s. 197*)

1460 9/5 relaterade borgmästare och råd i Malmö om ett vittnesmål på rådhuset. Det gällde bl.a. två ödejordar, den ena vid "Österport" och den andra hos "tyska kompaniet". (*MSH 1, s. 212*)

1460 24/8 donerades till Heligandshuset en gård och en ödejord, belägen intill "Helliigestes teglgaard". (*Rep. Dan. 2:1 nr 1184*)

Two gjutna och förgyllda silverspännen från 1400-talet, tillhörande ett stort fynd i kvarteret Druvan 1888. Malmö Museum.

1462 4/12 omtalas en domkapitlet i Lund tillhörig gård, belägen söder om "Heligesthus kyrka". (*Lunds ärkestifts urkundsbok 4 nr 21*)

1464 i mars donerade riddaren David Hak på Månstorp till Kalendegillet i Malmö och dess altare i S:t Petri kyrka ett stenhus, beläget mellan S:t Petri kyrka och S:t Jörgens kapell. Huset hade ägts av den 1419 avrättade borgmästaren Anders Mortensen och indragits till kronan men sen förvärvats av David Hak. — Byggnaden står kvar men dold under en sentida fasad. Dokumentet utgör också det äldsta belägget för S:t Jörgen, den gängse benäm-

ningen på anstalter för vård av spetskesjuka. (*Lunds ärkestifts urkundsbok 4 nr 38*)

1472 29/10 kom borgmästare, råd och menigheten överens på rådhuset om vissa handelsregler, bl.a. förbud mot köpslagan, förrän de inkomna varorna förts innanför "skallesternarna". Den södra stenen stod innanför S:t Jörgen (hörnet Södergatan—Baltzarsgatan). Den östra stenen torde ha stått i hörnet av nuvarande Östergatan—Kattsundsgatan. (*MSH 1, s. 219*)

1480 februari stadfäste påven, efter ansökan av Christian I, upprättandet av Heligandsklostret i Malmö. Kungen hade medverkat till att priorin i Köpenhamns heligandshus insatt några av sina "bröder" i Malmö att där hålla gudstjänst. (*MSH 1, s. 200*)

1481 5/5 stadfäste Christian I borgmästarnas och rådmännens innehav av en kronans grund och damm liggande "westen hoss" Malmö "med sjön" och fick de därpå låta bygga en mölla och ett möllehus till deras egen nytta. (*MSU nr 18. MSH 1, s. 210*)

1482 12/9 är det äldsta belägget på att rättsöverläggningarna flyttats till "fogdeboden" under höstmarknaden och letts av byfogden. (*Rep. Dan. 2:3 nr 5078*)

1483 22/5 stadfäste kung Hans

Malmö stads gamla privilegier. (MSU nr 19)

1485 22/9 höll kung Hans rättarting på Malmö rådhus. (*Rep. Dan. 2:3 nr 5748*)

1487 16/2 utfärdade kung Hans två stora och innehållsrika privilegiebrev (ett 80-tal "paragrafer"). Brevet är sammanhäftade med svart, vit och röd silkessnodd, vid vilken kungens sigill är fäst. (*MSU nr 20. MSH 1, s. 174*)

1487 3/9 omvittrade gardianen i Malmö franciskanerkloster och hans konventsbröder, att kung Hans m.fl. donerat dem jordar i staden, där de skulle bygga sitt nya kloster, eftersom det gamla var trångt och drabbat av "ond lukt". — I sydligaste delen av nuvarande Kungsparken intill Slottsgatan låg det nya klostret och 1489 annandag pingst vandrade gråbröderna dit i procession. (*MSH 1, s. 199*)

1488 7/4 omtalas S:t Jörgens kyrkogård, som låg söder om Baltzarsgatan i Södergatan. — En mängd gravar har påträffats vid en nyligen genomförd arkeologisk undersökning av området. (*Rep. Dan. 2:3 nr 6245*)

1489 21/2 besökte kung Hans Malmö och utfärdade, efter klagomål från borgmästare och råd, förbud för främlingar att införa öl i

Kung Hans, son och efterträdare till Christian I, regerade i Danmark och Norge 1481—1513 och tidvis även i Sverige. Porträttet är målat av Peiter Hartman omkring 1607. Malmö Rådhus.

staden, utom då det var rätt höstmärktid. (*MSU nr 21*)

1490 15/2 såldes på bytinget i Malmö en jord belägen vid "Västerport" söder om "Adelgatan" (nu Västergatan). (*MSH 1, s. 215*)

1491 9/3 utfärdade kung Hans bestämmelser om hur guldsmiderna i de skånska köpstäderna skulle märka sina arbeten. De skulle förse dem med både stadens och guldsmidens eget märke. Myntmästare Hans Sever i Malmö skulle kontrollera efterlevnaden. (*MSH 1, s. 204*)

1491 23/5 utfärdade kung Hans ett brev till Malmö med restriktioner

beträffande utlänningars handelsrättigheter. Inskränkningarna skulle gälla också i rikets andra städer. (*MSH 1, s. 230*)

1491 30/9 erhöll den avgående myntmästaren i Malmö Henrik Dringenberg kvittens på utmyntningen. Handlingen är utfärdad på "Myntergården". — Myntmästaren ägde bl.a. en gård vid Västergatan 1 efter honom benämnd "Dringenbergska gården", vilken innehåller obetydliga byggnadsrester från denna tid. (*MSH 1, s. 289*)

1493 15/11 gav kung Hans borgarna i Malmö tillåtelse att fara ut till flottan, när den kom ute i Öresund, och idka handel. (*MSU nr 23*)

1499 12/3 utfärdade borgmästare och råd i Malmö skråstadgar för stadens tunnbindare ("bödkare") med bl.a. bestämmelser om avläggande av godkända arbetsprov före inträdet i ämbetet. Bödkarna skulle slå "settenagle" som kännemärken på sina tunnor. (*MSH 1, s. 236*)

1500 7/6 gjordes ett byte mellan danska kronan och Malmö. Kronan erhöll en stadens gård ("tullbodgård") med ett grundmurat torn vid stranden intill Färjeporten och därtill 300 rhenska gyllen. Staden fick av kronan en vattenmølla kallad "Seye mølle" med tillhörande åker, äng, fiskevatten och damm, allt liggande norr om Bulltofta i Burlövs

socken. Rikshovmästaren och rid-daren Pouel Laxmand hade medverkat till bytet och erhöll i gåva en stenbod i staden. (*MSU nr 24. MSH 2, s. 95*)

1503 börjar den välbevarade serien "stadsböcker" (rådstueprotokoll), som utgör en viktig historisk kunskapskälla. De tre äldsta böckerna, omfattande åren 1503—1559 har blivit lättillgängliga, sedan de utgivits i tryck (1965 och 1972). (*MSH 2, s. 53*)

1503 27/12 utfärdade bödkarna i Malmö lagsartiklar för sina bödkaresvenner. Dokumentets vänstermarginal är dekorerad med en papegojbild och ett knippe tunnor på en blomstjälk. (*MSH 1, s. 237*)

1505 24/6 åtföljdes kung Hans till freds- och unionsmötet i Kalmar av en truppstyrka, till vilken Malmö bidragit med 76 man, Köpenhamn med 90, Næstved och Århus med vardera 60 man men övriga städer med betydligt färre. (*MSH 2, s. 11*)

1506 18/3 påbjöd kungen, eftersom tvist och träta uppstått, att borgarna i Malmö, Lund och Vä ej fick besöka och bruka varandras torg. De två sistnämnda städernas borgare fick inte köpslå i Malmö med utländska köpmän utom under rätt höstmarknad. (*MSU nr 25*)

1506 skulle fredsunderhandlingar

hållas i Malmö. Lejdebrev utfärdades för de svenska sändebuden men dessa föredrog att stanna i Lund. Tre veckors förhandlingar gav inget resultat. De danska förhandlarna i Malmö förklarade den 5 mars, att svenskarnas fullmakter varit otillräckliga. (*MSH 2, s. 11*)

1508 27/1 mottog danska riksrådet, då församlat i Malmö, ett brev från svenska riksrådet med förslag om fredsmöte. Kung Hans utfärdade samma dag lejdebrev från Myntergården. I april ingicks i Köpenhamn ett kortare stillestånd. Ett nytt möte skulle hållas i Malmö vid mikaelitid samma år. Lejdebrev utfärdades. (*MSH 2, s. 11*)

1508 mikaelitid befann sig kungen och danska riksrådet i Malmö, där en herredag hölls. Man fick vänta förgäves på svenskarnas sändebud. — Först året efter i augusti slöts fred med Sverige i Köpenhamn. (*MSH 2, s. 11*)

1510 7/6 befallde kung Hans borgarna i Malmö, att när de tillsäges av riksråden i Skåne, bistå dem "till häst och fot", med yttersta makt att avvärja landets skada och fördärv. Hansestäderna hade förklarat Danmark krig. (*MSH 2, s. 12*)

1510 8/7 kom borgmästare och råd i Malmö överens med Roskilde domkapitel, att de strandbodar och den 18 famnar långa strandmur som

kapitlet i lång tid haft "i värjo" skulle överantvaras till staden och kapitlet vara fritt till evig tid från alla stadsskatter och kostnader på murar, plankverk och vallgravar. (*Rep. Dan. 2:6 nr 11569*)

1510 20/8 donerades flera gårdar till Heligandshuset i Malmö till hjälp och tröst åt de fattiga som sökte sig dit och till lindring av skärseldens pina för donatorerna samt till mässa att sjungas i kapellet söder om koret i deras kyrka på måndagar. (*Rep. Dan. 2:6 nr 11601*)

1510 25/10 befallde kung Hans att Malmö skulle låna honom tre goda "rooskuder" med tackel, tåg och annat redskap och oförtövat sända dem till Köpenhamn och där överlämna dem till Sören Norby. På varje skuta skulle vara tre goda båtsmän, som kunde följa båtarna tillbaka. — Sverige hade brutit freden och allierat sig med lybeckarna. (*MSH 2, s. 12*)

1512 23/4 är de tre traktater daterade som blev resultatet av fredsmötet i Malmö mellan Danmark, Sverige och de vendiska städerna med Lybeck i spetsen. Kung Hans, sonen Christian och nästan hela danska riksrådet hade deltagit i mötet. Dit hade också kommit sändebud från kung Jakob IV av Skotland (kung Hans systerson) och från kung Ludvig XII av Frankrike. Den franske legaten doktor Pierre Cordier för-

Wijff wid megh Lyder van Freden jaan malmege
 Gheen diege land kenne forsin indertits
 In Anno 1517 Efftertes —

Voor kienste naadige die in Amst carly bysset
 zans hant nichelstid bygemsted opbor van zure naadige
 die zingene effter zans naadig befallinge ord

In xiiij met oluff xxiij zans zure bygemsted
 free sinder dootzich alterel gotz an

In xiiij maect or i si zans vuyssed seffene off tyghly vandfure

In xiiij maect or i si hant bygemsted

In xiiij maect z andersed or z vuyssed vuyssed

In xiiij met or i si hant bygemsted till lome

In xiiij met till xpxxiij vuyssed hant an

In xiiij met bygemsted free tgs anstt Cisse hant siff

In xiiij met vuyssed stille wand

In xiiij hant free vuyssed hant hant llike anders bygemsted siff

In xiiij hant anders bygemsted till tgs z sive till zampage

In xiiij hant free tgs z sive pond vuyssed vuyssed hant hant

In xiiij maect zans hant lland / Or tgs anstt free vuyssed siff

In xiiij met or xiiij hant free vuyssed hant hant vuyssed tgs an

In xiiij hant hant anders bygemsted till hant vuyssed

In vnd tgs anstt free tgs z sive till hant anders hant

En latere mij tgs anstt met or tgs anstt

Ur "Lyder van Fredens kämnärsräkenskaper". Första sidan med utgifter för år 1517. Stadsarkivet i Malmö. Foto SDS.

fattade en berättelse på latin om resan och mötet. (*MSH 2, s. 12*)

1512 20/8 utfärdade påven Julius II ett stadfästelse- och frihetsbrev för hospitalet av heligandsorden i Malmö. Christian I säges ha låtit anlägga hospitalet för fattiga och ömkansvärda människor. (*Rep. Dan. 2:7 nr 12263*)

1513 1/8 gav den nytillträdde kungen Christian II myntmästare Dines Blicher i Malmö utförliga instruktioner om myntslagningen. Han skulle slå ”skillingar” och ”hvide” av silver och även guldmynt, hela och halva gyllen. (*MSH 2, s. 46*)

1516 4/3 besökte Christian II Malmö och förlänade borgarna privilegier rörande bl.a. handel på landsbygden. (*Danmarks gamle købstadslovgivning 4, s. 99*)

1517—1520 omspanner de äldsta bevarade stadsräkenskaperna för Malmö, benämnda efter den rådmän Lyder van Freden som då var stadens ”kämnrar” (kamrerare). Utgiftsposterna omvittnar stadens kostnader för försvarsverken och dess betungande andel i Christian II:s krigsansträngningar för att erövrade Sverige. — Räkenskaperna har blivit lättare tillgängliga, sedan de 1960 utgavs i tryck. (*MSH 2, s. 13, 70*)

1517 i november för en borgmästare

i Malmö över till Köpenhamn för att söka uppnå en minskning av den mängd öl (150 läster à 12 tunnor) som staden ålagts att brygga för kronans räkning och för att bönfälla om en reduktion av de 1 000 ryttare som då var förlagda i staden. (*MSH 2, s. 13*)

1518 26/3 stadfäste Christian stadens tidigare erhållna privilegier och tillfogade nya förmåner. — Kämnräskenskaperna avslöjar, att Malmö fick betala kungens kansler 60 mark och att stadens ”Hans byskriver” själv skrev ut privilegiebrevet och lämnade pergament därtill för 5 1/2 mark. (*MSU nr 26. MSH 2, s. 13*)

1518 28/4 begärde Christian i brev till borgmästare och råd i Malmö, att de skulle ha tålmod med de där förlagda knektarna och ge dem bärning med mat och öl ytterligare en tid, tills de kunde lämna staden. — Christian förberedde ett nytt angrepp på Sverige. (*MSH 2, s. 13*)

1518 i maj visar utgiftsposter i kämnräskenskaperna borgarnas ångslan för de inkvarterade soldaterna som inte fått sin sold. Ljus brändes på rådhuset om natten och en borgare skickades i en båt med fyra roddare över till Köpenhamn för att efterhöra, ”om man skulle stå emot ryttarna”. Några ”skytter” (artillerister) sändes över till Malmö. Bud utgick till bönderna i Bara, Oxie

Några av de silvermynt som präglades i Malmö av Jörgen Kock under Christian II:s regeringstid: skilling, "klipping" (klippt mynt, slaget med skillingstämpel) och silvergylen (40 mm).

och Skytts härader att skyndsamt draga till Malmö, staden till hjälp och tröst, om behov gjordes. En uppgörelse kom till stånd. Bönderna fick före hemresan nio tunnor öl att vederkvicka sig med. (*MSH 2, s. 13*)

1518 i juni reste en av Christian II:s ämbetsmän omkring i Skåne och samlade in silver i alla köpstäderna. Av silvret slogs förmodligen mynt till knektarnas avlöning. Kungen hade med sitt krigsfolk börjat en belägring av Stockholm. (*MSH 2, s. 14*)

1518 12/10 erhöll kungens nye myntmästare Jörgen Kock i Malmö kvittens på 30 780 mark, som han

lätit överantvarva "fore Stockholm" att löna ryttare med, 39 000 mark, som kungen själv mottagit, samt 18 100 mark, som levererats till skrivaren på skeppet "Hamborger Kravel". Pengarna hade slagits av det silver som levererats till Jörgen Kock på räkenskap sedan påsken. (*MFÅ 1956, s. 19*)

1518 20/10 befallde Christian borgerskapet i Malmö att på grund av ofreden med svenskarna mottaga 100 knektar och under vintern skaffa dem härbärge, mat och öl. Skanör och Falsterbo skulle bistå Malmö. (*MSH 2, s. 14*)

1518 17/11 meddelade Christian, att han befallt sin hövitsman över ryttarna i Malmö tillse, att inget övervåld drabbade borgarna. De skulle underhålla 140 man och, om det fanns flera, skulle hövitsmannen förlägga dem annorstädes. (*MSH 2, s. 14*)

1519 fortsatte Christian sina förberedelser för krigståg mot Sverige. Enligt en skuldsedel (7/9) hade borgarna i Malmö lånat kungen 1 700 lod silver. Flera borgare lånade också ut pengar. Den tidigare borgmästaren i Malmö Hans Mikkelsen, nu kungens rådgivare, hade försträckt med nära 4 400 mark. Att det arbetades febrilt på myntverkstaden, framgår av mängden kvittenser myntmästare Jörgen Kock erhöll för sina myntleveranser, som även kunde bestå av ”klippinger” (mynt slagna med skillingstämpel på tillklippta silverstycken). (*MFA 1956, s. 20. MSH 2, s. 14*)

1519 byggde borgmästare Jacob Nickelsen det östra av de två trappgavelshusen, nuvarande Adelgatan 4, och kanske har också det andra huset, på hörnet vid Kansligatan, uppförts vid denna tid. (*MSH 1, s. 284, 299*)

1520 18/4 förordnade Christian II att Heligandsklostret i Malmö till evig tid skulle erhålla Oxie sockenkyrkas intäkter till fattiga och sjuka människors hjälp mot att klostret

höll två själamässor för kungens förfäder, särskilt Christian I, klostrets stiftare, samt fullgjorde en sockenprästs plikter i Oxie. (*Nye Samlinger 2, s. 175 b*)

1520 23/11 kungjorde rotemästarna och 24 andra representanter för borgerskapet i Malmö efter möte på rådhuset med borgmästare och rådmän samt konungens fogde en rad bestämmelser för köpenskapen i staden. Borgarrepresentanternas och rotemästarnas (utom en) sigill vidhänger dokumentet, som skulle kunna sägas vara det äldsta bevarade ”stadsfullmäktigebeslutet”. (*MSH 2, s. 67, 130*)

1521 16/4 (omkring sju månader efter att Stockholm erövrats av danskarna) skrev magistraten där till borgmästarna i Malmö. Man tackade för deras brev, som de erhållit med myntmästare Jörgen Kock, och avhandlade vidare om det nordiska handelssällskap som planerades av ledande köpmän i Malmö, Köpenhamn och Stockholm. Det skulle bli en motvikt mot hanseförbundet. (*MSH 2, s. 15*)

1521 22/6 mottog Jörgen Kock på Stockholms slott stora mängder silver, som bl.a. tillhört stadens borgerskap och Sten Stures änka Kristina Gyllenstierna. (*MFA 1956, s. 22*)

1522 6/1 utfärdade Christian II sin stora ”skickelse oc ordinantz” till

Borgerskapets överenskommelse på Rådhuset 1520 23/11. Pergamentsbrev (40 × 22 cm) med 33 sigill. Stadsarkivet i Malmö.

köpstäderna (bevarad i två versioner, varav den ena i Malmö stadsarkiv, och bestående av nära 80 textsidor i ett enkelt pergamentsomslag). Denna köpstadslag fick begränsad betydelse, eftersom Christian följande år lämnade Danmark. (*MSH 2, s. 15, 50*)

1522 20/5 är en förteckning daterad som redovisar penninglån, som kronan upptagit av enskilda perso-

ner till avlönande av legoknektar. Flera borgare i Malmö lämnade bidrag. Jörgen Kock står antecknad för 3 000 mark. (*MSH 2, s. 15*)

1522 21/7 kom borgmästare och råd överens med representanter för Lunds domkapitel, domkyrkan och flera kloster och kyrkor, som ägde hus och tomter i Malmö, att dessa institutioner för all framtid skulle vara befriade från skyldighet att

deltaga i bekostandet av befästningsverken mot att de erlade ett belopp på 1 100 lybska mark i danska pengar. De som bodde i gårdarna skulle göra som andra borgare. (*MFÅ 1957, s. 47. MSH 2, s. 81*)

1523 27/3 begärde borgmästare och råd i Malmö kunglig stadsfästelse på sitt enhälliga val av myntmästare Jörgen Kock till borgmästare. (*Elbogen 1979:4, s. 43. MSH 2, s. 16*)

1523 13/4 avseglade kung Christian från Köpenhamn för att skaffa undsättning mot sina upproriska undersåtar. Med sig tog han sin familj, sina trognaste rådgivare, bl.a. den tidigare borgmästaren i Malmö Hans Mikkelsen, samt det mesta av Jörgen Kocks senaste myntleverans (nära 42 000 mark). Köpenhamn och Malmö tillförsäkrade honom sin trohet. (*MFÅ 1956, s. 23. MSH 2, s. 16*)

1523 i september började den skånska adeln, som ett par månader tidigare hyllat kung Frederik I, med sitt krigsfolk belägra Malmö. Borgarna och i staden förlagda landsknektar gjorde utfall och tillfogade fienden förluster. Vid ett senare tillfälle överraskade de motståndarna i deras läger i Skabersjö. Adelsfolket hade blivit varnade och hann fly, men lägret och gården brändes. (*MSH 2, s. 16*)

1523 2/10 rapporterade borgmästare och råd till den landsflyktige

Christian, att det skånska ridderskapets trupper fortfarande belägrade Malmö och att dessa nu fått hjälp av svenska knektar, som låg förlagda i Lund. Malmö hade svårigheter med livsmedelsförsörjningen och begärde undsättning. (*MSH 2, s. 16*)

1523 26/11 ingicks en överenskommelse i Roskilde om vapenvila till nästkommande nyårsdag. Om Christian II ej kom till undsättning före annandag jul, skulle Köpenhamn och Malmö överlämnas till de danska riksråden. — Ingen undsättning kom och 23/12 beseglades kapitulationsakterna i Roskilde. Från Malmö hade borgmästare Jörgen Kock och två rådmän deltagit. Rikets råd tillförsäkrade borgarna i Malmö, att de skulle få behålla alla gamla privilegier, sina befästningar och allt det artilleri de själva bekostat. (*MSH 2, s. 17*)

1524 1/2 hyllade borgerskapet i Malmö Frederik I som sin konung. Såsom utfärdare av brevet står borgmästarna Jep Nielsen och Jörgen Kock, tio rådmän, tio rotemästare, en representant för S:t Knuts-gillet och två åldermän för vart och ett av tolv lag och ämbeten samt sist fyra borgare. Samtliga personers namn är uppräknade. (*MSH 2, s. 17*)

1524 25/2 bemyndigades Jörgen Kock att återupptaga myntningen i Malmö och utförliga instruktioner om olika myntslag utfärdades. —

Myntverkstad skulle inrättas även i Ribe. (*MSH 2, s. 17, 46*)

1524 22/6 bekräftade Frederik I förlikningen, som ingåtts i Roskilde, mellan rikets råd och Malmö stads deputerade föregående år 23/12. (*MSU nr 28. MSH 2, s. 17*)

1524 23/8 kom kung Frederik med sina riksråd till Malmö efter en svår seglats över Öresund. De skulle hålla det avtalade mötet med den svenske kungen Gustav I och med ombud från Lybeck. Efter "tacksägelse" i kyrkan red kungen till Myntergården. På aftonen nästa dag anlände den svenske kungen med sitt följe på 100 "hästar" till stadens port, där han möttes av danska adeln med ärkebiskopen i spetsen. Kung Gustav inkvarterades i "myntmästarens hus" (Jörgen Kocks hus). I huset mittemot (Dringenbergska gården) logerade lybeckarna. De följande dagarna hölls överläggningar i Heligandsklostret, som låg strax intill Jörgen Kocks hus. På söndagen 28/8 var Gustav den danske monarkens gäst på Myntergården. (*MSH 2, s. 18*)

1524 1/9 var de viktigare frågorna avgjorda och "Malmö recess" be-seglades i ett gemak i det dåvarande rådhuset, som låg strax norr om S:t Petri kyrkas torn. Dokumentet framvisades och upplästes för folk-skaran utanför. Några mindre frågor avhandlade de två kungarna un-

der möten i Gråbrödraklostret (låg i södra delen av nuvarande Kungsparken) och där tog de också avsked av varandra 5 september. (*MSH 2, s. 18*)

1525 är det årtal som inhuggits i kritsten i en av norra gavelmurens nischer på Jörgen Kocks hus. Jörgen Kock hade 1522 köpt fastig-heten av Sorø kloster och måste redan augusti 1524 ha hunnit så långt med byggandet, att han kunde härbär-gera kung Gustav I. (*Elbogen 1979:4, s. 8 f*)

1525 i april nödgades Danmarks marsk Tyge Krabbe med skånska adelsuppbådet och en fänika på 200 landsknektar ta sin tillflykt till Malmö undan Christian II:s amiral Sören Norbys knektar och allmo-geskaror, som väpnat sig för att kämpa för Christians återkomst. Frederiks härförare Johan Rantzau kom 20/4 över från Köpenhamn med förstärkningstrupper. Efter en vecka i Malmö drog han ut mot de upproriska, som besegrades i ett slag söder om Lund. Fångar och så-rade fördes till Malmö. Förlikning ingicks med Sören Norby. (*MSH 2, s. 18 f*)

1525 7/8 förordnade Frederik, att Malmö stad fick behålla och avräkna sin årliga skatt i den summa på 2 500 mark som kungen lånat till knektarnas avlönande. (*MSU nr 29*)

Jörgen Kocks hus vid Västergatan 2. Restaurerat under 1960-talet.

1525 27/8 hörsammade Frederik klagomål från borgmästare och råd i Malmö och befallde alla ägare av öde jordar och tomter att bebygga dessa inom tre år, annars skulle de öde fastigheterna säljas till andra stadens invånare och summan delas mellan kronan och staden. (*Frederik I:s Reg.*, s. 82)

1526 30/4 utfärdade borgmästare och råd skråartiklar för stadens "vantsnider", d.v.s. köpmän som utmätte och sålde kläde alnvis. (*MSH* 2, s. 135)

1526 24/7 förlänades "Malmöhus län" åt riddaren Albert Ravensberg. Länet hade skapats genom sammanläggning av delar av Lindholmens gamla län och andra kronans egendommar. (*MSH* 2, s. 47)

1526 15/8 utfärdades med riksrådets samtycke adelsbrev för borgmästare Jörgen Kock för hans stora förtjänster både i krig och fred. Originalbrevet är inte känt men i kungliga kansliets registrant finns en avritning. (*Elbogen* 1979:4, s. 49. *MSH* 1, s. 304)

1526 29/11 gav Frederik I Malmö borgare rättighet att välja fyra borgmästare och tolv rådmän att dela på ämbetsplikterna, så att bärgning och näring ej skulle hämmas. (*MSU* nr 31. *MSH* 2, s. 51)

1526 29/11 skänkte Frederik till

borgerskapet i Malmö en kronans öde jord, för att det där skulle byggas ett kompanihus till gagn för alla danska köpmän. — Inget sådant hus blev där uppfört. (*MSU* nr 32)

1527 troligen på försommaren återkom den unge prästen Claus Mortensen till sin hemstad Malmö. Han hade blivit avstängd från predikostolarna i Roskilde stift, emedan han spritt "lutherska villfarelser" i Köpenhamn. I Malmö fick han till en början endast predika i ett öde kapell i Rådmanstvången (nuvarande Pildammsområdet). Åhörarskarorna växte och predikoverksamheten flyttades först till Helig Kors kapell strax utanför Västerport och sedan till S:torum Simonis et Judæ kapell (norr om nuvarande Västergatan). Här hölls mässor på danska och sjöngs danska psalmer. (*MFA* 1969, s. 44. *MSH* 2, s. 19)

1528 utgav Claus Mortensen med biträde av en f.d. munk från Malmö, Hans Olufsen "Spandemager", den s.k. "Malmöpsalmboken" med egna och till danska översatta psalmer. Boken trycktes av Oluf Ulricksens nyetablerade tryckeri, det första i Malmö. Inget exemplar av boken är bevarat men den kan delvis rekonstrueras med hjälp av en ny, utökad upplaga, som utkom följande år. — En faksimiledition av fjärde upplagan från 1533 utgavs i Malmö 1967. (*MFA* 1969, s. 46. *MSH* 2, s. 80)

1528 10/10 beviljade Frederik I borgarnas i Malmö anhållan att få använda Gråbrödraklostret till hospital och Heligandsklostret till rådhus. Jörgen Kock hade berättat, att prästen och klosterbröderna höll på att lämna klostren, som var "storligen förarmade". (MSU nr 34. MSH 2, s. 20, 81)

1529 5/6 förordnade Frederik, att de många gårdar och räntor som donerats till altare, gillen och lag för hållande av mässor och annat, i stället skulle användas till hospitalets fattiga och sjuka samt till avlöande av dels en "predikofader", dels tre eller fyra lärda män, som skulle upprätta en skola, där de kunde utbildas evangeliska präster. (MSH 2, s. 20, 81)

1529 11/10 inställde sig på rådhuset inför borgmästare och råd "sognerherren" Henrik Hansen i S:t Petri och överlämnade sitt resignationsbrev. Borgerskapet fick själva utvälja hans efterträdare. (MSH 2, s. 21)

1529 i november sönderslogs och bortfördes "katolska" altare och inventarier i S:t Petri under ledning av Claus Mortensen, som blev den nye "predikofadern". (MSH 2, s. 80)

1530 utkom "Malmøbogen" om "orsaken och en rätt förklaring över reformationen, mässan, predikan och annan gudstjänst i den kristliga staden Malmö". Författaren hette

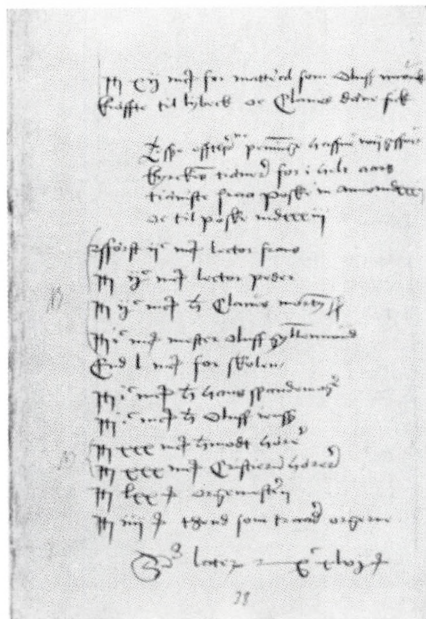

Jörgen Kock "anno 1531 ætatis sue 44". Oljemålning på pannå av okänd mästare. Kockums Personalstiftelse, Jörgen Kocks hus.

Peder Laurensen och boktryckaren Oluf Ulricksen. Endast ett exemplar är känt. — En faksimilutgåva med kommentar utgavs 1979 av Krister Gierow. (MSH 2, s. 21)

1530 26/7 erhöll riddaren Albert Ravensberg avräkning för vad han "byggt" på Malmöhus slott. Kronan blev skyldig honom 5 690 mark, för vilket belopp han erhöll slott och län i pant. (MSH 2, s. 47)

1532 vid påsktid börjar stadens äldsta bevarade kyrkliga räkenskapsserie. (MSH 2, s. 79)

Malmö S:t Petri kyrkas äldsta räkenskapsbok. På denna sida har noterats bl.a. utbetalda löner till Claus Mortensen m.fl. kyrkans tjänare för ett helt år räknat från påsken 1532. Stadsarkivet i Malmö.

1532 15/5 fick riddaren Mogens Gyldenstjerne tillåtelse att inlösa Malmöhus slott och län av Albert Ravensbergs arvingar för den summa det stod i pant för. Han skulle behålla det mot samma avgift till kronan som företrädaren erlagt. (*Kong Frederik den Førstes danske Registranter*, s. 315)

1533 utgav Christiern Pedersen på sitt eget tryckeri i Malmö den första "läkarboken" på danska ("En nøtte- lig lægebog") och året efter kom

hans "Om Urtevand till ath lege". — En faksimilutgåva av den sistnämnda utgavs 1986 av Föreningen Malmö Stadsbiblioteks Vänner (med efterskrift av Bengt Holmström). (*MFA* 1952, s. 32)

1533 i juni samlades en herredag i Köpenhamn med anledning av att kung Frederik plötsligt avlidit den 10 april. Riksrådets katolska majoritet kunde inte tänka sig att till kung kora den lutherske hertig Christian, Frederiks äldste son. Man beslöt uppskjuta valet till midsommar nästa år. Riksrådet med ärkebiskopen i spetsen skulle regera landet tills vidare. Under herredagen sammanträffade Jörgen Kock och Köpenhamns borgmästare Ambrosius Bogbinder med lybske borgmästaren Jurgen Wullenwever. De hade gemensamt intresse att skydda städernas "evangeliske tro". Då hertig Christian avböjde att kandidera till tronen, skulle en annan utväg kunna vara att befria Christian II, som nu efter svek satt fängslad på Sönderborgs slott. (*MSH* 2, s. 21)

1534 står det på inskriftstavlan över ingångsdörren till "Rosvingehuset" vid Västergatan och den för några decennier sedan föredömligt restaurerade byggnaden har troligen uppförts omkring angivna år. (*MSH* 1, s. 309)

1534 3/1 förklarade borgerskapet i Malmö genom Jörgen Kock, att

herredagsbeslutet 1533, som han erhållit en avskrift av, var emot stadens privilegier och frihet. Han fick det hotfulla svaret, att ville de ej tro på samma kyrka som riksrådet, skulle de bli skingrade och skilda från land och rike. (*MSH 2, s. 23*)

1534 15/1 stadfäste borgmästare och råd, konungens fogde och meniga allmogen ordningsregler för köpenskapen i Malmö. (*MSH 2, s. 66*)

1534 29/5 sände Jörgen Kock bud efter länsmanen på Malmöhus, Mogens Gyldenstjerne, och bad honom komma till rådhuset för viktiga överläggningar. Han hade fyra dagar tidigare varit borgarnas gäst i Knutsgillet och infann sig utan att ana oråd men blev genast fångslad och satt under bevakning. Borgarna beväpnade sig och drog till slottet, som de lätt intog. Den del av slottets murar som vette mot staden raserades. Pålitliga vakter vid stadsportarna hindrade folk att lämna staden men inte att komma in. (*MSH 2, s. 24*)

1534 22/6 visade sig en lybsk undsättningsflotta i Öresund. Befälhavaren greven Christoffer av Oldenburg uppsöktes genast av Jörgen Kock, den köpenhamnske borgmästaren Ambrosius Bogbinder och den landsflyktige svenske ärkebiskopen Gustav Trolle, som fastnat i Malmö. Eftersom Malmö stod öppet för greven, rådde Jörgen Kock honom

att först försöka bemäktiga sig Köpenhamn och Själland. (*MSH 2, s. 24*)

1534 i början av augusti kom Christoffer till Malmö efter hittills lätta framgångar i "grevefejden". På "Lybers hög" utanför Lund svor skånska allmogen trohetsed till greven och Christian II. Jörgen Kock anmodades av greven att återupptaga myntningen men fick själv låna ut stora summor till täckande av krigskostnader. (*MSH 2, s. 25*)

1534 23/10 begärde greve Christoffer i ett brev till borgarna i Malmö, att de skulle erlægga "tjugofemte penningen av all fast och lös egen-

Rosenvingeska huset, Västergatan 5, restaurerat på 1950-talet. Inskriftsstenen över västra dörren bär årtalet 1534 och en vapensköld med en ros och en vinge.

dom” i skatt för finansiering av kriget. Skatten hade beslutats vid ett möte i Köpenhamn med representanter för de öst-danska riksråden och köpstäderna, vilka också drabbades av skatten. (*MSH 2, s. 25*)

1534 17/11 skrev Jörgen Kock till hertig Albrekt av Mecklenburg och uppmanade honom att komma till undsättning. Hertigen slöt också ett formligt förbund med Lybeck och tre andra hansestäder. Befälhavare för hjälptrupperna blev greve Johan av Hoya, som flytt från Sverige efter brytningen med svågern Gustav I. Greven fick instruktion att vid ankomsten till Danmark snarast söka samråd med hanseförbundets sändebud och ”Reichstenden” Köpenhamn och Malmö. (*MSH 2, s. 26*)

1535 i juli började den nyvalde Christian III:s trupper belägra Köpenhamn, sedan han vunnit en förkrossande seger över greve Johan av Hoyas krigsfolk. I Skåne hade alltfler anslutit sig till Christian III, vars anhängare fick stöd av svenska trupper. Också Malmö blev belägrat. Christian hade i brev vid pingsttid anmodat Malmö att uppge motståndet. (*MSH 2, s. 27*)

1536 i februari slöt Christian III fred med Lybeck. Köpenhamn och Malmö erbjöds ansluta sig. Jörgen Kock hoppades fortfarande på stöd från tyska furstar. Det fanns emellertid borgare i Malmö, som öns-

kade fred, och Jörgen Kock fann det säkrast att bege sig till Köpenhamn. (*MSH 2, s. 28*)

1536 6/4 godtog Christian III Malmöns underkastelse och bekräftade stadens tidigare privilegier och tillfogade nya. En delegation från staden hade utnyttjat erbjuden kunglig lejd och sammanträffat med kungen i Helsingör. Kort efter kom Christian själv till Malmö och borgarna svor högtidligen trohetsed. (*MSU nr 37. MSH 2, s. 29*)

1536 28/7 nödgades Köpenhamn dagtinga på grund av hungersnöd. Hertig Albrekt av Mecklenburg, greve Christoffer av Oldenburg och deras knektar fick fritt avtåga. (*MSH 2, s. 29*)

1536 i oktober togs på en herredag i Köpenhamn ett beslut, ”reformationsrecessen”, som innebar slutet på kyrkans politiska makt i Danmark. Följande år utarbetades en kyrkoordinantia, som reglerade den kyrkliga organisationen och kyrkotjänsten. (*MSH 2, s. 79*)

1536 11/11 förklarade sig borgmästare och råd villiga att tillmötesgå kungens önskan att återuppbygga Malmöhus. De hade blivit plågade av att ha hundratals landsknektar inkvarterade i staden. (*MSH 2, s. 29*)

1537 14/9 omtalas en gård, som ödelagts vid slottsgravens anlägg-

En av S:t Petri kyrkas silverkalkar. Två i kalkens fot infällda medaljer bär årtalet 1537. Av kyrkans räkenskaper framgår, att guldsmeden Hans Olsen fått betalt för arbetet.

gande. Uppbyggandet av Malmöhus hade redan börjat. Malmö stad och Jörgen Kock personligen lånade kronan betydande belopp för ändamålet. (MSH 2, s. 30)

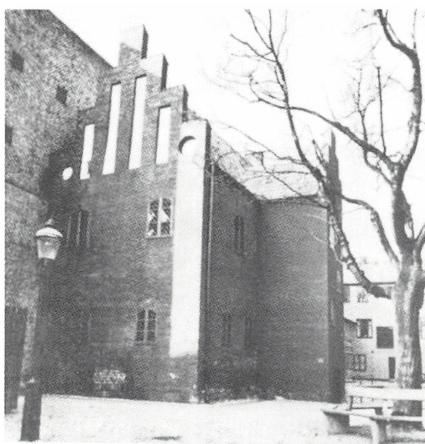
1538 omtalas i S:t Petri kyrkas räkenskaper "thet ny market", d.v.s. det nuvarande Stortorget. Redan två år tidigare hade man börjat raser Heligandsklostrets kyrka. (MSH 1, s. 292)

1539 28/2 nämnes "gamla danska kompaniets" hus, vilket förutsätter,

att kompaniet skaffat sig ett annat hus. Det är mycket möjligt, att det strax intill belägna och 1973 slutrenoverade "Kompanihuset" vid Kompanigatan just är detta hus. (*Kompanihuset i Malmö*, s. 67)

1540 26/1 stadfäste borgmästare och råd skråartiklar för fiskblötarnas lag i Malmö. Fiskblötarna, som hade ensamrätt till att sälja torkad och saltad fisk, fick vara högst tio eller tolv till antalet. (MSH 2, s. 146)

1540 6/9 anhöll borgmästare och råd och menighet i Malmö, att Jörgen Kock åter skulle få bli borgmästare, sedan ett av de fyra ämbetena blivit ledigt. (MSH 2, s. 30)

Kompanihuset vid Kompanigatan. Byggnaden är troligen uppförd under senare delen av 1520-talet och använd som gillehus av danska kompaniet.

Malmö bardskärarens lagssigill från 1544.

1541 18/3 omnämnes första gången borgmästare "Niels Kuntzes stenhus", beläget vid Östergatan i kvarteret S:t Gertrud. — Huset kan vara uppfört något decennium tidigare. (MSH 1, s. 313)

1541 10/5 stadfäste Christian III Malmö och kapitlets i Lund överenskommelse rörande de kyrkliga institutionernas fasta egendom i Malmö. (MSU nr 39)

1542 anses Malmöhus slott och fästning ha blivit färdigt med huvudbyggnad, kanontorn, vallar och gravar. Många närliggande hus hade fått inlösas och raseras. Byggmaterial hade hämtats bl.a. från nedbrutna kyrkor och kloster i Lund och annorstädes. (MSH 1, s. 318; 2, s. 30)

1542 i juli erhöll en del städer befallning att utrusta ett antal borgare att rensa skogarna i Blekinge från rövare. Malmö skulle sända 60 man. — Den s.k. "dackefejden" hade ny-

ligen börjat på andra sidan smålandsgränsen. (*Förteckningar öfver handlingar om Skåne etc. uti Kgl. Danska Geheimearkivet nr 2737*)

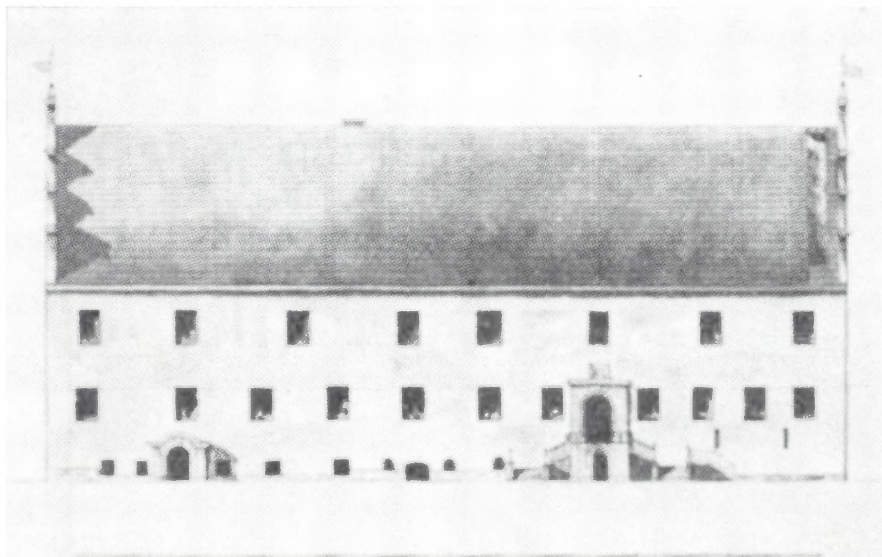
1542 4/12 stadfäste borgmästare och råd stadgar för remsnidarnas, pungmakarnas och "taskemakarnas" gemensamma lag i Malmö. De hade ensamrätt att tillverka remtyg, pungar, väskor och handskar. (MSH 2, s. 158)

1543—1544 hölls de första doku-
menterade häxerirättegångarna i Malmö. Ända fram till mitten av 1600-talet berättar urkunderna om "häxor", som dömts att brännas på bål i Malmö. (MFA 1957, s. 159)

1544 24/8 stadfäste borgmästare och råd ett "bardskerer"-lag i Malmö. Antalet bardskärare var då nio men skulle genom naturlig avgång minskas till sex. För att upptagas i laget måste man göra sitt mästerstycke såsom en "chirurgico" anstår och kunna klara de gamla mästartarnas utfrågning. (MSH 2, s. 158)

1545 2/4 var på rådhuset samlade 4 borgmästare, 12 rådmän, 10 rote-
mästare och 33 andra borgare för att besluta om "dette torg oc marc-
kijd". Denna nya "ordinantz" regle-
rade handeln i staden. Ingen fick köpa eller sälja några varor, förrän dessa kom på torget innanför "skaldestenarna" utom ved och kol. För vissa andra varor gällde särskilda

Det 1546 uppförda Rådhuset, avritat kort före ombyggnaden 1812—1813. Den nuvarande fasaden i holländsk renässansstil skapades 1864—1869.

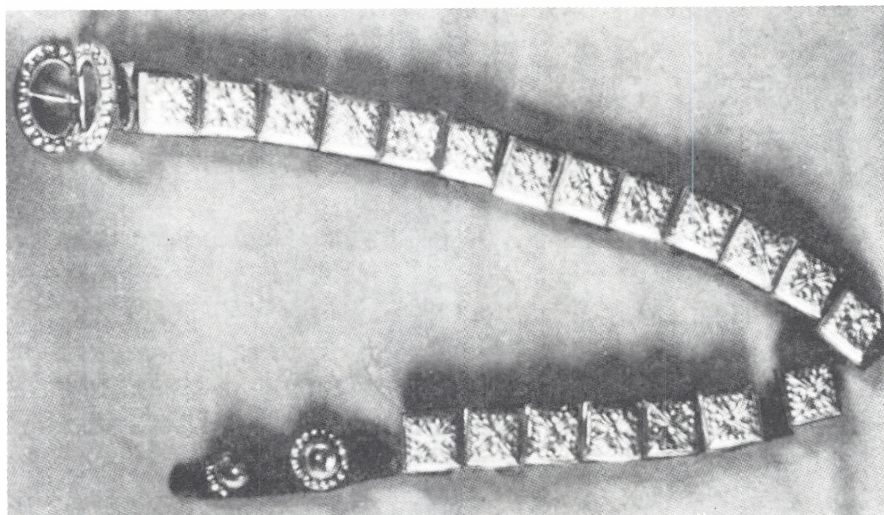
regler. En hantverkare skulle icke idka handel utan hålla sig till sitt ämbete. Originaldokumentet är försett med 60 pergamentsremsor med vaxklumpar men på två saknas sigillavtryck. (*MSH 2, s. 130*)

1546 utlades det nya torget och uppmurades det nya rådhuset, enligt anteckning i stadens minnesbok, Registrum ville Malmøyghe. Där finns också noteringar om de belopp som upplånats från olika personer till 5% ränta. (*MSH 2, s. 30*)

1546 1/3 gjorde Jörgen Kock och hans hustru Citze Kortsdotter en stor donation till de fattiga och

sjuka i Malmö. Huvudsumman utgjordes av 9 000 lybska mark, som placerats såsom lån till staden Lybeck. Avkastningen av den s.k. "fundatsen" skulle användas till almosor och bröd att dagligen utdelas framför Rådhuset. Donationens värdehandlingar skulle förvaras i en kista med tre lås. Nycklarna skulle förvaras av kyrkoherden, äldste predikanten och en rådman. Jörgen Kock åtog sig att under sin livstid ombesörja utdelningen. (*MFA 1939, s. 62*)

1546 28/4 stadfäste borgmästare och råd nya skråartiklar för skrådarlaget i Malmö. Högst tolv skråd-

Bälte från mitten av 1500-talet, bestående av pressade silverbucklor på svart läder. Stadsstämpeln (en krönt nyckel) och guldsmedsstämpel med bomärke tyder på att bältet tillverkats av guldsmeden Niels Jeppesen. Jordfynd från kvarteret Lejonet. Malmö Museum.

dare och två "offuerskerer" (tillklippte luggen på ylletyger) fick finnas i laget. (*MSH 2, s. 150*)

1547 eller 1548 är sannolika tillkomståren för de tre skrån som inskrivits efter varandra i Malmö äldsta "stadsbok". De är utfärdade av borgmästare och råd för krämarna, bryggarna och skinnarna. — Statuterna för stadens krämarlag innehåller också regler för främmande kramgodsförsäljare. — Endast den som var med i bryggarlaget och hade egen kölna och bryggredskap fick sälja hembryggt öl. — Till skinnarelaget hörde också buntmarkarna ("körsnärerna"). (*MSH 2, s. 147, 150*)

1548 11/11 befallde Christian III riksrådet Mogens Gyldenstjerne att åter vara länsherre över Malmöhus slott och län, vilket utökats redan under företrädarens, Jesper Friis', förvaltningsperiod. (*Danske Kancelliregistranter 2, s. 393*)

1551 31/1 uppdrogs åt länsherren att undervisa borgmästare och råd, hur den stadspört, man färdades igenom ut till Falsterbo, skulle förändras, så att den kom längre från slottet. (*Kanc. Brevb.*)

1552 12/9 fick byfogden i Malmö order att låta bränna 100 000 mursten och 100 läster kalk till bygget på Köpenhamns slott. Följande år

(8/9) kom ny order på samma kvantiteter. (*Kanc. Brevb.*)

1553 29/6 förordnade Christian III, att till skydd för borgerskapet i Malmö skulle all försäljning, pantsättning och donering av fast egendom för att äga laga kraft ske på bytinget eller rådhuset och inskrivas i "stadsboken". (*MSU nr 41. MSH 2, s. 53*)

1554 beviljade Christian sin son hertig Frederik Malmöhus slott som residens. Mogens Gyldenstiernes ansvar för länets förvaltning upphörde den 1 maj. Ejler Hardenberg blev ny länsman och därtill hertigens "hovmästare". (*MSH 2, s. 30*)

1554 23/9 förordnade Christian III, att halmtaken i städerna på grund av brandrisken skulle ersättas med tegeltak. (*Privilegier, resolutioner och förordningar 2, nr 465*)

1555 18/5 beviljades ensamrätt i fem år för borgaren Henrik Smith i Malmö att låta trycka den läkarbok som han sammanställt på danska och som var översedd av de höglärda vid universitetet i Köpenhamn och befunnen nyttig. — Henrik Smith utgav sammanlagt sju läkarböcker mellan åren 1536—1557. (*Kanc. Brevb. MFA 1952, s. 35*)

1555 kunde Malmö enligt ett bevarat register mönstra för krigstjänst 679 personer. Utrustningen utgjor-

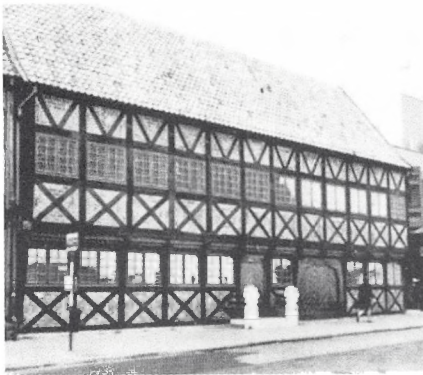
des av 115 fyrrör och bössor, 259 hillebarder, 288 "spisse", 11 spjut, 3 ringkragar och pansar, 1 "gabelin" (kastspjut), 1 "pigkiølle" (spikklubba) och 140 harnesk. — Påbud om årliga mönstringar hade utfärdats 1554 29/9. (*MSH 2, s. 69*)

1556 26/10 förordnade Christian III, att skatt skulle utgå av alla gårdar i Malmö och öde sådana skulle uppbyggas inom tre år eller vara förbrutna. (*MSU nr 42*)

1557 börjar den långa sviten räkenskaper över öresundstullen i Helsingör med viktiga uppgifter även

"Henrick Smids tredie Urtegaard", tryckt i Köpenhamn 1557. Lunds Universitetsbibliotek.

Thottska huset, Östergatan 8, uppfört 1558 av Tage Ottesen Thott. Restaurerat 1970—1972.

om sjöfarten till och från Malmö. (MSH 2, s. 104)

1557 december beslutades på Malmö rådhus, hur stadens odlingsbara jordar och "haver" i Östervång (senare Möllevång), Västervång, Kirsebergsvång och "Vognkarlevång" skulle fördelas och utarrenderas, så att de blev till gagn för så många borgare som möjligt. (MSH 2, s. 95)

1558 anses det s.k. Thottska huset vid Östergatan ha blivit uppfört. Årtalet finns på en portbjälke och det nyligen renoverade huset torde vara stadens äldsta bevarade korsvirkesbyggnad. (MSH 1, s. 328)

1559 i augusti kröntes Frederik II, som efterträtt sin fader i början av året. Till festligheterna på Köpenhamns slott hade borgarna i Malmö

anmodats låna ut tennfat, tenntallrikar, ljuskronor, ljusstakar, dukar, kittlar och en vecka före kröningsdagen tio goda sängar med dynor, putor, lakan och flamska sängkläder. (MSH 2, s. 30)

1560 1/3 fick ståhållaren i Köpenhamn Mogens Gyldenstjerne befallning att församla utvalda borgare från bl.a. Köpenhamn, Malmö, Helsingör och Landskrona för dryftande av ett förslag till en ny sjörätt. — Denna lag utfärdades och trycktes följande år. (MSH 2, s. 104)

1560 27/6 stadfäste Frederik II stadens privilegier och förbehöll sig att befästningarna i Malmö fortfarande skulle vidmakthållas. (MSU nr 43)

1561 27/11 befalldes de danska sjöstäderna att före påskafton nästa år sända alla de båtsmän, skeppare och styrmän de kunde få tag i över till Köpenhamn till örlogsskeppen, som skulle utrustas där. Malmö skulle också låta brygga 60 läster öl. — Kungen förberedde krig mot Sverige. (MSH 2, s. 31)

1562 12/1 kungjordes, att då köpstädernas fattiga skolbarn ofta led brist på kost och kläder, skulle deras bud få draga omkring i häraderna och be om allmosor. Malmö skola blev anvisad Oxie, Bara och Färs härader. (Kanc. Brevb.)

1562 12/6 stadfäste borgmästare

och råd nya skråstadgar för repslagarna i Malmö. Antalet mästare skulle vara fyra. (*MSH 2, s. 158*)

1563 1/4 erhöill Köpenhamn, Malmö och Århus befallning att ställa var sitt skepp i rikets tjänst. Övriga städer fick gå samman om sina skepp. Man skulle sända med fartygen goda redskap, bestyckning, ammunition och gott folk till Köpenhamn. Malmö ålades därtill leverera 100 läster öl. (*MSH 2, s. 31*)

1563 9/4 rapporterade Ejler Hardenberg, att Malmös örlogsskepp gått förlorat liksom dess utrustning. Staden erbjöd en penningssumma i stället för ett annat skepp, som måste skaffas från Danzig eller Lybeck. Inget ”besynnerligt” hade hörts från Sverige! (*MSH 2, s. 31*)

1563 i augusti utbröt kriget mot Sverige och Malmö liksom flera andra städer befalldes att låta baka bröd och brygga öl så mycket som möjligt och föra det sjöledes till Varberg och Älvsborg. (*Kanc. Brevb. 1563 8/8, 5/9*)

1563—1564 drabbades Malmö av en svår farsot, vilket avspeglar sig i S:t Petri kyrkas uppborðslängder över avgifter för likringningar. (*MSH 2, s. 88*)

1564 22/3 beordrades de danska städerna att till utrustande av örlogsskeppen i Köpenhamn sända

både utländska och inhemska män, utrustade med harnesk, värjor, hakar, långa spjut och kommenderade av en borgmästare eller rådman. Malmö skulle skicka 100 man. (*MSH 2, s. 32*)

1564 21/7 fick borgerskapet i Malmö, efter att ha klagat över de inkvarterade knektarnas framfart, löfte om värdering av skadorna på befästningar och borgarnas hus och gårdar. Register skulle upprättas över soldaternas skulder i staden. (*MSH 2, s. 33*)

1564 28/8 beordrades borgerskapet i Malmö brygga 160 läster öl till örlogsskeppen och själv skaffa tunnorna (12 per läst). Kronan levererade malt och humle. Kort efteråt kom befallning att leverera proviant, skor och stövlar till hären vid Åhus. (*Kanc. Brev. 1564 28/8, 31/8, 3/9*)

1564 15/12 befalldes köpstäderna att till krigsfolkets sold inbetala till kronans räntemästare en krigsskatt i silver eller danska pengar. Malmö skulle betala 8 000 daler — endast Köpenhamn krävdes på högre belopp. (*Kanc. Brevb.*)

1565 14/1 fick köpstäderna order att sända skeppsfolk till Köpenhamn. Malmö skulle skicka 100 båtsmän och 14 skeppsbyggare. En vecka senare fick Malmö besked att ordna vinterinkvartering för Daniel Rantzaus knektar. (*MSH 2, s. 32*)

1566 5/5 inkrävdes en skatt av köpstäderna i silver till krigsfolkets avlöning, innan de drog ut mot fienden. Malmö skulle betala 4 000 daler i silver och 4 000 daler i klip-pingmynt. (*Kanc. Brevb.*)

1566 13/5 förbjöds fogdar, präster, bönder och andra på landsbygden runt Malmö att idka köpenskap, s.k. landköp, till förfång för stadens borgare och mot deras privilegier. (*MSU nr 46*)

1566 25/5 påbjöds, att kyrkovär-darna i Skåne strax skulle inköpa till kyrkorna ett exemplar av Henrik Smiths i Malmö utarbetade "Tavle over den ganske Bibel". Den fanns att köpa hos utgivarens änka Barbara i Malmö. År 1568 anmodades också Själlands stift att köpa nämnda bok. (*Kanc. Brevb.*)

1566 31/5 erhöll Malmö gälds-brev på ett antal kanoner av olika kaliber och andra eldvapen, bl.a. sju "falko-netter" med "stadens vapen på". Skjutvapnen skulle återlämnas till staden, när flottan återvänt. Om nå-got saknades, skulle ersättning utbe-talas. (*MSH 2, s. 32*)

1566 24/7 utfärdade borgmästare och råd skråordning för stadens "kødmangerer" (slaktare) för att trygga tillgången på färskt kött. La-get skulle ha 24 medlemmar. (*MSH 2, s. 145*)

1567 25/2 befalldes köpstäderna sända folk till att bemanna örlogs-skeppen. Malmö skulle bidra med 50 båtsmän, 2 styrmän, 2 skeppare, 4 timmermän, 1 bartskår och 1 "spillemand". (*Kanc. Brevb.*)

1567 i mars utfärdade borgmästare och råd stadgar för tre lag, som ombesörjde transporter: myndric-karna 9/3, pråmmännen 10/3 och dragarna 12/3. Myndrickarna skulle vara 16 i sitt lag, pråmmän-nen 20 och dragarelaget 16. (*MSH 2, s. 161*)

1567 på sommaren besöktes Malmö av en agent från handelshuset Fug-ger i Bayern. Malmö var en vacker stad och bättre byggd än Köpen-hamn, berättar han i sin rapport. Han nämner särskilt torget och slottet. Både stad och slott skyddas av vallgravar och betraktas som oin-tagliga. Stora skepp måste ankra på redde och små fartyg måste sköta transporter in till skeppsbyggen, som sträcker sig 50—60 steg ut från stranden. (*MSH 2, s. 33*)

1567 28/12 erhöll länsherren på Malmöhus Björn Kaas befallning att iståndsätta den välvda kammaren på slottet, där hans företrädare Ejler Hardenberg bott, mura igen "hem-ligheten" (avträdet) där och förse fönstren med järngaller. I denna kammare skulle förvaras "den skotske greven", d.v.s. Lord Both-well (Maria Stuarts tredje gemål),

som efter sin flykt hamnat först i Norge och sen förts till Danmark. Man skulle skaffa honom gott underhåll men vakta honom noga. — Han satt fängslad där 1568—1573. (*Kanc. Brevb.*)

1568 18/1 befalldes byfogden i Malmö att av kronans medel betala Holger skomakare för 940 par skor och 1 par stövlar, som uttagits hos honom till knektarna. (*MSH 2, s. 32*)

1568 i juni pålades köpstäderna en ny penningskatt. Malmö skulle betala 4 000 daler. Tre månader senare bad kung Frederik få låna av stadens borgare 10 000 daler och utlovade säker återbetalning före juldagen. I november påbjöds en allmän "landhjälp" och Malmö avkrävdes 5 000 daler till krigsfolkets löner. (*Kanc. Brevb. 1568 1/6, 14/9, 24/11*)

1568 10/9 förbjöd Frederik alla in- och utländska båtar inlöpa i Lomma eller annan olaglig hamn och där lossa, lasta eller idka köpenskap till skada för Malmö. (*MSU nr 48*)

1569 i augusti befalldes borgerskapet i Malmö skyndsamt låna kungen 6 000 daler till krigsfolket. Några dagar senare begärdes, att stadens skomakare på kronans bekostnad skulle göra 600 par skor till knektarna. Bröd, öl och fläsk skulle levereras till trupperna vid Halmstad. (*Kanc. Brevb. 9/8, 19/8, 25/8*)

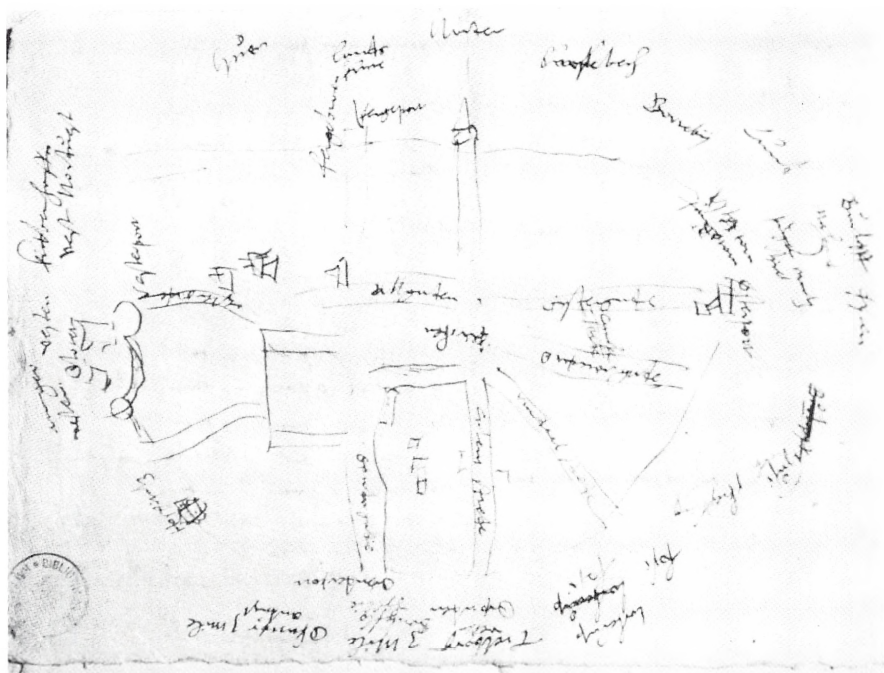

Vävarlaget i Malmö sigill (från 1647).

1570 13/12 slöt Danmark och dess allierade Lybeck fred med Sverige. Samma dag begärde kung Frederik penninghjälp för att avtacka soldater. Till detta ändamål inkrävdes kontanter ännu så sent som 1572 24/3. Malmö skulle betala 6 000 daler vid båda tillfällena. (*Kanc. Brevb. MSH 2, s. 32*)

1571 4/4 fick Erasmus von der Brucke nådigt tillstånd att bosätta sig i Malmö och upprätta ett apotek. Han skulle vara fri från skatt. Inget annat apotek fick upprättas i Skåne. — Det äldsta omnämmandet av "apotekare" i Malmö finns i 1517 års byskattelängd. (*Kanc. Brevb.*)

1573 8/6 utfärdade borgmästare och råd skråordning för färjemännen. I laget skulle finnas 16 goda färjor. Dessa stadgar är inskrivna i Malmö stadsbok och närmast före har införts en odaterad skråordning för ett vävarlag. Vid denna tid fanns i Malmö 14 vävare, varav 2 kvinnor. (*MSH 2, s. 151, 161*)

Äldsta "planritningen" över Malmö, troligen från 1580-talet.

1575 i juni beviljade Frederik II 30 000 murstenar och 40 läster kalk till förbättring av stadens bristfälliga befästningar. Till hjälp skulle också invånarna betala ett års ränta av alla gårdar, hus och bodar. Bönderna i Torna härad skulle bistå med hästar och vagnar. (MSU nr 49—51. MSH 2, s. 37)

1575 avled "Malmös reformator" Claus Mortensen. Hans gravsten ligger kvar på sin ursprungliga plats framför S:t Petri kyrkas högaltare. De senaste decennierna av sitt liv var han inte kyrkoherde i S:t Petri

utan i Husie och Västra Skrävlinge. (Malmöhistoria i sten, s. 40)

1576 17/8 förordnade Frederik, att de främmande köpmän som under hela året bedrev handel i Malmö — mot stadens privilegier — skulle bidra efter förmåga till den penningsskatt på 6 000 daler som skulle inlevereras till kronan före jul. (MSU nr 52)

1577 börjar den äldsta bevarade "protokollsboken" för Malmö byting. De två äldsta tingböckerna, omfattande åren 1577—1583 och

Franz Hogenbergs stick från 1580-talet över Malmö ("Elbogen").

1588—1590, utgavs i tryck 1968 i en gemensam bokvolym.

1577 17/3 konfirmerade Frederik stadgarna för "klædebolauget" (tidigare stadgar 1526 30/4). (*MSH 2*, s. 135)

1580-talet ordnades stadens försörjning med friskt vatten. Från en uppdamning söder om staden ledes vatten genom rännor av genomborrade timmerstockar in till en stor reservoar på torget framför Rådhuset. (*MSH 2*, s. 64)

1581—1584 var antalet likringningar i Malmö mer än dubbelt mot närliggande år. (*MSH 2*, s. 88)

1586 6/6 förordnade Frederik, att av danska städer skulle endast Köpenhamn, Malmö och Ribe ha landstingsrätt. (*MSU nr 53*)

1586 18/8 skrev prästen Niels Jørgensen i Malmö till historikern Anders Sørensen Vedel och redogjorde för en verkställd uppmätning i "steg" av stadens omkrets. Bland Vedels papper finns också en slarvigt utförd planskiss över Malmö

med angivande av huvudportarna och de viktigaste gatorna. (*MSH 2, s. 35*)

1586 20/8 beviljade Frederik Malmö hälften av kronans tull och accis i staden och hela den årliga byskatten under två år till förbättrande av befästningarna. (*MSU nr 54*)

1587 sammanställde lektorn vid domkapitlet i Lund Mogens Madsen beskrivningar på latin av Malmö, Lund, Landskrona och Helsingborg (en översättning finns i MFÅ 1939). En förkortad version ingår i fjärde delen av det topografiska verket "Civitatis orbis terrarum", vilken under kaniken Georg Brauns ledning utgavs i Köln 1594. I verket finns också den äldsta kända bilden av Malmö (Elbogen), ett kopparstick, utfört av Frans Hogenberg. (*MSH 2, s. 34*)

1588 15/6 förlängde regeringsråden för den omyndige Christian IV den två år tidigare beviljade rätten att uppbära halva kronans tull och accis och hela byskatten i Malmö under ytterligare tre år. (*MSU nr 55*)

1589 19/6 utökades stadens rättighet att uppbära inte bara halva utan hela kronans tull och accis under två år. Den 4/7 befalldes kronans bönder i Malmöhus underliggande härader att utföra körslor och arbete till befästningsbyggnaderna i Malmö. (*MSU nr 56, 57*)

1590-talet uppfördes det s.k. "Flensburgska huset" i hörnet av Södergatan och Skomakaregatan. (*MSH 1, s. 348*)

1591 13/2 beviljades Malmö att uppbära halva kronans tull och accis ytterligare ett år till stadens befästningar. Undantagen var den tull som gavs för de stalloxar som drevs genom staden och den tullsill som tillföll kronan. (*MSU nr 60*)

1592 ordnades handeln på "Lilla torg" för bagarna på södra sidan, slaktarna på västra, hökarna på norra och fiskblötarna på östra sidan. (*MSH 1, s. 292*)

1593 20/2 anslog regeringsråden för ett år accisen och byskatten i Malmö till befästningarna. (*MSU nr 61*)

1594 31/1 efterskänktes ett resterande skattebelopp på 1 250 daler, om beloppet användes till fästningsverkens fullbordande. (*MSU nr 62*)

1595 20/3 gav Christian IV borgarna tillåtelse att för en gångs skull utskeppa direkt från Malmö de stalloxar som de nu på våren tillhandlat sig i Skåne och som de på grund av foderbrist hade svårt att driva landvägen. Sedvanlig tull till kronan skulle erläggas. Liknande tillfälliga dispenser gavs 1596 och 1598. (*MSU nr 63*)

1597 16/4 stadfäste Christian stadens privilegier och förbehöll sig att befästningarna alltid skulle vidmakthållas. (*MSU nr 64. MSH 2, s. 37*)

1597 7/9 kom borgerskapet överens om ordning, skick och stadgar för handeln och andra borgerliga näringar i Malmö. Pergamentsbrevet är försett med många sigill. (*MSH 2, s. 130*)

1599 uppsattes enligt inskription predikstolen i S:t Petri. Den är utförd av bildhuggaren Daniel Thomisen i Malmö och bekostad av rådmannen Engelbret Friis. (*MSH 2, s. 81*)

1600 8/4 fick borgarna i Malmö tillåtelse att tills vidare till skepps utföra de oxar de själva haft på foder eller tillhandlat sig. Kronans tull och accis dock oförkränt. (*MSU nr 66*)

1600 15/6 stadfäste Christian IV den lokala, detaljerade förordning som borgmästare och råd och de förnämsta borgarna sammanställt angående viss tull och accis på allehanda varor, vilka köptes, såldes, ut- och inskeppades i Malmö. Intäkterna skulle användas till befästningarna. — Kungen upphävde förordningen 1606 31/5 och föreskrev, att man hädanefter, om staden hade stora utlägg, i stället skulle pålägga en skatt, ”så att den rike hjälper den fattige”. (*MSU nr 67, 69*)

Malmö S:t Petri kyrkas predikstol, donerad 1599. På predikstolen ses bilder ur Jesu liv från Marie bebådelse till Jesu himmelfärd. Stolen uppbäres av Moses, hållande lagens tavlor. Bildhuggaren Daniel Thomisen är också mästare till kyrkans nuvarande dopfunt från 1601 i "Krämarkapellet".

1601 utfärdade borgmästare och råd skråordning för snickarelaget och pergamentsbrevet är bevarat i lagets arkiv liksom lagsboken, som börjar samma år. Högst tio mästare skulle vara i laget. Flera av mästarna tycks ha varit av tysk härkomst och en del av texten i lagsboken är på tyska. (*MSH 2, s. 156*)

1601 23/4 deltog två borgmästare från Malmö efter kunglig kallelse i överläggningar i Köpenhamn om

Framdukade grävningfynd från Malmö, sent 1500-tal till tidigt 1600-tal. Malmö Museum.

handeln på Island. Också Köpenhamn och Helsingör hade sänt representanter. Resultatet av överläggningarna blev, att nämnda tre städer beviljades monopol på islandshandeln. I november kom borgarna i Malmö överens om regler för handels bedrivande. Dokumentet är försett med 49 sigill. (MFA 1936. MSH 2, s. 135)

1602 20/4 utfärdades ett öppet brev om de tre städernas privilegium på islandshandeln intill 1614, efterhand som tyska köpmäns tidigare handelsavtal utlöpte. Köpenhamn skulle ombesörja handeln på 6 hamnar, Malmö och Helsingör på vardera 7.

Borgarna var förpliktigade att förse Island med goda köpmansvaror som mjöl, malt, öl, vin, kläde och lärft till ett kristligt pris. (MFA 1936)

1603 13/9 beviljade Christian IV Malmö befrielse från att erlægga den årliga byskatten på 100 daler under tio år, räknat från 1601 till 1611, så att staden kunde förbättra stadsmuren på norra sidan. (MSU nr 68)

1606 20/2 erhöll Sivert Grubbe på Malmöhus befallning att låta samla "kampesten" i sitt län till ballast för örlogsskeppen och föra dem ner till "Limhafn" för transport över till

Köpenhamn, när vattnet blev öppet.
(Kanc. Brevb.)

1607 fick den nyinflyttade mästare Peiter Hartman i uppdrag att måla elva "conterfejer" av de kungar som skänkt staden privilegier. Porträtten skulle pryda rådstugan i den nybyggda rådhusflygeln vid Kompanigatan. Dessa porträtt av danska regenter från Valdemar III till Christian IV hänger nu i "landstings-salen" på Rådhuset. (MSH 1, s. 220—221, 322)

Glasmästarelagets i Malmö sigill.

1607 4/9 erhöill "glarmesterlaget" sin skråordning, som dock ej är bevarad. (MSH 2, s. 157)

Malmö stads hyllningsbrev till hertig Christian. Rigsarkivet i Köpenhamn.

Hedmanska gården, Larohegatan 2. Den på 1970-talet restaurerade korsvirkeslängan ut mot Lilla torg anses vara uppförd i början på 1600-talet.

1607 10/10 utfärdades ett öppet brev, att Hans Bremer i Malmö på egen bekostnad skulle inrätta en "oljemølle" i staden. Han var förpliktad att skaffa kronan olja, särskilt linolja. Ingen annan i riket fick under de närmaste åtta åren inrätta någon oljemølla. (*Kanc. Brevb.*)

1608 17/5 hyllade Malmö Christian IV:s son hertig Christian, då han valdes till tronföljare. Pergamentsbrevet är försett med stadens, nio lags samt tolv borgares sigill i ciseleerade silverdosor. (*MSH 2, s. 77*)

1608 16/7 utsände Christian IV en för guldsmederna i Danmark och Norge gemensam "ordinantz och skraae". Kontrollen skulle skötas av en särskilt tillsatt person i varje landsdel, däribland en i Malmö för landskapen östansunds. Alla silver- och guldarbeten skulle märkas med tillverkarens tecken och stadstämpelein. Tecknet för Malmö var en stående nyckel med en krona över. (*MSH 2, s. 154*)

1609 3/11 avfattade borgare som bodde vid Östergatan och Södergatan och närliggande gator en supplik till borgmästare och råd i Malmö. Suppliken, som upplästes på Rådhuset tre dagar senare, hade femtio namnunderskrifter. Man önskade få tillåtelse att köpa "något ringa korn" av bönderna "för sina dörrar" särskilt av bönder som hade skuld till köparen. Den 11/11 utfärdade kungliga kansliet förbud mot att borgarna i Malmö uppköpte varor, innan de kommit på rätt "axeltorg" innanför de fyra hörnstenarna. (*MSH 2, s. 132*)

1611 invigdes högaltaret i Malmö S:t Petri kyrka. Det hade uppförts under ledning av snickaremästaren Henrik Kønnicke och medverkan av bildhuggarna Statius Otto och Jacob Kremberg samt målaren Peiter Hartman. (*MSH 2, s. 80*)

1611 13/2 erhöll Malmö befallning att sända så många trumpetare, pi-

pare och trumslagare som fanns i staden till tjänst på örlogsfloktan. Den 28/2 beordrades staden att ta ut 100 starka karlar till krigstjänst. (MSH 2, s. 37)

1611 i april undertecknade Christian IV krigsförklaringen mot Sverige. En årlig örlogsskatt på 1 500 daler drabbade Malmö. (MSH 2, s. 72)

1611 9/7 beordrades köpstäderna att låta tillverka mansskor och hästskor. Malmö skulle leverera 1 000 mansskor och det dubbla antalet hästskor. (MSH 2, s. 37)

1611 4/10 erhöll Cornelius Barsebek från Malmö kunglig ”beställning” som kapten för örlogsskeppet ”Den røde Løve”, som staden utrustat och som skulle försöka hindra fienderna att erhålla tillförsel. Tre månader senare erhöll en annan kapten ”beställning” på skeppet ”Jægeren”. (MSH 2, s. 37)

1612 fick Malmö i flera omgångar skicka timmermän, båtsmän och skeppsfolk samt leverera förnödenheter till krigsfolket. (Kanc. Brevb.)

1613 i januari slöts en preliminär fred och i maj ratificerades den ”evigvarande” freden med Sverige. Örlogsskatten på 1 500 daler fick Malmö betala även för detta år. (MSH 2, s. 38)

1613 19/6 utfärdades en förordning

Malmö S:t Petri kyrkas altaruppsats uppfördes 1607—1611. Den anses vara Nordeuropas största i sitt slag. Tavlorna i mitten nerifrån och upp visar nattvarden, korsfästelsen och uppståndelsen.

som avskaffade och förbjöd alla skrän och lagsrätter. Envar hantverkare och annan skulle ohindrat få ”söka sin näring”, om han hade svurit sin burskapsed. — Det blev emellertid ingen genomgripande förändring och man behöll sina lag. (MSH 2, s. 141)

1614 28/4 förnyades monopolrättigheterna beträffande islandshandeln och antalet hamnar utökades till 21. Malmö hade tydligen inte förmått satsa tillräckligt och tilldelades endast 2 hamnar men Köpen-

hamn fick 11 och Helsingör 8. (*MFA 1936, s. 85*)

1615 1/6 beordrades borgmästare och råd att fastställa priser på vin, bröd, öl och övriga hantverksprodukter och arbetsprestationer. Åtlydande detta mandat utfärdade borgmästare och råd två månader senare taxeförordningar för stadens ämbeten och hantverkslag. Bestämelseerna sammanfördes i en särskild ännu bevarad bok, inbunden i pergament. (*MSH 2, s. 141*)

1616 startade Christian IV ett ostin-diskt kompani och utövade påtryckningar för att förmå undersåtarna att göra "indlæg" i detta aktiesällskap. Hans erbjudande om lån mot revers till insatsen utnyttjades av ett 50-tal borgare i Malmö. Den sammanlagda "lånesumman" uppgick emellertid endast till 8 500 riksdaler. Konungens räntemästare hade svårt att få in räntor och amorteringar, eftersom avkastningen inte var särskilt stor. (*MSH 2, s. 136*)

1617 1/4 besiktigade tio borgare i Malmö på borgmästare och råds befallning stadens bebyggelse och fann, att 158 hus och "boliger" stod lediga och 52 förr bebyggda grunder låg öde (tillsammans kanske nästan fjärdedelen av stadens fastigheter). (*MSH 2, s. 38*)

1619 7/4 utfärdades den s.k. Christian IV:s stadslag. En del admini-

strativa uppgifter överflyttades från borgmästare och råd till förtroendemän. Tio "taxerborgare" skulle utses att handha skattsättningen, två överförmyndare skulle tillsättas att värna omyndigas rättigheter och en överköpman skulle utväljas att medla i handelstvister. (*MSH 2, s. 68*)

1619 19/4 utfärdades ett kungligt förbud mot att hålla svin inne i Malmö, då de genom sitt bökande skadade försvarsvallarna runt staden. Ville man ha svin fick de hållas utanför staden, där de inte vållade skada. (*MSH 2, s. 100*)

1619 19/4 upphävde Christian Trelleborgs stadsprivilegier och befallde, att de av invånarna där som önskade driva "borgerlig hantering" skulle nedsätta sig i Malmö, vars näringsidkare hade vållats allvarligt avbräck. Malmö ålades betala Trelleborgs tidigare skatt, båtsmans- och bösseskyttehåll. (*MSU nr 71. MSH 2, s. 38*)

1619 20/4 erhöll Malmö ett lån av kungen på 13 000 riksdaler mot borgen av 22 köpmän. Staden hade på grund av befästningskostnaderna satt sig i skuld hos enskilda personer. Lånesumman till kungen förmådde man inlösa först 1636. (*MSH 2, s. 39*)

1619 drabbades Malmö av en svår farsot. Enligt länsman Sivert Grubbes dagbok hade från S:t Petri pre-

dikstol kungjorts att 673 personer dött i Malmö från 5/8 till årets slut.

(Danske Magazin 4:4, s. 60)

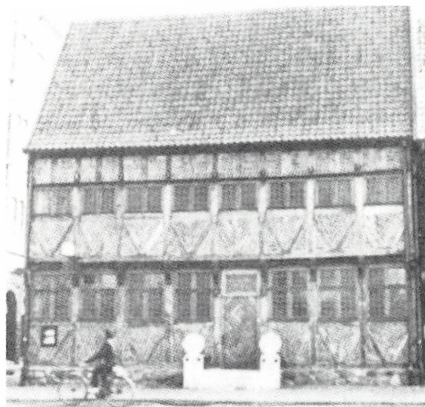
1620 var islandshandeln koncentrerad till Köpenhamn och kungen överlät monolet till ett nyorganiserat aktiebolag, "Islandske kompani". Från Malmö anmälde sig en person till deltagande och han var en nyligen hitflyttad köpenhamnare.

(MFA 1936, s. 87)

1622 19/5 beviljade kungen rättighet för Abraham de la Haye och hans kompanjoner från Köpenhamn att anlägga kalkbränneri söder om Malmö. *(MSH 2, s. 38)*

1623 6/1 utfärdades privilegiebrev för det s.k. spanska kompaniet i Malmö. Detta fick liksom liknande kompanier i en del andra danska städer ensamrätt att hämta hem och handla med spanskt och franskt salt och vin. Dessa kompanier förmådde inte framskaffa tillräckligt med salt och monopolen upphävdes redan 1626. *(MSH 2, s. 133)*

1623 på våren tycks borgarna i Malmö ha börjat direktexportera stalloxar till Nederländerna i stället för till tyska hamnar. Borgmästaren och tullaren Christen Hansens andra skeppslast på 68 oxar gick emellertid förlorad, då fartyget, som var hemmahörande i Köpenhamn, brann upp i Öresund. *(MSH 2, s. 119)*

Diedenska gården, Östergatan 6, är troligen uppförd på 1620-talet. Restaurerad i början på 1970-talet.

1624 befarades, att svenskarna skulle anfälla Danmark. Malmö rekvirerade muskötter och ammunition. Bönderna i Oxie och Bara härad befälldes att hjälpa till att iståndsätta vallar och gravar kring staden. Saltkompanierna skulle hålla sina skepp i beredskap. Soldater inkvarterades. Malmö skulle hålla god vakt vid sina portar mot plötsliga fientliga angrepp. Mönstringrullan för detta år upptar 403 personer med muskötter och 211 med hillebarder. *(MSU nr 75. MSH 2, s. 39)*

1625 kastade sig Christian IV in i det s.k. "30-åriga kriget" på protestanternas sida. Kriget blev kännbart också för Malmö. Flera dryga krigsskatter och ovälkomna inkvar-

teringar av soldater drabbade invånarna. Länsmannen Sivert Grubbe på Malmöhus beordrade leveranser av bl.a. smör, malt och kavringbröd till Elbe. (*MSH 2, s. 39*)

1627 4/2 kungjordes, att Malmö hade erhållit rätt — liksom andra städer — att till sin skeppsbro reparation få uppbära bropengar av varje skepp, skuta eller krejer, som ankrade på redan och vars manskap gick in till skeppsbron med sin båt. Det skulle erläggas en skilling dansk av varje läst allt efter fartygets dräktighet. Borgmästare och råd hade fjorton dagar tidigare ingivit en supplik i ärendet. (*MSU nr 76. MSH 2, s. 39*)

1627 drabbades Malmö av soldatin-kvarteringar, utskrivning av båtsmän och leveranser av förnödenheter till de danska trupperna i Tyskland. Man fick också bidra med skepp och skutor för transport av krigsfolk och förråd. (*Kanc. Brevb. 24/8, 24/9, 14/10, 7/12*)

1628 fortsatte det föga lyckosamma danska fälttåget i Tyskland. Dittorsling av förnödenheter beordrades. Öresundsstäderna varnades för spioner. Ingen beväpnad fick släppas in genom stadsportarna. Vallar och gravar kring Malmö skulle förbättras. Bönderna i närmaste härad skulle hjälpa till, ”när vårsåden var sådd”. (*Kanc. Brevb. 3/1, 26/1, 21/4*)

1628 23/6 fick länsmannen Sivert Grubbe på Malmöhus order att arresteras alla skutor och skepp i länet och hålla dem samlade vid Malmö för att om fjorton dagar inskeppa värvade skottar, ca 900 man. Proviandant skulle också inlastas. (*Kanc. Brevb.*)

1628 24/9 beordrades borgmästare och råd, i enlighet med givet löfte, leverera korn till fästningen Glückstadt för vintern. (*Kanc. Brevb.*)

1629 i maj undertecknades fredsdokumentet i Lybeck och Danmarks deltagande i ”30-åriga kriget” var över men nya extraskatter behövdes till betalning av rikets skulder. (*MSH 2, s. 40*)

1630 8/3 fick borgmästare Jost Leдебур och hans medredare i Malmö sjöpass för en resa med deras skepp ”Emanuel” på 70 läster till ”Nordlandene”. Tull skulle som vanligt erläggas i Vardöhus i nordöstra Norge vid Varangerfjorden. (*Danska Rigsarkivet: Danske Kancelli B. 141. Registrant over søpasser*)

1631 15/3 fick Malmö avslag på en supplik till kungen. Man klagade över de stora kostnader och skulder staden åsamkats på grund av kriget och befästningarnas vidmakthållande. Försvarsverket var en hela rikets angelägenhet och en tillflykt för både adel, präster, borgare och bönder, en del med hustrur, barn

Från epitafium i S:t Petri kyrka över borgmästare Jacob Fectil (död 1616) och hans familj. Uppsattes av dottern Mette och svärsonen Hans Svendsen Rogge 1630.

och gods. (*Malmö rådstuerätts dombok 1628—1631, f. 471 v.*)

1633 fick borgaren Bartholomeus Hogensen i Köpenhamn rätt att under sin livstid uppbära kyrkans part av korntionden av Bunkeflo socken att bruka till framhjälpan av den kalkugn han inrättat vid Malmö. Han hade även begärt tillstånd att få inrätta "ett fiskeri i stranden" utanför den kalkugn han byggt där. (*Kanc. Brevb. 4/3, 13/4*)

1636 10/10 ingav borgmästare och råd i Malmö en supplik med klagomål över att folket på "Sønderslet"

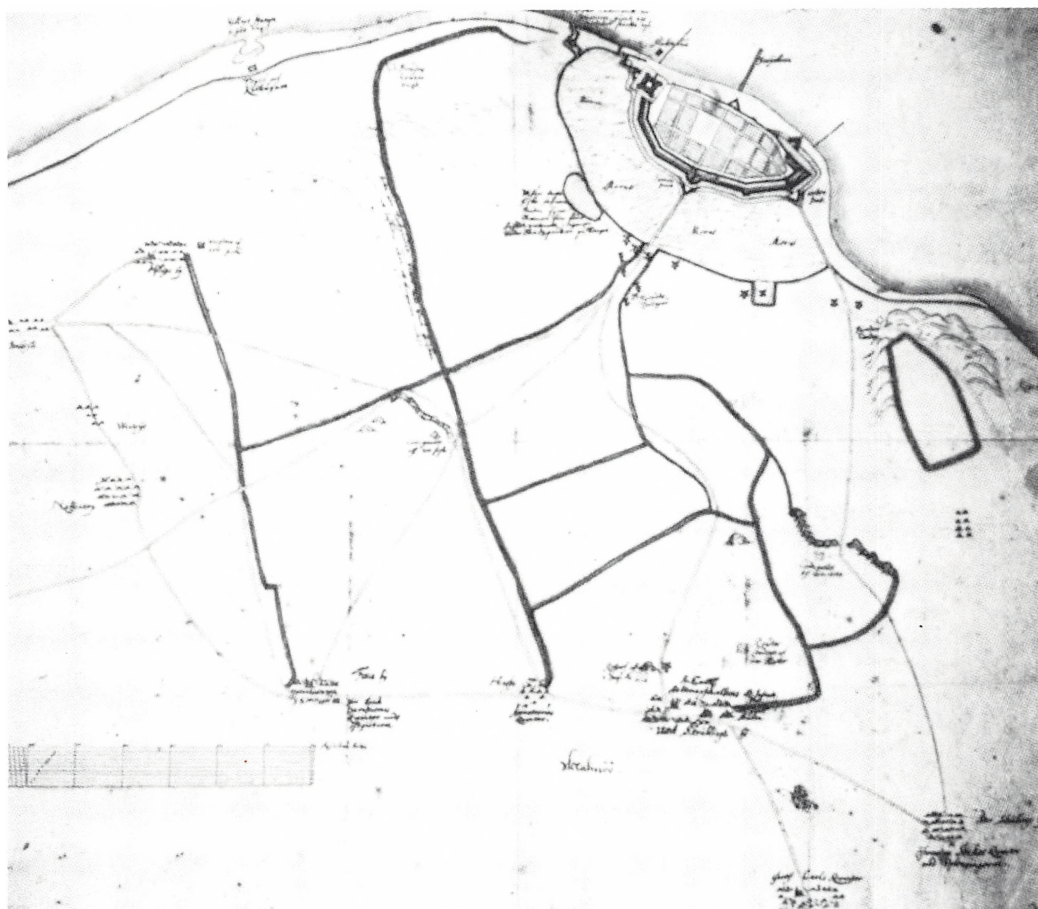
for till Trelleborg och idkade handel med invånarna där mot privilegierna. Sexton dagar senare utfärdades en påminnelse om kungörelsen från år 1619 om förbud för byborna i Trelleborg att bedriva köpenskap. (*MSH 2, s. 39*)

1642 1/5 upprättades ett nytt bryggarelag i Malmö, sedan det klagats på stor "oskicklighet" i Malmö med danskt öl. Skråordningen är inte bevarad i original men finns intagen i Christian IV:s konfirmationsbrev fem år senare. (*MSH 2, s. 147*)

1643 i december blev Christian IV underrättad om att Sverige brutit freden. Garnisonen i Malmö förstärktes. I början på nya året anställdes en "stadshopmand" (stadshauptman), som skulle ha uppsyn över befästningarna, stadens artilleri och vaktmanskapet. (*Malmö rådstuerätts dombok 1643—1646, f. 80*)

Bryggarelagets sigill (1608).

Generalfälttygmästaren Olof Hansson Örnebufouds plan över Malmö med omnejd, uppgjord 1644 vid svenskarnas belägring av staden. Krigsarkivet, Stockholm.

1644 i juni inträffade de första skärmytslingarna mellan den svenske fältmarskalken Gustav Horns kavalleri och i Malmö förlagda ryttare. Redan dessförinnan hade stadens kommandant låtit bortröja alla hus och träd utanför vallgravarna men vädermöllorna brände fienderna ner. För svenskarna var det angelä-

get att försöka intaga Malmö, det starkaste fästet i Skåne. De började innesluta och belägra staden. Deras befästa huvudläger låg i Västra Skrävlinge. (MSH 2, s. 40)

1644 6/9 kom kung Christian själv över till Malmö för att leda trupperna, som efter förstärkningar

uppgick till 15 000 man, varav tredjedelen rytteri. Natten efter hitkomsten begav sig kungen på rekognosering utanför staden. Den 10/9 ryckte huvudmassan av danska hären ut och lade sig i ett befäst läger mellan svenskarna och staden. (MSH 2, s. 40)

1644 i slutet av september såg sig Horn tvingad att häva belägringen. Svenskarna brände sitt huvudläger och retirerade norrut. Danska trupper följde efter och under första hälften av oktober hade Christian sitt huvudkvarter i Burlövs prästgård. Faran var över för Malmö för denna gång. Christian och de flesta trupperna for över till Själland men en stark garnison stannade i Malmö. Borgerskapet skulle hålla sig i god beredskap och på kallelse möta till mönstring. (MSH 2, s. 40)

1644 3/11 beviljade Christian IV borgerskapet i Malmö frihet från all skatt, tull och accis under tio år för de stora påfrestningar man fått utstå under kriget. Försvarsverken måste repareras före vintern. Privilegiets giltighet förlängdes genom brev den 12/6 följande år att gälla från den dag fred blev sluten. (MSU nr 80, 82)

1645 i april beordrades länsman Tage Thott på Malmöhus att hålla mönstring över allt värvat folk till häst och till fots. Två av adelns kompanier låg också i staden. Man väntade, att fienden åter skulle an-

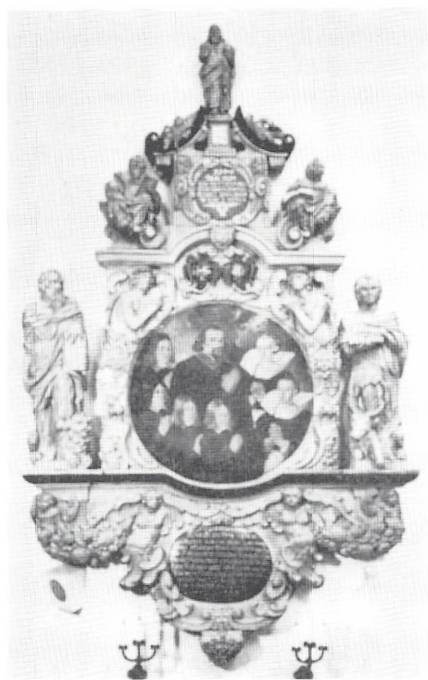
gripa Malmö. — I maj klagade borgarna, att de inte hade reda pengar att betala med. De fick tillåtelse att byta vara mot vara. (MSH 2, s. 42)

1645 5/8 fick Tage Thott befallning att förstärka borgarnas förråd, så att soldaterna kunde utfå sitt underhåll. Fienden kom allt närmare staden. — Åtta dagar senare undertecknades fredsavtalen i Brömsebro. (MSH 2, s. 42)

1645 12/12 är den besiktningssredogörelse daterad som 16 därtill utsedda borgare sammanställde över de skador Malmö orsakats genom kriget. Berättelsen upptar nära 200 poster. Bland de största är tre boskapshjordar på över 1 000 djur, värda 7 000 riksdaler, hästar för 2 000 riksdaler, två årsgrödor 6 000 riksdaler och 14 vädermöllor. Totalsumman uppgår till nära 48 000 riksdaler. — Vad de inkvarterade förstört medtogs inte, då skulle det ha blivit en "otrolig summa penningar". (MSH 2, s. 42)

1647 23/2 anhöll tre borgare och en borgmästaränka i en supplik till Kungl. Maj:t, att de till sommaren skulle få segla på Ryssland med ett skepp, som byggts "här för Malmö". På brevets baksida anhöll de om pass till rysslandsresa. (MSH 2, s. 111)

1647 25/11 beviljade Christian IV, sedan borgmästare och råd beklagat sig över stadens stora skuldsättning,

Epitafium i S:t Petri kyrka över rådmannen Hans Svendsen Rogge (död 1649). Hans änka Mette Jacobsdotter Fectil lät 1651 uppsätta epitafiet.

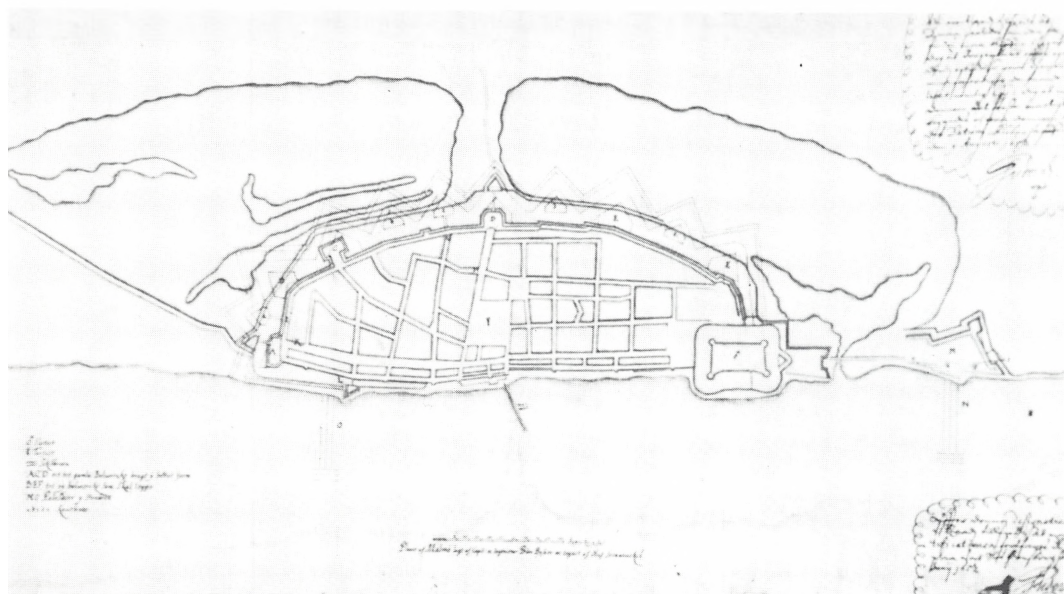
att staden fick uppbära den av främlingar erlagda tullen. Borgarna skulle också själva trots frihetsprivilegiet utge fjärdedelen av tullen till avbetalning av stadens skuld. Med ett annat brev samma dag gav kungen tillåtelse att upptaga bropengar i Malmö till reparation av den stormskadade färjebrom. Alla skutor och skepp som kom dit skulle erlägga 1 skilling per läst, färjor och pråmar 1 skilling per resa. Också för vissa varor skulle bropenning erläggas. (MSU nr 86, 87. MSH 2, s. 43)

1648 30/11 stadfäste den nye kungen Frederik III Malmö stads privilegier. Befästningen skulle alltid härefter vidmakthållas, riket till bästa. Samma dag förordnade kungen på stadens begäran, att kronbönderna kring Malmö skulle forsla stora stenar och annat material till reparationen av skeppsbron. (MSU nr 88, 89)

1650 12/2 utfärdade borgmästare och råd på grund av uppkomna tvister en del nya stadganden för myndrickarna. Endast två myndrickefarkoster och tre "prickebaade" skulle få hållas. Till var och en skulle finnas två goda karlar, bofasta borgare. Ingen färjeman fick hålla prickebåt och transportera folk och gods till färjorna. (MSH 2, s. 162)

1650 20/5 erhöill slaktarlaget en del nya ordningsregler av borgmästare och råd. Antalet slaktare reducerades till högst åtta. Slaktarna fick endast köpa den slaktboskap de behövde för sitt näringsfång. Återförsäljning av levande djur fick de inte syssla med. (MSH 2, s. 145)

1652 i januari upprättade borgmästare och råd en rulla över borgaruppbådet, som var uppdelat på fyra kompanier under en stadshauptman. Varje kompani hade sin trumpetare och följande befäl: en löjtnant, en fänrik, två sergeanter och fyra korporaler. De vapenföras antal var 527 och deras utrustning bestod

"Plante af Malmø lagt af capit: oc ingenier Peter Bysser oc tegnet af Oluf Stenwinckel" med Frederik III:s resolutioner 1652 16/6 och 9/8. Kungliga Biblioteket, Köpenhamn.

av 356 musköter, 11 fyrrör, 126 hillebarder, 26 morgonstjärnor (spikklubbor) och 8 yxor. (*MSH 2, s. 88*)

1652 i februari kom kung Frederik med gemål och stort följe till Malmöhus för att bese befästningarna. De möttes av salut från 27 kanoner. Borgarna stod uppradade från Österport till Slottsporten. Dagen efter var kungaparet med följe inviterade till festmåltid i Knutssalen. Trakteringen bestod av viltkött, färsk fisk, rhenvin och efteråt "confect". Sällskapet underhölls med skön musik av åtskilliga instrument. Kungen liksom flera av de förnäma gästerna lät skriva in sig i Knutsgillet. Kung

Frederik skänkte en penningssumma på hundra riksdaler till gillet. Pengarna blev sedan anslagna till anskaffande av några porträtt av kungen och hans gemål samt några andra furstliga personer. — Porträttmålaren Andreas Kiildsen, som då vistades i Malmö, fick uppdraget och blev färdig 1654. (*MSH 2, s. 43*)

1652 16/6 godkände Frederik III en befästningsplan för Malmö. Av den bevarade plankartan framgår, att man tänkt anlägga en kedja av bastioner längs hela landfronten. — En karta från 1658 visar, att man endast fullbordat en stor skans väster om slottet och en bastion och några

Malmöbagarnas lagssigill i silverdosa, vidhängd byllningsbrev 1608.

utanverk i söder och öster. (*MSH 2, s. 43*)

1652 12/8 utfärdade borgmästare och råd nya skråstadgar för bagarlaget i Malmö. Häri nämnes åtta bagarmästare men därtill tio "schoufftebagere", d.v.s. grovbrödsbagare, med begränsad tillverkning och försäljning. Ingen i laget fick köpa råg, vete eller vetemjöl utan att det fördelades mellan alla mästarna "med skäppan". (*MSH 2, s. 144*)

1654 drabbades riket av en svår smittosam sjukdom. Alla marknader och landsting på Själland och i Skåne förbjöds men tilläts åter föl-

jande vår. På sommaren kom ett nytt förbud i Skåne. (*MSH 2, s. 43*)

1655 12/8 förordnade Frederik III, att till skeppsbron beviljade medel skulle överlämnas till borgmästare och råd mot skyldighet för dem att underhålla bron. (*MSU nr 94*)

1656 1/12 beviljade kungen, att stadens årliga byskatt på 1 500 riksdaler denna gång skulle nedsättas till 600 riksdaler. (*MSU nr 95*)

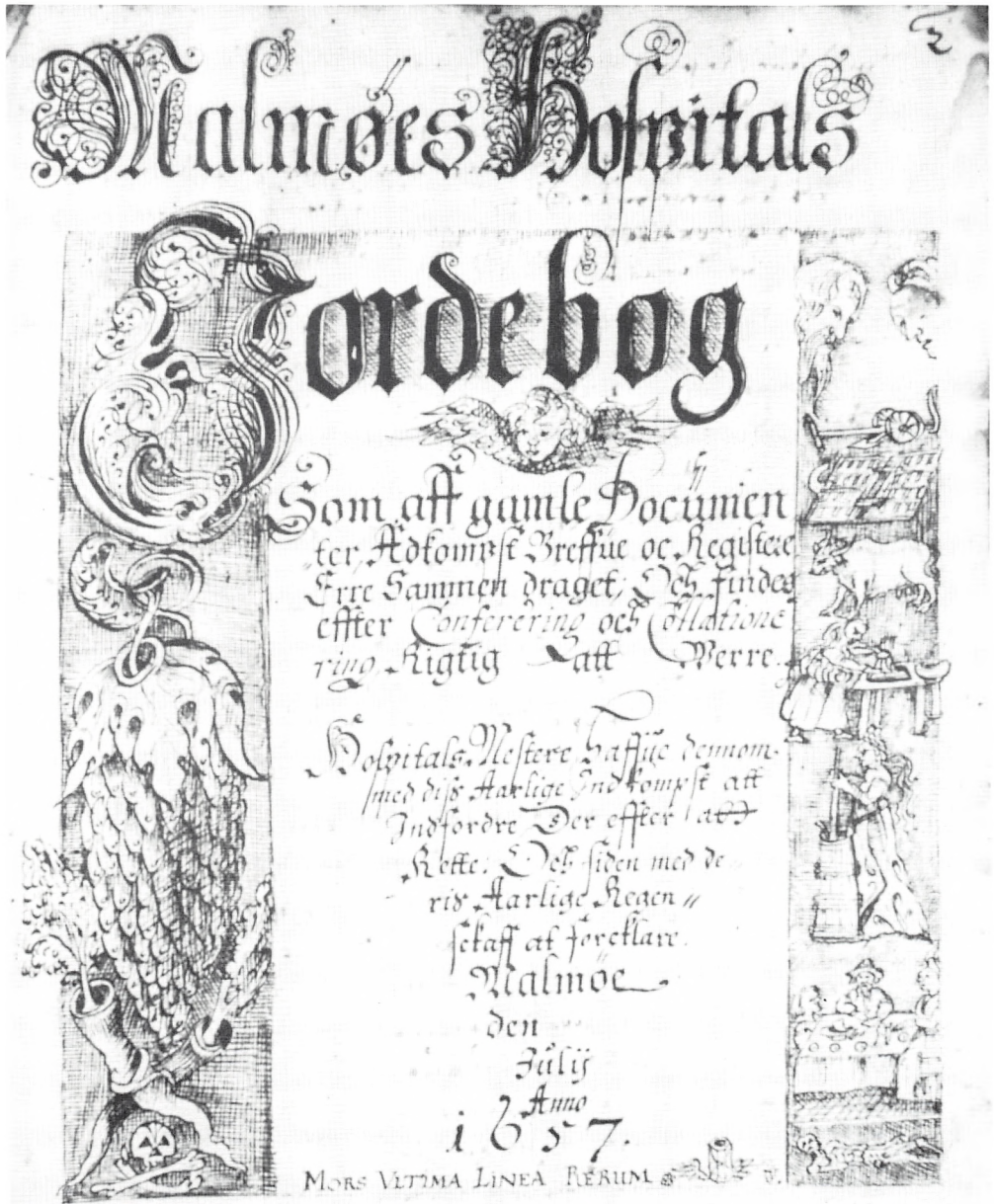
1657 i juni överlämnades den danska krigsförklaringen till Sverige. Redan i början av året hade Malmö fått inkvartera värvade soldater. Skärpt vakthållning och ytterligare proviantering beordrades. (*MSH 2, s. 44*)

1657 i juli införskaffade några borgare i Malmö kungens pass för ett litet skepp "Fortuna" att brukas som kapare. De sökte tillåtelse att antasta inte bara svenska fartyg utan också andra, som gjorde svenskarna tillförsel. (*MSH 2, s. 44*)

1658 i februari gavs order, att 400 skåningar ur garnisonen i Malmö skulle bytas ut mot själländskt krigsfolk, som låg i Köpenhamn. Trupperna skulle ta sig över Öresund på isen. Kylan hade varit osedvanligt stark, vilket också utnyttjades av fienderna. (*MSH 2, s. 45*)

1658 samma dag som det prelimi-

"Malmøes hospitals jordebog" 1657. Titelbladet med teckningar av borgmästare Effuert Wiltfang. Landsarkivet i Lund.

nära fredsavtalet ingicks, under-tecknade i Malmö åtta skånska adelsmän och sex borgare i staden en ansökan om att i tillfälle av Skånes avträdande i fredstraktaterna få försäkran om sina friheter och lagar samt tillåtelse att flytta till andra platser medtagande all egendom. (MSH 2, s. 45)

1658 26/2 undertecknades freden i Roskilde. Skånelandskapen, Bornholm, Bohus och Trondhjems län avträdde till Sverige. Malmöhus slott skulle överlämnas den 1 mars med jordeböcker och annat, som till länet hörde. (MSH 2, s. 45)

KÄLLOR OCH LITTERATUR:

För de flesta notiserna har av utrymmesskäl litteraturhänvisning gjorts till de sidor i MSH (Malmö stads historia) där ifrågakarande belegg avhandlats och där utförligare uppgifter om källor och litteratur lämnats.

Danmarks gamle købstadslovgivning 4. Udg. E. Kroman. Khvn 1961.

Danske Kancelliregistranter 1535—1550 2. Udg. Kr. Erslev og W. Mollerup. Khvn 1882.

Danske Magazin 4:4. Khvn 1878.

Diplomatarium Danicum 2:1—10. Udg. F. Blatt og G. Hermansen. Khvn 1938—1948. (Dokumentet finns på danska språket i parallellutgåvan Danmarks Riges Breve).

Elbogen (Malmö fornminnesförenings tidskrift):

1979:4 — Jörgen Kocks gård och dess ägare. Av E. Bager.

1979:4 — Borgmästare Jörgen Kock. Av L. Tomner.

Förteckningar öfver handlingar om Skåne etc. uti Kgl. Danske Geheimearkivet. Av L. B. Falkman (manuskript 1845 och 1846).

Kanc. Brevb. = Kancelliets brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold. Udg. C. F. Bricka m.fl. Khvn 1887 ff.

Kompanihuset i Malmö. Av S. Rosborn. (Malmöfynd 1. Utg. av Malmö Museum. Malmö 1973).

Kong Frederik den Førstes danske Registranter. Udg. Kr. Erslev og W. Mollerup. Khvn 1878—1879.

Lunds ärkestifts urkundsbok 3—5. Utg. L. Weibull. Lund 1900—1921.

Malmöhistoria i sten. Av E. Bager. Malmö 1958.

MFÅ = Malmö fornminnesförenings årsskrift:

1936 — Malmö och den danska monopolhandeln på Island. Av L. Ljungberg.

1939 — Jörgen Kocks fundats och hans gravsten. Av E. Bager.

1952 — Om läkare- och sjukhusförhållanden i Malmö vid tiden för reformationens införande. Av O. Gröné.

1956 — Jörgen Kock som møntmester. Av G. Galster.

1957 — 1522 års förteckning på Malmögårdar. Av E. Bager.

1957 — Trollpackor i Malmö. Av E. Bager.

1969 — När reformationen kom till Malmö. Av H. Schlyter.

MSH = Malmö stads historia:

del 1 — Stadens historia före 1500. Av L. Tomner. Malmö 1971.

del 1 — Malmö byggnadshistoria till 1820. Av E. Bager. Malmö 1971.

del 2 — Stadens historia 1500—1658. Av L. Tomner. Malmö 1977.

MSU = Malmö stads urkundsbok. Utg. L. Weibull. Malmö 1901.

Nye Samlinger til den danske Historie 2. Udg. P. F. Suhm. Khvn 1793.

Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer 2. Utg. E. Nygren. Sthlm 1932.

Rep. Dan. = Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis — Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen. Udg. Kr. Erslev og W. Christensen. Khvn 1896—1934.

Malmöhistoriska notiser 1658—1718

SAMLADE AV HANS ERSGÅRD

1658 26/2 slöts freden mellan Danmark och Sverige i Roskilde. Freden innebar en katastrof för Danmark, som fick lämna ifrån sig alla sina landskap i öster. Skåne, Blekinge och Halland rycktes därmed ur en månghundraårig politisk, ekonomisk och kulturell gemenskap

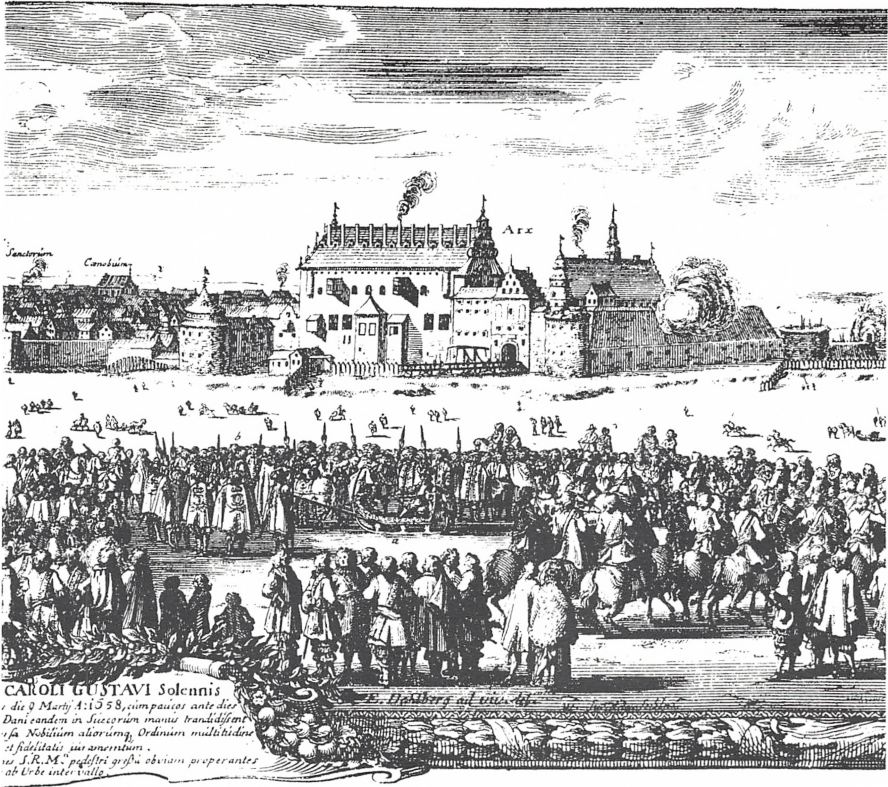
Fredrik III, Danmarks konung 1648—1670. Samtida kopparstick. Efter Sveriges historia till våra dagar VII.

1658 1/3 ryckte förband ur svenska regementen in i Malmö, där de in-kvarterades hos borgerskapet. Malmöhus överlämnades till överste Johan von Essen, som förordnats till kommandant i Malmö.

1658 9/3 kom Karl X Gustaf till Malmö och tog där in hos köpmannen och rådmannen Jörgen Anchers gård på Östergatan. I det kungliga följet befann sig bl a den danske adelsmannen Corfitz Ulfeldt, tidigare rikshovmästare i Danmark men sedan några år i svensk tjänst. (MSH 2, s. 193)

1658 15/3 utfärdade Karl Gustaf ett privilegiebrev för Malmö, som gav stadens köpmän rätt att segla på inrikes hamnar. Likaså fick de segla på utrikes orter och därifrån driva salthandel och avyttra sådana varor så långt Skåne sig sträcker. Senare bestämdes det att all utrikeshandel i Skåne skulle koncentreras till Malmö, Landskrona och Helsingborg. (MSH 2, s. 196)

1658 16/4 hyllade representanter för Skånes adel, borgerskap och bönder Karl X Gustaf som sin ko-

Karl X Gustafs ankomst till Malmö i mars 1658 har av Erik Dahlberg framställts som en ståtlig välkomstceremoni på isen norr om Malmö hus slott. Detalj av kopparstick av W. Swidde efter teckning av Erik Dahlberg i Samuel Pufendorfs verk "De rebus a Carolo Gustavo gestis" (1696).

ning. Ceremonin ägde rum i Knutsalen på rådhuset, i närvaro av höga civila ämbetsmän och officerare. Eftersom kungen hade lämnat staden redan den 15 mars, fick en sammetsklädd stol tjäna som symbol för kungamakten. Bland de närvarande malmöborna fanns bl a borgmästaren Hans Henriksen och köpmannen Johan Morbech. Båda hade ett år tidigare representerat sin stad i

den danska ständerförsamlingen i Odense, där bl a skatter beviljats för upprustning inför det förestående kriget mot Sverige. (MSH 2, s. 194)

1658 29/5 utnämndes handelspresidenten i Göteborg, Lars Broman, till borggreve i Malmö. Genom att inrätta ett borggreveämbete i Malmö fick den svenska regeringen möjlighet att effektivt kontrollera styrel-

Karl X Gustaf. Sveriges konung 1654—1660. Målning av T. Gelton, Nationalmuseum. Efter Sveriges historia till våra dagar VII.

sen och borgerskapet i den nya provinsens förnämsta stad. (*MSH 2, s. 315*)

1658 mötte i juli månad Skånes generalguvernör Gustav Otto Stenbock representanter för städerna för att diskutera den känsliga frågan om det svenska tullsystemet skulle införas i Skåne. Resultatet av överläggningarna blev att skåningarna under protest fick acceptera den svenska tullordningen. Särskilt starkt motstånd gjorde de mot "lilla tullen" som togs upp vid stadsportarna och som var en nyhet för dem. (*MSH 2, s. 196; MSU s. 155*)

1658 7/8 bröt Karl X Gustaf freden med Danmark och invaderade Sjal-

land. Hans mål var nu att krossa Danmark och skapa en nordisk stormakt med Köpenhamn-Malmöregionen som centrum.

Malmöborna fick nu på nytt känna tyngden av krigets bördor. Redan innan freden i Roskilde undertecknats hade den kände fortifikationsofficeren Erik Dahlberg fått i uppdrag att planera förstärkningsarbeten på försvarsverken kring Malmö. Det nya kriget mellan Danmark och Sverige gjorde det nödvändigt att forcera dessa arbeten. Bastionerna vid Österport och Söderport (som ännu låg vid Södergatan södra ände) förstärktes. Hög-

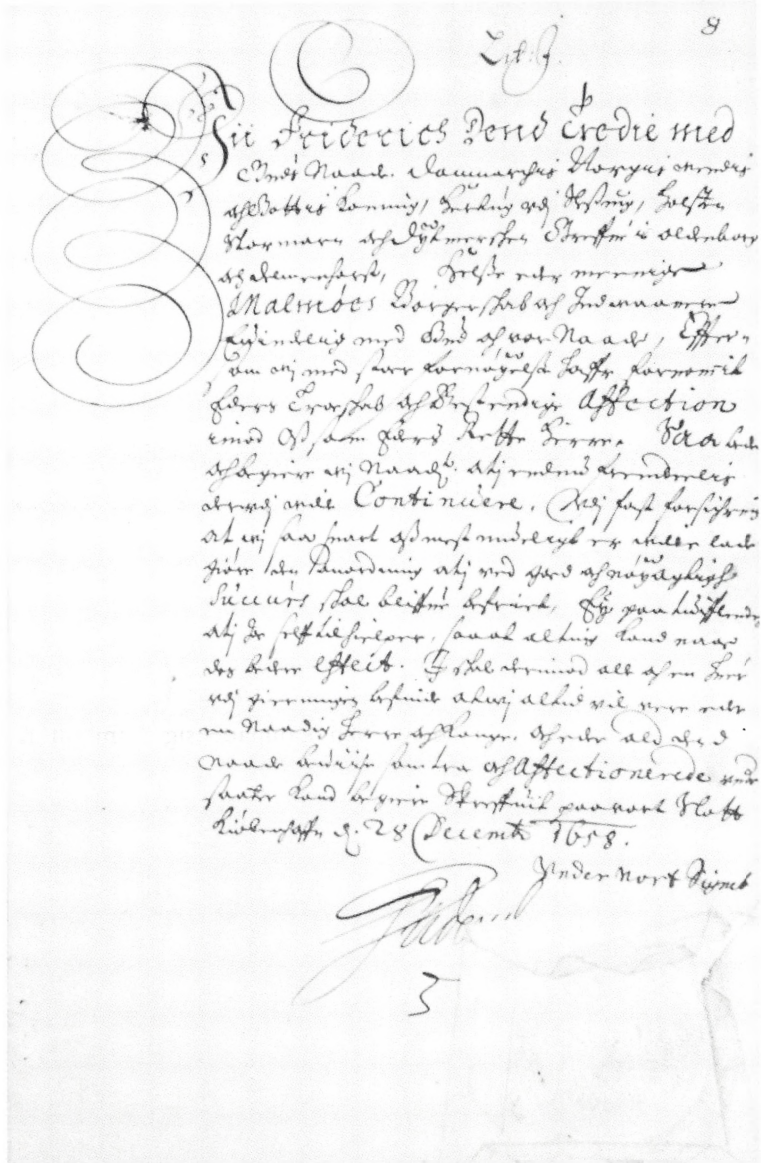

Malmösammansvärjningen hade som kartan visar en fast förankring i sydöstra Skåne. Där hade den danske rikshovmästaren Jochum Gersdorfs tjänare, Ludvig Stats, på uppdrag av sin husbonde arbetat på att organisera mot svenskarna. Viktiga stödjepunkter var, förutom Jochum Gersdorfs Tunbyholm, Ove Totts Skabersjö, Ida Skeel-Rantzaus Bollerup.

Kuppen mot den svenska garnisonen förbereddes nog. Den danske dragonkaptenen Michel Skov smög sig en natt i land på den skånska kusten mellan "Limbuffuen" och Pile och tog sig sedan in i Malmö, där han utforskade försvarsanläggningarna. Sina iakttagelser sammanfattade han på en kartskeiss, där han bl.a. markerade stadsmurens svaga punkter. — Rigsarkivet, Köpenhamn.

Fredrik III:s brev till malmöborgarna, daterat den 28 december 1658. Kung Fredrik var väl informerad om skäningarnas motståndsvilja. Efter det inbiberade kuppörsöket under julhelgen 1658 skrev han till borgerskapet i Malmö och uttryckte sin glädje över den "Troeskab och beständige affection" som malmöborna visat sin "Rette Herre". Kungen bad dem fortsätta sin kamp och lovade att så snart som möjligt komma dem till undsättning. — Riksarkivet, Stockholm.

Porträt från borgmästare Evert Wiltfangs gård (glt nr 398) på Södergatans östra sida nära Söderport. Evert Wiltfang blev som delaktig i Malmösammanväringen dömd till döden. Han benådades men dömdes till landsförvisning och dryga böter.

vaktsbyggnaden på Stortorget reparerades och likaså vaktlokaler på särskilt viktiga punkter vid vallarna och strandmuren. Av stadsräkenskaperna för år 1658 framgår att dessa arbeten blev ödeläggande för stadens ekonomi.

Borgerskapet ålades att leverera öl, bröd, kött och fisk för tusentals daler till garnisonen i Malmö och armén, som låg framför Köpenhamn. Staden blev också skyldig att anskaffa och utrusta ett sextiotal båtsmän för tjänstgöring i den svenska flottan. I september 1658 hade man endast lyckats få tag i 17 stycken. Många unga män — gesäller och drängar — lämnade staden och gömde sig på landsbygden för att slippa pressas till sjömän. (*MSH 2, s. 198*)

1658 i september inledde Bartholomeus Michelsen, ägare till kalkugnen vid Limhamn (Limhaffnen) utanför Malmö, samarbete med ledande danska politiker i Köpenhamn. Svenskarnas krigsförklaring mot Danmark hade gett näring åt de redan starka missnöjesstämningarna i Skåne. Under sommaren och hösten växte det fram en motstånds-

rörelse med anhängare i alla samhällslager, adelsmän, präster, köpmän, byhantverkare. Michelsen och en grupp likasinnade malmöborgare började efter hand utforma planer på att med dansk hjälp överrumpla garnisonen i Malmö och bemäktiga sig fästningen. (*MSH 2, kap. Malmösammanväringen s. 200 ff; Fabricius, Skaanes Övergang I, s. 98 ff.*)

1658 29/10 tog sig en holländsk flottstyrka förbi Kronborgs kanoner och kämpade sig fram till Köpenhamn, som hotades av svenska trupper. Holländarnas ingripande betydde att den danska huvudstaden fick en välkommen militär förstärkning. Det gynnade också de sammansvurna i Malmö som nu tryggare kunde utnyttja förbindelselinjen mellan Limhamnen och Dragör.

1658 18/12 skulle enligt planerna överfallet på Malmögarnisonen iscensättas. Ute vid Limhamnen väntade två av sammansväringens ledare, Bartholomeus Michelsen och köpmannen Johan Jörgensen, på den danska hjälpestyrkan, som de skulle leda in mot staden. Inne i Malmö låg grupper av borgare och

drängar utplacerade, beredda att kasta sig över olika delar av garnisonen. Bl a väntade ett fyrtiotal man i köpmannen Kield Kieldsens hus i hörnet av Søndergaden och Per Weijers gade. De sammansvurna väntade dock förgäves. Fartygen med soldater hade inte kunnat forcera drivisen som en nordostlig vind pressat mot den danska kusten. Den 26 december gjordes ett nytt försök att genomföra kuppen. Även denna gång uteblev hjälpen. Fartyget med soldaterna hade grundstött vid Salt-holm.

1658 28/12 skrev den danske kungen Fredrik III till invånarna i Malmö och prisade dem för deras "Affection imod Oss som Eder rette Herre". Kungen uppmanade dem att fortsätta sin aktion och lovade att så snart som möjligt hjälpa dem att bli befriade.

I april **1659** röjdes sammansvärjningen för de svenska myndigheterna. En specialdomstol tillsattes och en långvarig rättegång följde. Aderton av de främsta deltagarna dömdes till döden för högförräderi. Den 8 december fastställde Karl X Gustaf dödsdomarna.

1659 22/12 verkställdes blodsdomarna på Stortorget i Malmö. De tre malmöborgarna Bartholomeus Michelsen, Johan Jörgensen och Jochum Brun, som av domstolen utpekats som sammansvärjningens le-

dare, fick böja sina huvud för bödelns yxa. De övriga dödsdömda blev benådade på schavotten.

1660 13/2 avled Karl X Gustaf i Göteborg. Några månader senare slöts freden mellan Danmark och Sverige. Skåne förblev svenskt. Tronföljaren Karl var minderårig och regeringsmakten kom därför fram till 1672 utövas av en förmyndarregering.

Vid Karl X Gustafs begravning på hösten 1660 representerades Malmö av borgmästaren Jakob Clausen Willschiött. På dennes anhållan bekräftade förmyndarregeringen stadens gamla privilegier och dess rätt att vara stapelstad. När det gällde kravet på återbetalning av stadens stora utlägg för militära ändamål, fick borgmästare Willschiött nöja sig med ett vagt löfte om en framtida uppgörelse.

1662 i september sammanträdde en lantdag i Malmö med uppgift att reglera förhållandet mellan den svenska staten och den skånska provinsen. Resultatet av överläggningarna sammanfattades i Malmö recess. I denna slogs fast att skåningarna skulle få leva efter sina gamla lagar "intill dess de svenske lagen bättre känna och begripa kunna". Skåningarna fick däremot "med suck och klagan" acceptera det svenska skattesystemet. Detta innebär att de i likhet med andra svenska städer årligen skulle betala

Strandbryggan i Malmö 1658. Detalj av kopparstick i Samuel Pufendorfs verk "De rebus a Carolo Gustavo gestis". — Bryggan sköt ut från stranden vid Strandporten, där numera Frans Suellsgatan mynnar i Norra Vallgatan. Bryggan angjordes endast av mindre farkoster. Större fartyg ankrade på redden, där lastning och lossning ägde rum med hjälp av småbåtar och prämar.

bl a kontributionen och mantalspenningarna. (*MSH 2*, s. 206)

1662 Fr o m detta år uppbars mantalspenningar regelbundet i Malmö. Varje skattskyldig person betalade 3 mark. I mantalslängden redovisas personer mellan 15 och 60 år. Detta år uppgick antalet mantalsskrivna malmöbor till 1810. Om man vill bilda sig en uppfattning om hur många människor som dagligen rörde sig innanför stadens vallar, måste man också räkna med garnisonens folk. Under 1660-talet växade styrkan mellan 1200 och 2000 man. (*MSH 2*, s. 245)

1663 Malmököpmännens oxhandel fortsatte som under dansk tid. Från Malmö utskeppades på våren stora

mängder oxar företrädesvis till Lübeck. År 1663 utklarades sålunda 1135 stalloxar från tullkammaren i Malmö. (*MSH 2*, s. 278 ff)

Vid **1664** års riksdag berövades Malmö sin forna rangställning och placerades som nummer sex på ranglistan omedelbart efter Landskrona. Förmyndarregeringen ville göra Landskrona till ett handelscentrum och försökte därför främja dess utveckling genom allehanda privilegier. (*Ersgård, H., MFÅ 1969 s 11 ff*)

1665 fanns det i Malmö nio "skoleholdere" (skolmästare) som höll "publice skole" där pojkar och flickor undervisades i läsning, skrivning och räkning. En sådan skola kallades vanligen "dansk skole", eftersom

undervisningen bedrevs på danska och inte på latin som i den "latinske skole". (*Ersgård, H., Elbogen 1990 s. 10 ff*)

1666 inrättades efter svensk förebild en specialdomstol, accisrätten, som skulle döma i mål mellan tullmyndigheten och stadsbefolkningen. Accis var en tillverkningsavgift som betalades av exempelvis bagare och bryggare. Även de som bryggde öl hemma, och det var många, måste betala "accisen".

1666 Under en predikan i S:t Petri kyrka riktade kaplanen Niels Hanssen Tollöse skarp kritik mot de svenska myndigheternas framfart i staden. Han påminde om forna tider, då staden hade varit en blomstrande handelsstad och man "icke hade hört så många trummor utan endast några få till lust, icke heller sett så många musketerare som nu dagligen ses, icke heller staden att vara nederriven, som skett är". Den frispråkige kaplanens kritik förblev inte opåtalad, men han slapp till slut undan med förflyttning till ett annat pastorat. (*Ersgård, H., Festskrift s. 55 ff*)

1667 21/12 tillsattes magister Peder Sture som rektor vid Latinskolan i Malmö. Peder Sture var född i Kolding och hade gått i skola i Odense. Efter studier vid Köpenhamns universitet hade han flyttat över till Skåne 1658. Han blev Latinskolans siste danske rektor.

1667 fick Malmö sin förste svenskfödde borgmästare, en värmlänning vid namn Daniel Faxell. Denne hade under några år tjänstgjort som syndicus och rådman och dessutom varit stadens fullmäktige vid 1664 års riksdag. (*MSH 2, s. 318*)

1668 avgjordes en tvist mellan färjemännens gille i Malmö och postmästaren Johan Casper Heublein om transport av gods till Köpenhamn. Endast färjemännen skulle i enlighet med sina privilegier ha rätt att frakta gods med sina båtar. Postmästaren fick enbart föra över post och passagerare med sin jakt. (*MSU s. 174*)

1669 5/4 klagade badaren Söfren Mortensen hos magistraten över att han måste hysa soldater i sitt hus trots att han tidigare blivit befriad från inkvartering. Förr hade folk flitigt besökt hans "badstue", men sedan han fick soldater i huset, uteblev badgästerna, eftersom det ofta inträffade att de blev bestulna på sina kläder. (*Rdb 1669, MSA*)

1670 1669 års Skånska kommission gav Kirstine Oluf Biörnsens (änka) tillstånd att idka brännvinshandel liksom andra kryddkrämerskor. Man hänvisade till att det var vanligt, att de som höll kryddbod också drev handel med franskt "brenne-wijn". (*Handlingar till Rdb 1670, MSA*)

1669 utsågs överstelöjtnanten Erik Dahlberg till kommandant i Malmö. Fram till 1674 ledde Dahlberg, som var en av samtidens skickligaste fortifikationsofficerare, en omfattande modernisering av fästningsverken kring Malmö. I samband med dessa fortifikationsarbeten flyttades Söderport ett hundratal meter västerut till Engelbrektsgatans mynning. (MSH 2, s. 211)

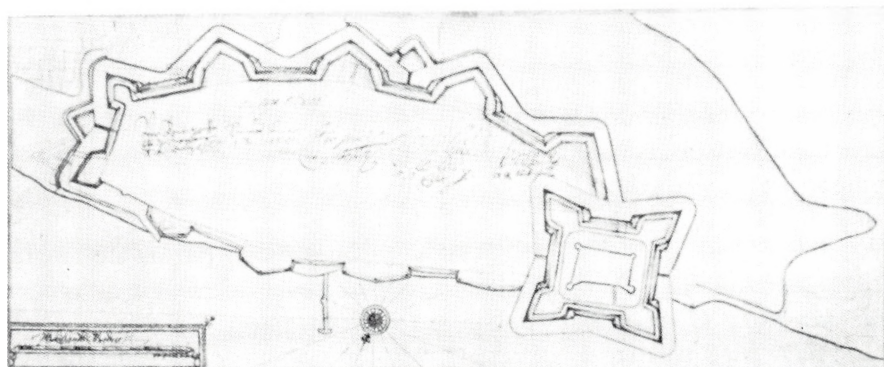

Erik Dahlberg (1625—1703). Officer, arkitekt, konstnär. Projekteringen och utbyggnaden av fästningsverken kring Malmö blev en av Dahlbergs stora uppgifter som fortifikationsofficer. Oljemålning av David K. Ehrenstrahl, Uppsala universitet.

1671 3/10 anställde magistraten urmakaren ”velagte och kunstlærde” Valentin Hansen på ett års tid att ha tillsyn med stadens ”seyerwerk” i kvrktornet mot 60 daler silvermynt i årslön. (Rdb 1671, MSA)

1672 10/12 utfärdade magistraten en rekommendationsskrift för Daniel Lader, ”Medicinæ Operator och oculist”, som vistats någon tid i staden. Under denna tid hade Lader haft en patient som varit blind på ena ögat och henne hade han ”löc-

keligen och wel curerit” så att hon fått sin syn tillbaka. Han hade också genom ”saadan lyckelige skieren”

Förslag till förstärkning av Malmö befästningsverk med en gördel av bastioner (1671). Krigsarkivet, Stockholm.

Karl XI:s intåg i Malmö 1673. "Den 20 augusti 1673 kom Hans Kongl. Maj:t med sin fru moder, änkedrottningen Hedvid Eleonora, med ett stort följe av furstar, riksens råd, grevar och herrar samt många främmande potentaters ambassadörer och sändebud till Malmö", skriver Erik Dahlberg i sin dagbok. En av Dahlberg ritad äreport restes på Östergatan och smyckades med grönt, som man låtit hämta på Skabersjö och Häckeberga. Det festliga intåget har förevisats på en oljemålning, möjligen utförd av en malmöbo vid namn Christian Christiansen Målare, som anlätades vid äreportens utsmyckning. — Malmö Museum.

botat en välförnäm hustru som varit helt blind i två år. Operationen hade skett i sognepresten Niels Sörensens och annat förnämt folks närvaro och hade följts av tacksägelsegudstjänster i S:t Petri kyrka. (*Magistratens brevbok 1672, MSA.*)

1673 20/8 kom den nu myndigförklarade Karl XI till Malmö på sin eriksgata. Med på den långa resan hade han ett stort följe med änkedrottningen Hedvig Eleonora i

spetsen och en lång rad in- och utländska förnämiteder. Med Erik Dahlberg som guide besåg kungen försvarsverken och slottet. Ute vid Skrävlinge hade Dahlberg anordnat en "skämtbataille" med nära tusen man till häst och fot. En kväll bjöd borgmästare och råd på stort kalas på Knutssalen, och då blev kungen också intagen i Knutsgillet. "Väl förnöjd" lämnade så kungen med sitt stora sällskap Malmö den 27 augusti. (*MSH 2, s. 212—213*)

1674 Under den ovanligt hårda vintern i början av 1674 hölls trafiken i gång mellan Malmö och Köpenhamn trots att Sundet frusit till. Nittiska tullare har noterat att slädar med diverse varor då och då kom från Köpenhamn. En släde kom med två tunnor vete, en annan med en tunna torsk och en tredje med ett lispund lin. (*MSH 2, s. 270*)

1675 forcerades arbetena på befästningsverken. Det utrikespolitiska läget hade försämrats och regeringen räknade med en konflikt med Danmark. 1000 man ur Kronobergs regemente kommenderades till Malmö som arbetstrupp. Rivningsraseriet fortsatte. Det gamla hospitalet, som sedan 1528 varit inrymt i det forna gråbrödraklostret — det låg i nuvarande Kungsparken väster om Slottsgatan — fick nu skatta åt förgängelsen ”till större säkerhet för vår stad ock kastelet” som det hette i den kungliga ordern. (*Rdb 1675 274, MSA*)

1675 2/9 förklarade Danmark krig mot Sverige. Genom sitt engagemang i den europeiska storpolitiken på Frankrikes sida hade Sverige dragits in i krig på kontinenten. Militära motgångar minskade respekten för den svenska krigsmakten och ingav Christian V hopp om att kunna förverkliga sin dröm om revansch för Roskildefreden. (*MSH 2, s. 213 ff Kap. Malmö under Skånska kriget*)

1676 1/6 tillfogade den danska flottan under Niels Juels befäl den svenska flottan ett svidande nederlag vid Öland. Några veckor senare slog Christian V till. Den 29 juni landsattes den danska armén vid Råå och blev snabbt herre över Skåne. Samtliga befästa städer utom Malmö föll i danskarnas händer. Stora delar av Skånes befolkning hälsade den danska armén välkommen.

1676 4/7 uppkallades representanter för borgerskapet till rådhuset, där burggreven Gilius Ehrenberg och magistraten förmanade dem att inte svika sin trohetsed. Starka motsättningar framträdde mellan de svenska myndigheterna och stadsbefolkningen, särskilt när det krävdes att malmöborna skulle tjänstgöra på vallarna bland knektarna. Svenskarnas misstro riktades också mot de äldre disciplinerna vid Latinskolan som fick avlägga en särskild trohetsed och lova att inte ”pläga någon correspondence med rikets fiender”.

1676 i oktober var läget kritiskt i Malmö. Staden var nu blockerad av ett par danska regementen, som hindrade tillförseln till staden. När generalguvernören Fabian von Fersen på nytt ville kommendera borgerskapet till vallarna, blev det stort rabalder vid ett möte med borgerskapet på rådhuset. Många av de närvarande dristade sig att öppet visa sitt missnöje och lämnade salen

”med wred hue”. Senare lät Fersen arrestera några av ledarna. Lugnet återställdes sedan borgerskapet fått löfte om att inte stickas in i knekt-hopen utan bilda ett eget förband under landshövding Leyonskiölds befäl.

1676 4/12 stod slaget vid Lund, där svenskarna stannade kvar som seg-rare, medan danskarna tvingades dra sig tillbaka till Landskrona. De-lar av den svenska armén — om-kring 2000 man — sårade och sjuka officerare och gemena sökte sig ned mot Malmö. ”Malmöes gader vare gandske fulde af blodige och half-döde mennisker, som raabte ynche-ligen om at forbindes ...”, skriver Kågerödspåsten Sthen Jacobsen i sin krönika.

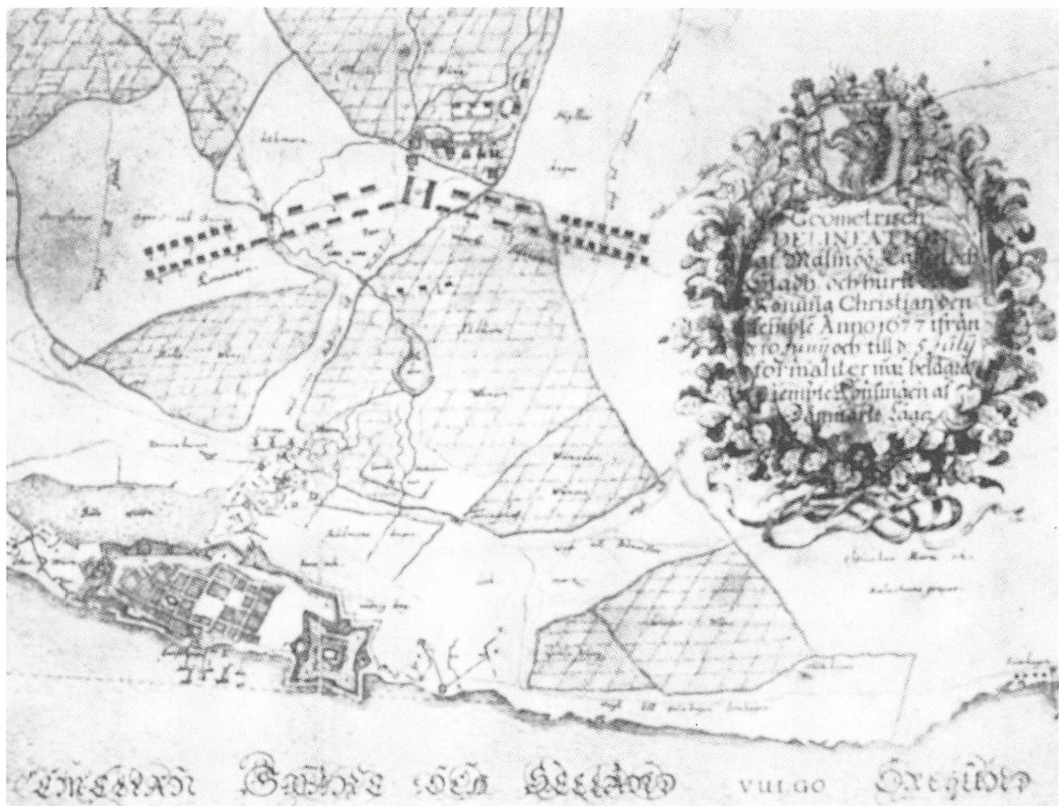
1677 avled kyrkoherden i S:t Petri församling Niels Söfrensen. Han hade tillhört den grupp av det skånska prästerskapet som omedel-bart efter Roskildefreden hade hyl-lat de nya makthavarna. Det var helt uteslutet att en prästman med skånsk-dansk bakgrund skulle få in-taga S:t Petri predikstol i den för svenskarna rådande kritiska situa-tionen. Malmö var just då en beläg-rad stad, och det behövdes en pålit-lig präst som förde den svenska re-gimens talan i den danskvänliga för-samlingen. Generalguvernören von Fersen såg också till att ”ein echt-schaffener capabler Exemplarischer Schwedischer Mann” blev kyrko-

herde i Malmö och tillika prost i Oxie härad. Den nye kyrkoherden hette Nils Hambræus och var bör-dig från Hälsingland. Hambræus hade tidigare varit kyrkoherde i Landskrona men varit tvungen att vid Skånska krigets utbrott ta sin tillflykt till Malmö liksom så många andra till Skåne inflyttade svenska präster och tjänstemän. (*Ersgård, H., Festskrift s. 61*)

1677 6/6 ryckte danska trupper fram över backarna vid Kirseberg. Dansk kavalleri gick i bivack vid Håkans-torp. Under de följande dagarna grupperades den danska armén längs en linje från Skrävlinge till Hyllie ”ned imod Limhaffnen”. På Malmö redd ankrade danska örlogsfartyg. Väster om Malmöhus och utanför Söderport och Österport grävdes löpgravar och upprättades batteri-ställningar. I ett par veckors tid gick malmöborna och väntade på dråp-slaget. (*MSH 2, s. 215 ff*)

1677 klockan 12 på natten mellan den 26 och 27 juni sköts dansk lö-sen i lägret utanför Malmö. Det var signalen till den danska belägrings-armén att gå till anfall mot staden. Efter hårda strider — delvis inne i staden — måste dock de danska stormtrupperna retirera. Christian V gav order om att belägringen skulle hävas. Den 5 juli utrymde danskarna lägret söder om Piledam-men och Möllevången och gick mot Landskrona.

Erik Dahlbergs karta över Malmö och dess omgivning år 1677. Kartan ger intressanta upplysningar om Malmöområdets topografi och den militära situationen under belägringen. Staden var helt innesluten av de danska styrkorna, som grupperats vid de viktigaste tillfartslederna. I väster mellan Grönvången och Malmöhus hade danskarna grävt löpgravar tvärs över vägen, som ledde ut till Limhamnen. Lika effektivt blockerades utfarten vid Österport. — Krigsarkivet, Stockholm.

1677 14/7 drabbade danskar och svenskar åter en gång samman i ett större fältslag, denna gång på Rönneberga backar öster om Landskrona. Den blodiga drabbningen slutade med svensk seger. Enligt den danske historikern Knud Fabricius betecknar den misslyckade

stormningen av Malmö och slaget på Rönneberga backar vändpunkten i det fyra år långa Skånska kriget. (Fabricius, K., III. s. 116 ff)

1678 16/1 arkebuserades den skånske adelsmannen Jörgen Krabbe på Stortorget i Malmö.

"Stormen på Malmö 1677". Teckning av Erik Dahlberg, Kungliga biblioteket, Stockholm. — Dahlberg låter betraktaren överblicka slagfältet från en dansk stabsplats. Belägringsartilleriet brassar på för fullt, krutröken

lägger sig som moln över marken mellan möllornas skelett, soldater rycker fram i löpgravarna som grävts i sick-sack över fälten i riktning mot Söderport.

Fältmarskalk Rutger von Ascheberg (1621—1693). — Oljemålning av David K. Ehrenstrahl 1680, Karlbergs slott. — Efter 40 års aktiv militärtjänst fick Ascheberg kommandot över det skånska generalguvernementet. Den karolinske fältherren fick nu visa sin skicklighet som taktiker också på det politiska slagfältet, då han tog itu med uppgiften att försvenska skåningarna.

Krabbe hade stora godsintressen i sydöstra Skåne, bl a Krageholm och Tosterup. Han hade avlagt ed till den svenska kronan och introducerats på riddarhuset. Under kriget anklagades Krabbe för att ha uppträtt illojalt mot den svenska regimén. Trots att Krabbe själv bestämt förklarade sig vara oskyldig och trots att flera inflytelserika svenskar framträdde till hans försvar, fick han göra sin sista färd från fängelset på Malmöhus genom Västergatan fram till avrättningsplatsen på Stortorget. (*Fabricius, K., III, s. 121 ff*)

1679 23/8 slöts freden i Fontainebleau mellan Danmark och Frankrike, som stått vid Sveriges sida under kriget. Danmark tvingades därvid att gå med på att Roskilde- och Köpenhamnsfredens villkor alltjämt skulle gälla.

1679 28/9 undertecknades freds-traktaten mellan Danmark och Sverige i Lund. Danskarnas förhoppningar om att återfå Skåne fick därmed skrinläggas.

1679 15/10 placerade Karl XI sin främste rådgivare, riksrådet Johan Gyllenstierna, som generalguvernör över Skåne, Halland och Blekinge. En av huvudpunkterna i Gyllenstiernas politiska program, var att göra Landskrona och den nya staden Karlskrona till kommersiella och militära centra. För Malmö utgjorde självfallet dessa planer en stor fara. (*MSH 2, s. 223 ff*)

1679 Borgerskapet i Malmö hade haft en tung börda att bära under kriget. Inkvarteringen av soldater och leveranser av livsmedel och andra förnödenheter utgjorde de tunga posterna i den räkning som presenterades för Kungl. Maj:t efter kriget. Stadens fordringar på kronan uppgick till omkring 32 000 daler silvermynt. Stadens utarmning återspeglas i mantalslängdernas siffror. Under 1679, det sista krigsåret, hade endast 800 malmöbor kunnat betala mantalspenning, vilket är den

lägsta siffran som noterats under halvseket efter Roskildefreden. (*MSH 2, s. 222 f, 246*)

1680 Under det första efterkrigsåret avgick 107 fartyg från Malmö till utrikes hamnar. Bristen på tonnage var stor eftersom myndigheterna rekviderat större delen av stadens handelsflotta. (*MSH 2, s. 270 ff*)

1680 10/6 avled generalguvernören Johan Gyllenstierna efter en kort tids sjukdom under ett besök i Landskrona. Hans storstilade planer att göra Landskrona till Skånes huvudstad fick nu skrinläggas och därmed kunde Malmöborna andas ut.

1680 1/7 blev fältmarskalken och guvernören över Bohuslän Rutger von Ascheberg utsedd att efterträda Johan Gyllenstierna som generalguvernör över Skåne, Halland och Blekinge.

Till **1680** års riksdag hade varken Malmö eller andra skånska städer blivit kallade. Malmö skickade dock upp en av sina borgmästare, den svenskfödde Lars Törnschiär, som observatör. Någon möjlighet att påverka besluten hade denne inte. Det visade sig att Malmö hade ålagts att erlægga en bevilling om 14 600 daler silvermynt, en oproportionerligt stor summa med tanke på vad det nyligen avslutade kriget hade kostat staden.

1681 sattes den stora försvenskningsskampanjen i gång. Skånska kriget hade visat att stora delar av Skånes befolkning alltså kände en stark samhörighet med Danmark. Nu skulle man försöka påverka skåningarna så att det gav intryck av att de frivilligt begärde att svenska lagar och svensk kyrkkoordning skulle införas i de forna danska provinserna. Biskop Canutus Hahn samlade ombud för de skånska prästerna till ett möte i Malmö. Prästerna anhöll där om att de svenska kyrkoceremonierna nu skulle införas och att gudstjänsten skulle hållas på svenska. Kort därefter kallade Ascheberg samman ombud för städerna för att förmå dem att följa prästernas exempel. Majoriteten av ombuden var från Aschebergs synpunkt pålitligt folk, svensk- eller tyskfödda borgmästare och rådmän. Malmö representerades av två av sina fyra borgmästare, smålänningen Lars Törnschiär och den från Tyskland inflyttade Sigmundt Aschenborn. Till Ascheberg överlämnades stadens officiella begäran om uniformitet. Skrivelsen var undertecknad av hela magistraten — fyra borgmästare och åtta rådmän — samt tjugosex borgare. I början av 1682 meddelade Ascheberg att kungen bifallit stadens anhållan om "conformitet i lag och rätt" med städerna uppe i riket. (*MSH 2, s. 224 ff*)

Apotekare Christopher Dieterich innehade under åren 1670—1698 stadens apotek som låg på Kyrkogatan. Apoteket fick under Dieterichs ledning rang av provinsialapotek. Bilden är hämtad från epitafium i S:t Petri kyrka.

1682 Ascheberg underrättade magistraten om att en del av garnisonens soldater hade angripits av "elaka sjukdomar, varav större infektioner kunna flyta och det utan tvivel av lättfärdige, lösaktige kvinnfolk sin begynnelse tager". Magistraten skulle därför låta undersöka vad det fanns för löst folk i staden. Alla som inte försörjde sig på ärligt sätt skulle förvisas från staden. (*Ankomna brev 1682 3/1, MSA*)

1682 inrättades ett kronobarnhus i Malmö. I barnhuset skulle man ta hand om fattiga, föräldralösa barn och lära dem ett nyttigt hantverk. På så sätt hoppades man kunna minska barn- och ungdomstiggeriet. Till barnhuset knöts en klädesmanufaktur, som hölls vid liv genom beställningar för krigsmaktens räkning. Barnhuset var beläget i hörnet av Västergatan och Långgårdsgatan, där det var inrymt i bryggarnas forna lagshus. (*MSH 2, s. 309*)

1683 var 232 hantverkare verksamma i Malmö. Dessa fördelade sig på 42 hantverksyrken. De största grupperna utgjordes av de hantverkare som producerade livsmedel och beklädnadsartiklar. I Malmö fanns sålunda detta år 25 bryggare, 12 bagare, 13 slaktare, 33 skomakare och 20 skräddare. (*MSH 2, s. 292 f*)

1683 var ett femtiotal tyskar bosatta i Malmö. Av dessa var hälften hantverkare medan en tredjedel ägnade sig åt handel. Några av tyskarna avancerade till rådmän, bl a stadens apotekare Christopher Dieterich. Denne spelade en ledande roll inom den tyska kolonin och blev en av initiativtagarna till att en tysk församling organiserades i staden. (*MSH 2, s. 259 f; Schlyter, H., Malmö Caroli församlings historia, Elbogen 1983, 1984*)

1683 bekräftade hovrätten domen över kvinnfolket Karin Gislesdotter,

som av rådsturätten dömts för ogudaktigt och lättfärdigt leverne att böta 20 daler silvermynt. Om hon inte kunde betala böterna, skulle hon "hudstrykas" vid rådstudörren och sedan förvisas från staden.

1684 25/8 öppnades frimarknaden på Stortorget under högtidliga former med klockringning och gudstjänst i S:t Petri, där marknaden kungjordes från predikstolen. Därefter samlades stadens styrelse på rådhusets trappa, som var klädd med rött kläde. Marknaden förklarades öppnad, tal hölls och musikanter blåste i "sincken" och basuner. (MSH 2, s. 290)

1684 2/9 befriades Malmö stad från att betala de 2560 daler silvermynt som återstod att erlägga av 1680 års kontribution. I den kungliga resolutionen medgavs också att staden hade blivit alltför hårt beskattad. Samtidigt sänktes den s k båtsmansskatten från 800 till 400 daler silvermynt. (MSH 2, s. 233)

1685 Magistraten påminde om att bodarna på Lilla torg inte fick användas till annat än vad de ursprungligen var avsedda för. Det gällde t ex bagare-, slaktare- och fiskeblötarebodrar som hyrdes ut till marketentare. Det var också förbjudet att ha ljus tänt i bagarebodrar längre än tills "TapTo" hade slagits klockan åtta. (Rdb 1685 19/8, MSA)

Det Kongl. Maj: Malmös Stad
 24. April 1687
 1687

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Total
Loftrappor	1	1	1	1	6	3	125	27					
Schiffbeck	1	1	1	6	3	125	28						
Nöjespen	1	1	1	6	3	125	41						
Penning	1	1	1	6	3	125	36						
Penning	1	1	1	6	3	125	27						
Penning	1	1	1	6	3	125	18						
Penning	1	1	1	6	3	125	21						
	1	2	6	8	11	18	24	1000	2/11				
Sincken													
Regiment	1												2
Köns													1
Regiment													1
Köns													1
Regiment													2
Köns													2
	1	2	7	10	17	30	24	1000	2/21				

Sida ur Malmö inkvarteringsrulla 1687. Drottningens livregemente till fot tjänstgjorde som garnisonstrupp i Malmö och dess styrka uppgick till omkring 1 000 man. — Malmö stadsarkiv.

1685 På prästerskapets begäran tillhöll magistraten borgerskapet att skicka alla barn över sex år samt allt tjänstefolk till kyrkan för att undervisas i svensk katekes och kristendomsstycken. (Ersgård, H., Festskrift, s. 68)

1686 Magistraten påminde borgerskapet om det stränga straff, som drabbade den som understod sig att bruka annat mått och vikt än "det rätta förordnade svenska". Den som ertappades med att använda det

förra gamla mått eller vikt”, skulle straffas med 200 riksdaler i böter. (*Rdb 1686 3/3, MSA*)

1686 På grund av staden Malmös ”välförhållande i krigstiden och att där är guvernementssätet” återfick staden sin forna plats framför Landskrona på städernas ranglista. (*MSU, s. 200*)

1687 2/3 förordnades ”Monsieur” Peter Falkman till stadsbokhållare. Man övergav nu det gamla systemet att låta en borgare under ett eller några års tid ta hand om stadens ekonomiska förvaltning. Denna uppgift överläts nu i stället åt en avlönad tjänsteman.

1687 beslöt magistraten att en auktionskammare skulle inrättas i staden. Anledningen härtill var att många föremål, som tagits i pant för borgerskapets resterande skatter, inte blivit inlösta och därför nu måste försäljas till högstbjudande. (*Rdb 1687 26/1, MSA*)

1687 I en skrivelse till Karl XI rapporterar Ascheberg om det sedliga livet inom Malmögarnisonen. Han nämner bl a att ”tyfweri och horewäsendet” tilltagit och väckt allmän förargelse. Inte ens officerarna eller de förnämste i staden går fria för tjuvarna. Ascheberg föreslog att man borde statuera ett exempel på en tjuv som ertappats flera gånger, för att avskräcka andra och få dem

att inse ”att med Hans Kunglig Majestät ej står att skämta”. (*Generalguvernörers skriv. till K. Maj:t 1687 28/2, RA.*)

1687 kungjordes en förordning ”i avseende de excesser som om nattetiden vid ölsäljande föregår”. Inga krogar fick hålla öppet efter ”Tappenslag”. Om några soldater efter denna tidpunkt ”sitta och dricka, spela och turnera och slikt annat, skola icke allenast soldaterna vid huvudet tagas, utan ock värdens öl, så mycket han i huset har, vara förfallen”. (*MSH 2, s. 302*)

1687 genomfördes en omorganisation av borgmästartjänsterna i Malmö. Sedan 1682 hade justitieärendena handlagts av en nytillsatt ämbetsman, justitiepresidenten Johan Gyllenpalm. När denne avled 1687, drogs presidentsysslan in. Istället inrättades en andra borgmästartjänst. Under ett sekel framåt leddes magistraten av en justitieborgmästare och en politieborgmästare. (*MSH 2, s. 319 f*)

1688 20/2 kom magistraten överens med fältskären mästare Jockum Wassmundt att denne skulle ha hand om läkarvården vid barnhuset mot en årslön på 50 daler silvermynt.

1688 24/3 möter man för första gången i magistratens dombok uttrycket ”stadens äldste” som benämning på det borgarutskott som un-

der dansk tid kallats "taxereborgere". Dess främsta uppgift hade varit att bedöma borgarnas skatteförmåga. "Namnändringen" var ett led i den pågående försvenskningprocessen.

1688 kostade ett stop (1,3 liter) rehnskt vin 28 öre silvermynt. Samma pris gällde för spanskt vin. För ett stop franskt vin betalade man endast 12 öre smt, medan det franska brännvinet betingade ett pris av 24 öre för ett stop. Ville man fukta strupen med ett stop Rostocker öl eller Wismars öl kom man undan med 4 1/2 öre smt. (*Magistratens brevbok 1688 9/7, MSA*)

1688 11/6 inkom mästare Jacob Musicant till magistraten med en begäran att få sin halva årslön utbetald, vilket beviljades honom. Han erhöll därefter en sedel (utbetalningsorder) på 5 daler silvermynt att överlämnas till stadsbokhållaren Falkman. (*Rdb 1688 11/6, MSA*)

1689 14/1 infann sig stadens äldste (24 borgare) på rådhuset och överlämnade ett memorial, som innehöll några frågor som stadens riksdagsmän borde påminna om vid den förestående riksdagen. Borgmästare och råd tillsammans med borgerskapet utsåg politieborgmästare Jost Krutmeijer och handelsmannen David Kröger att representera staden vid riksdagen. (*Magistratens brevbok 1689 17/1*)

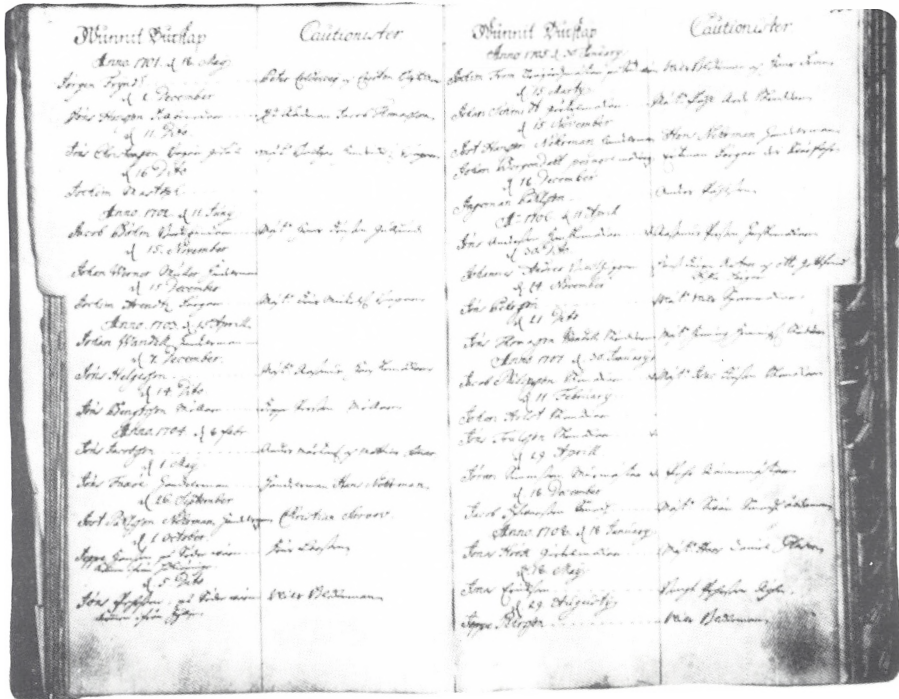
1690 30/6 utfärdade magistraten en attest för "konsterfarne operator Johan Wieseman af Hameln", som hade uppehållit sig i staden ett par månader och under denna tid botat flera malmöbor och deras barn, som varit "besvärade med bråck och andra elaka tillfällen". (*Magistratens brevbok, MSA.*)

1691 2/3 blev Lars Rasmusson antagen till kyrkogubbe. Han skulle hädanefter gå omkring i kyrkan under gudstjänsterna och uppväcka de sovande. För sitt omak skulle han till årlig lön bestås 6 daler silvermynt.

1691 avled borgmästaren Lars Törnschiär. Han var en av de första svenskarna i Malmö stads styrelse och hade tjänstgjort som borgmästare sedan 1670. Han fick sålunda bära en stor del av ansvaret för stadens styrelse under den känsliga försvenskningperioden.

1693 avled Rutger von Ascheberg i Göteborg. Därmed upphörde generalguvernementet. Högste förvaltningschef över Skåne med titeln guvernör blev generalen Otto Vellingk.

Fr o m **1693** började man registrera alla nyblivna borgare i Malmö. I den s k burskapsboken är de nya borgarnas namn införda i alfabetisk ordning och i vissa fall redovisas också deras ursprungliga hemvist. Under perioden 1693—1718 förvär-

Sida ur matrikel över borgare i Malmö som vunnit burskap. — Malmö stadsarkiv.

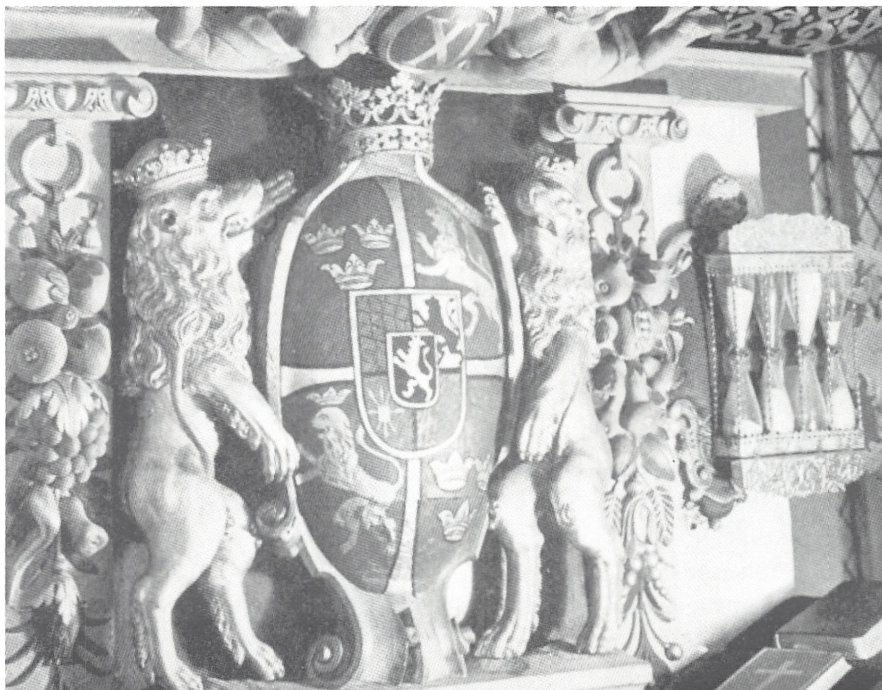
vade enligt burskapsboken 559 personer borgerskap i Malmö. (MSH 2, s. 255f)

1693 1/10 invigdes Caroli kyrka. Den fick namn efter Karl (Carolus) XI vars namnchiffer placerades över en av portalerna.

1693 28/11 Med anledning av drottning Ulrika Eleonoras död hölls en sorgegudstjänst i S:t Petri kyrka. Den inleddes med att klockorna ringde under två timmar. Sedan gick höga officerare, civila ämbetsmän, magistraten och förnäm

borgare i procession från guvernementshuset vid Adelgatan till kyrkan för att övervara högtidsakten. Processionen återvände därefter till guvernementshuset allt medan salut sköts med fästningens kanoner. I alla hus var ljus tända, ”vilket uti sorgliga tillfällen här således brukligt är”. (Guvernörers skriv till K M:t 1693 30/11, RA)

1693 Åtskilliga militära och civila tjänstemän som tjänstgjorde i Malmö ägnade sig åt spannmåls-handel, vilket var förbjudet för alla som inte var registrerade borgare.

Som ett led i försvenskningens arbetet sattes kungens namnbiffer upp i de skånska kyrkorna. I S:t Petri kyrka i Malmö placerades Karl XI:s namnbiffer uppe på predikstolen, väl synligt för församlingen. Detalj från S:t Petri kyrkas predikstol. Från H. Schlyter och O. Helander, S:t Petri kyrka och kyrkligt liv i Malmö under gängen tid.

Ståndspersoner som drev handel, brukade vanligtvis smita undan skatter och avgifter och blev därigenom farliga konkurrenter till stadens köpmän. Vid 1693 års riksdag togs frågan upp i stadens besvärsskrivelse men resulterade bara i ett tämligen obestämt svar. Problemet stod kvar länge. (*MSU*, s. 234)

1693 års förordning om tillsättning av borgmästare och rådmän stadgade att valen skulle förrättas av magistraten och borgerskapet. Äm-

betstillsättningarna i Malmö kom därmed att få en ny karaktär, i det att borgerskapet framträdde som en självständig korporation. Borgerskapet representerades vanligen av ett utskott. (*MSH* 2, s. 322)

1694 Försvenskningens arbetet inom kyrkoväsendet gick inte så friktionsfritt som myndigheterna hade räknat med. Sedvänjorna från dansk tid var djupt rotade och lät sig inte trängas undan av aldrig så nitiska svenska präster. ”Ännu fanns relikvier av de

gamla danska kyrkoceremonierna”, rapporterade guvernören Vellingk till Stockholm om förhållandena i Malmö. Många församlingsbor struntade i gudstjänsterna, och ungdomar och tjänstefolk underlät att infinna sig till katekesförhören i kyrkan. Bötesstraff väntade de försumliga. Magistraten, som hölls ansvarig för borgarnas kyrkodisciplin, var nödsakad att utse uppsyningsmän, som vid kyrkoporten skulle anteckna alla som kom för sent till gudstjänsten, särskilt vid de stora högtidsdagarna. Vellingk lät kommendera ut militärpatruller med uppgift att fånga in folk som befann sig på gatorna efter gudstjänstens början. (*Ersgård, H., Festskrift, s. 73 f*)

1695 (11/2) blev mästern Poul Rumpelt av magistraten antagen till stadsbarberare i Malmö. Rumpelt kunde visa upp ett intyg från ”Chirurgiæ Collegio” i Stockholm, som efter vederbörlig examination hade funnit honom kompetent att upptagas som en värdig ledamot i deras kollegium. (*Gröné, O., MFÅ 1955 s. 56 f*)

1696 fick malmököpmannen Jacob Thomson Jyde av Kungl. kammar- och kommerskollegium ett privilegium att inrätta ett tobaksspinneri i staden. Enligt privilegiet skulle han årligen importera 7 000 skålpund (c 3 500 kg) tobaksblad. (*MSH 2, s. 309*)

1697 22/1 överlämnade fortifikationslöjtnanten Clas Bödker till ma-

gistraten en karta över stadens jordar. Bödker hade gjort noggranna uppmätningar av den odlade jorden, vångarna, och kommit fram till att den utgjorde omkring 800 tunnland åker. Den övriga delen av jorden utgjordes av betesmark, ängar och hagar, men hur stora arealer dessa omfattade framgår inte av kartan. (*MSH 2, s. 310 f*)

1697 2/6 enades magistraten och borgerskapet om att man fyra gånger om året skulle samla in penningmedel till de fattigas uppehälle. Varje skattskyldig borgare skulle årligen betala 6 mark (1 1/2 daler silvermynt) på skatteskillingen. I staden fanns omkring 50 personer som borde få bidrag till sitt uppehälle. ”Fattigskatten” för år 1697 beräknades uppgå till 967 daler silvermynt. (*Rdb 1697, MSA*)

1697 19/8 valdes justitieborgmästaren Bengt Seth och handelsmannen Jacob Thomsen Jyde till herredagsmän vid den stundande riksdagen. Tidigare hade magistraten föreslagit borgmästare Seth och rådman Brun, och borgerskapet hade instämt i förslaget. Efter närmare övervägande menade emellertid borgare-representanterna, att de borde få skicka en man ur sina led till riksdagen, eftersom resan bekostades av borgerskapet. (*Rdb 1697, MSA*)

1697 Borgerskapet räknade detta år 478 medlemmar. Dessa indelades i

fyra grupper: behållna borgare, medelsborgare, ringa borgare samt oförmögne. Gruppen behållna borgare bestod av tolv köpmän. Till gruppen "medelsborgare" hörde trettio borgare. Av dessa var 21 köpmän och 9 hantverkare. Huvuddelen av de 132 "ringa borgarna" var hantverkare. Drygt hälften av borgerskapet betraktades som "oförmögne" och var så "utarmade och fattiga att de ej kunna stå för full skilling i skatt". (*Bilaga till Malmö stads riksdagsbesvär 1697, Städernas skriv och besvär, RA*)

1697 11/10 påminde stadens kommandant, överste Axel von Falzburg, magistraten om att den skulle uppmuntra de borgare som bodde vid Stora torget, att plantera träd framför sina hus. (*Rdb 1697 11/10, MSA*)

1697 24/11 ägde Karl XI:s begravningsakt rum i Riddarholmskyrkan Stockholm. Samma dag celebrerades denna händelse med en pompös sorgehögtid i Malmö. Anledningen till att högtiden fick en ovanligt praktfull utformning i Malmö var dels stadens karaktär av huvudort i guvernementet, dels dess läge mitt emot den danska huvudstaden. Sorgesceremonin skulle därmed för såväl skåningarna som danskarna manifesteras den svenska stormaktens styrka och framgång. Stadens fortifikationschef, Gerhard von Buhrman, var huvudregissör för skådepelet, som inleddes med att garni-

sonsregementet paraderade på Stortorget och därefter marscherade genom Kyrkogatan till S:t Petri kyrka, där det formerade sig på kyrkogården. Efter militären följde en procession med stadens militära och civila notabiliteter i spetsen och borgerskapet i kön. Inne i kyrkan möttes begravningsgästerna av ett sorgklätt kyrkorum med effektfullt anbringade maktsymboler kring ett *Castrum doloris*, en kista vilande på en katafalk. Högst upp strålade Polstjärnan som symbol för det kungliga enväldets styrka och makt. (*Relation rörande Carl XI:s begravningsakt i Malmö. Tr. i Stockholm hos sal. Wankijfs änka*)

1698 3/3 firades Karl XII:s kröning med stora festligheter i Malmö. Vid en sammankomst på Kungshuset (det blivande Residenset vid Stortorget) för speciellt inbjudna högtidstalade Latinskolans rektor till den 18-årige enväldshärskarens ära, och gästerna undfågnades med vin och konfekt. Ute på den stora Kirsebergsbacken flammade på kvällen en "fröjdeeld", som syntes vida omkring både i Skåne och på andra sidan Sundet. Enligt ledande svenskar i Malmö skulle fröjdeelden föra fram ett politiskt budskap. Den skulle vittna om att skåningarna, som tidigare känt stark samhörighet med Danmark, nu helt hade bytt sinnelag vilket de visade genom att tända en glädjeeld till den svenske kungens ära.

Johan Jacob von Döbeln (Döbelius) var född i Rostock 1674. Under sin malmötid upptäckte han Ramlösa hälsobrunn, som började besökas av allmänheten 1707. — Oljemålning av C. Mörth 1726, Lunds universitet.

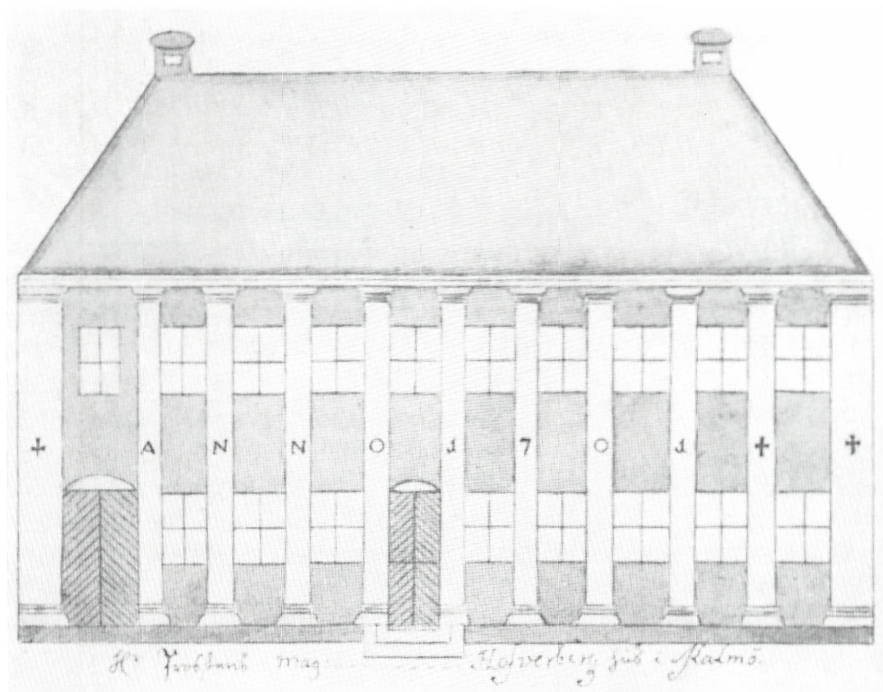
1699 blev dåvarande provinsialläkaren i Göteborgs och Bohus län Johan Jacob Döbelius utnämnd till guvernementsmedicus i Skåne. Döbelius (senare adlad von Döbeln) bosatte sig i Malmö, där han förvärvade en fastighet vid Södergatans östra sida (glt nr 376). Han var verksam i staden till 1712, då han flyttade till Lund som professor vid universitetet. Under sin malmötid engagerade sig Döbelius också i affärlivet, bl a som delägare i klädesmanufakturen vid barnhuset. Döbelius torde under sin malmötid också ha betjänat malmöborna som läkare, även om ett av magistraten ut-

lovat arvode aldrig blivit utbetalt. (Gröné, O., MFA 1953, s. 23 ff)

1699 18/3 förrättade magistraten och borgerskapet val av borgmästare i laga ordning. Vid detta tillfälle avböjde en av stadens främsta köpmän, rådmannen Peter Hegardt, att kandidera med den motiveeringen, att han som borgmästare inte skulle få tid över för sina privata affärer. Magistratskarriären utövade inte längre samma dragningskraft som förr på stadens ambitiösa handelsmän. Staden styrdes nu av professionella borgmästare och rådmän. En sådan var just sekreteraren vid akademien i Lund, Zacharias Sundius, som helt överraskande utnämndes till justitieborgmästare i Malmö någon vecka senare. (MSH 2, s. 322)

1700 I mars började det stora nordiska kriget. Grannstaterna gick till angrepp mot den svenska stormakten. Polska trupper satte sig i rörelse mot Livland. Ryssarna gick mot Narva och danskarna anföll Holstein-Gottorp. För fjärde gången sedan 1657 fick malmöborna möta krigets prövningar. Det dröjde dock ett decennium innan Skåne blev krigsskådeplats. För den enskilde borgaren i Malmö gjorde kriget sig ständigt påmint i form av ökat skattetryck och krav på personliga prestationer.

1702 Klädesproduktionen kom åter

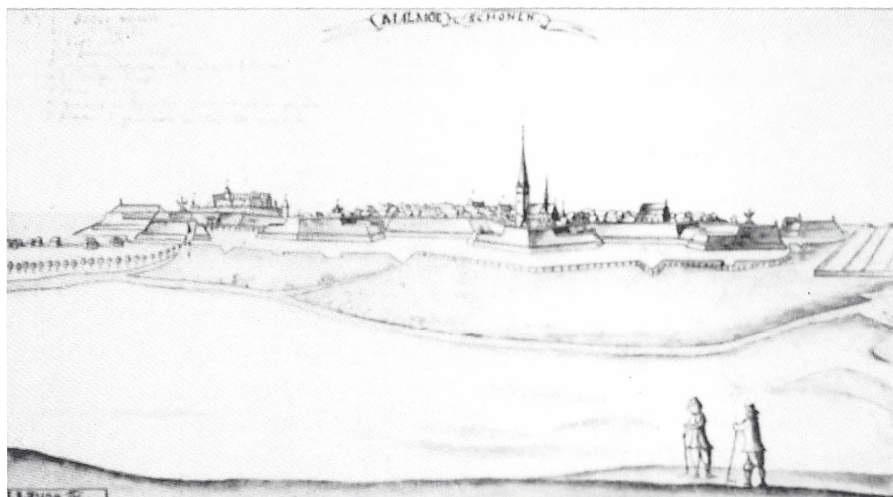

Prosten och kyrkoherden i S:t Petri Johan Hofverbergs hus på Södergatan (nuv. Palladium). Huset uppfördes 1701 och är representativt för karolinsk stil. Teckningen är utförd av prostens son Johan Hofverberg d.y.

i gång vid barnhusmanufakturiet, som övertagits av doktor Döbelius och handelsmannen Lorentz Münter. En stor kund var krigsmakten, som under rådande krigstillstånd hade ett ständigt behov av uniformskläde. Flera skånska regementen utrustades med kappor och rockar från Malmömanufakturen. (*Guvemörens öfver Skåne skriv 1708 13/5, RA*)

1703 En segsliten tvist mellan stadens hantverkare och politieborgmästare Johan Grönvall började på

hösten. Anledningen till konflikten var att magistraten hade befallt att varje hantverksämbete skulle förordna två medlemmar, som skulle bära nattmannens hustru och dotter till graven. Dessutom uppmanades samtliga åldermän att närvara vid begravningen. Nattmannen stod lågt på den sociala rangskalan. Hantverkarna protesterade därför mot vad de menade vara en skymf av deras yrkesheder, och riktade allvarliga anmärkningar mot politieborgmästaren i hans egenskap av bi-

Malmö från söder år 1706. Tecknaren har återgett bastionsystemet i stort sett korrekt. Petrikyrkan och den tornlösa Caroli kyrka har däremot placerats felaktigt intill vällen i söder. Möllan längst till vänster torde vara den s.k. kattamöllan. — Tuschteckningar av F. B. Werner, Malmö museum.

sittare vid hantverkarnas sammankomster. Tvisten blev långvarig och slutade med att borgmästaren blev entledigad från sina uppgifter inom hantverkarnas organisationer och dessutom dömdes till böter. (*MSH 2, s. 235*)

1705 På bastionen Malmö öster om den dåvarande infarten Söderport uppfördes en väderkvarn. Den ägdes av doktor Döbelius och var sannolikt av holländsk typ. Kvarnen kallades "kattamöllan" eftersom den låg på ett försvarsverk (katt).

1706 stensattes Lilla torget (ytan ung. 560 m²). Broläggaren (stensätaren) fick i arbetslön 22 daler 16 öre silvermynt. Arbetet pågick i 13

dagar. En arbetskarl tjänade 8 öre smt om dagen, sammanlagt 3 daler 8 öre smt. (*Malmö stads enskilda räkenskaper, MSA*)

1706 Den olaga spannmålshandel som kronans tjänstemän bedrev, fortsatte att skapa oro inom borgerskapet. Tjänstemännen vägrade enbart att betala sin andel av stadens skatter. Stadens äldste svarade med att dröja med att ta itu med taxeringsarbetet. Förlikning kom småningom till stånd, men indrivningen av skatterestantierna gick trögt. (*MSH 2, s. 235 f*)

1707 blev generalen Magnus Stenbock guvernör över Skåne. Sitt ämbete upprätthöll han till 1711, då

han anförtroddes rent militära uppgifter.

1708 Borgerskapet kämpade också energiskt för en rättvisare fördelning av inkvarteringsbördan. Inför det förestående kriget med Danmark krävde borgarna att även magistraten samt de civila och militära tjänstemännen skulle bära sin del av inkvarteringsbördan. Koncentrationen av trupper till Skåne blev synnerligen kännbar för Malmö 1708—1709, då nyutskrivna regementen (ca 1000 man) förlades i staden. Stenbock gav då order att alla måste underkasta sig inkvarteringssskyldigheten. Men ordern skulle endast gälla temporärt.

1708 19/2 Magnus Stenbock jämte en rad höga ämbetsmän sammanträdde med en stor del av stadens borgerskap på rådhuset för att diskutera klagomål som uppstått i samband med köpmännens och hantverkarnas leveranser till kronan. Stenbock medgav själv att han konstaterat åtskilliga felaktigheter, som begåtts av vissa tjänstemän. En kommission skulle tillsättas, som skulle behandla klagomålen.

1708 18/7 Räntmästare Silnaeus ackorderade med bagare och tunnbindare om leveranser till kronan med anledning av den förestående transporten med ”rekryteringen” till Ystad. Leveransen omfattade 72 öltunnor à 1 daler 4 öre silvermynt samt

Magnus Stenbock, guvernör över Skåne 1706—1711. — Samtida oljemålning av okänd konstnär. Privat ägo.

2030 lispund (1 lispund = ca 8,5 kg) bröd à 18 öre silvermynt. (*Rdb, MSA*)

1709 26/4 De förnämsta borgarna hade kallats upp till rådhuset. Bland dem utvaldes officerare till de fyra kompanier ur borgerskapet, som skulle svara för vakthållningen från den tid det i staden förlagda regementet avmarscherade, tills det från Stockholm till Malmö destinerade regementet anlände.

1709 28/6 besegrades den svenska armén vid Poltava. Någon tid därefter förklarade Danmark krig mot Sverige.

1709 20/8 infann sig Magnus Stenbock med höga officerare, kavalje-

rer och guvernementstjänstemän på Rådhuset, dit ”det hederligste stadens borgerskap” var kallat. Stenbock redogjorde värtaligt för det politiska läget, upplyste om danska invasionsförberedelser och lovordade malmöborgarnas flit vid vakt-hållningen. Mötet slutade med att magistraten och de närvarande borgarna lovade att offra gods, liv och blod i konungens tjänst.

1709 2/11 landsteg en dansk armé vid Råå. Magnus Stenbock kunde inte bjuda något motstånd utan drog sina trupper tillbaka till Småland för att reorganisera armén.

1709 Vintern 1709—1710 blev en bekymmersam tid för malmöborna. Större krav på personliga prestationer ställdes vid vakthållningen. Borgerskapet fick använda sina egna hästar vid rekognosceringsuppdrag utanför staden. Förutom den ordinarie vakthållningen, måste varje natt 30 man tjänstgöra vid brandredskapen. 10 man skulle stå till förfogande för rekognosceringen. Truppernas underhåll krävde insatser av befolkningen. Fienden hade bränt ned en del av väderkvarnarna utanför staden, andra hade ägarna själva låtit bryta ned. Några dagar före slaget vid Helsingborg beordrades magistraten att låta civilstaten och borgerskapet på handkvarnar ”mala och förbaka 500 tunnor råg och 500 tunnor korn till armén”. Omkring årsskiftet härjade fältsju-

kan i staden och krävde många människoliv. Enligt en av magistraten utarbetad skrivelse till Kungl. Maj:t skulle inemot ”tredjedelen av stadens bästa borgerskap bortdött”. Att dödligheten i staden var ovanligt hög framgår också av kyrkoböckernas uppgifter. Doktor Döbelius hade kommenderats till tjänstgöring vid armén och därför fick en ny läkare vid namn Johannes Thomaeus i uppdrag att ”betjäna de sjuka här i garnisonen, som till en stor myckenhet nu äro här liggande”. (*Magistratens brevbok, MSA*)

1710 28/2 stod slaget vid Helsingborg, där danskarna led ett stort nederlag.

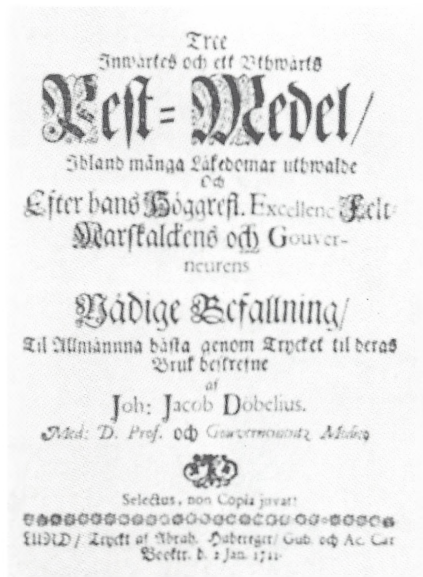
1711 Sedan kriget med Danmark brutit ut, försämrades möjligheterna för utrikestrafiken. Det blev ont om salt, sill och torrskinka. Vice guvernören C. G. Skytte rapporterade till rådet i Stockholm, att Malmö var ”en svår och kostbar ort, särdeles denne tiden som gjort allting långt dyrare än tillförende...”.

1712 nåddes Malmö av den asiatiska böldpesten. 1710 hade den kommit till Stockholm och därifrån spritts längs kusten. Vid nyår hade Magnus Stenbock varnat malmöborna och uppmanat dem att förbereda sig inför ett angrepp av ”den grymma farsoten”. I juni 1712 bröt epidemin ut och varade fram till årsskiftet. Pestläkare anställdes. Några

kvinnor åtog sig att vårda de sjuka i fem öde hus vid Hjorttackegatan, den s k "pestraden". En extra skatt togs upp och inbragte omkring 2000 daler silvermynt. De i begravningsböckerna registrerade pestoffren torde kunna uppskattas till omkring 275 personer. Härtill kommer ett okänt antal döda som begravts utan att ha registrerats i kyrkoböckerna samt vidare många avlidna som förts ut till den provisoriska begravningsplatsen utanför stadens vallar.

Invánareantalet minskade kraftigt på grund av de epidemier som drabbade Malmö. Endast 1024 personer registrerades i mantalslängden året efter farsoten. År 1700 hade omkring 2000 malmöbor noterats i längden. Av stadens drygt 600 hus låg omkring hälften öde år 1713. Skattetrycket ökade kontinuerligt under den långa krigsperioden. Året efter Poltavakatastrofen fick malmöborgarna det dystra budskapet att den årliga kontributionen på 4000 daler silvermynt skulle fördubblas. Samma år infördes en skatt på vissa lyxartiklar. Var och en som bar peruk eller fontang fick betala en avgift av en daler. En "fordonskatt" infördes på heltäckta och halvtäckta vagnar och kalescher. Lyxskatterna uppbars under tre år och inbragte i Malmö omkring 650 daler smt per år. (MSH 2, s. 237—244)

1713 föreslog magistraten att man skulle skapa en permanent representation för borgerskapet, som alltid

Titelsidan till skriften "Tree Inwärt och ett Uthwärt Pest-Medel" som gavs ut av J. J. Döbelius på uppdrag av Magnus Stenbock.

skulle vara närvarande när viktiga ärenden behandlades. Det rådde emellertid stor oenighet om hur många borgare som skulle ingå i denna församling, och därför sköts frågan på framtiden. (MSH 2, s. 329 ff)

1713 I Malmö prövades den nya beskattningsmetod som Karl XII hade påbjudit för landet i en förordning, utfärdad i högkvarteret i Bender. Vissa statliga skatter skulle ersättas med en förmögenhetsskatt som beräknades med ledning av den skattskyldiges uppgifter om sin lösa och fasta egendom. Malmöborgarnas

En dam, prydd med den i början av 1700-talet moderiktiga håruppsättningen, fontangen. Teckning av Johan Hofverberg d.y.

sammanlagda egendom detta år värderades till ca 266 000 daler smt.

1713 blev medicine doktor Hans Roslin guvernementsläkare i Skåne. Han skulle även fungera som stadsläkare i Malmö mot ett årligt arvode av 200 daler smt. Roslin bodde en tid i gården 168 på Rundelsgatan (nuv Siriusorden) och där föddes 1719 hans son Alexander, den sedermera berömde målaren.

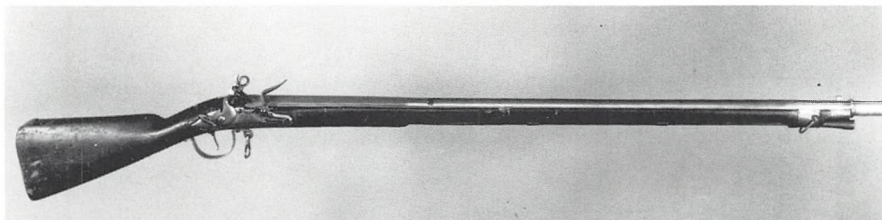
1714 beslöt magistraten och borgerskapet att anställa åtta stadsväktare. Dessutom skulle man på stadens bekostnad anskaffa en lanterna, som "luraren" skulle ha hos sig i kyrktornet. Om eldsvåda bröt ut någon-

stans i staden, skulle lurblåsaren kunna ange den ungefärliga platsen för eldsvådan genom att sticka ut lyktan på den sidan av tornet som vette mot brandplatsen.

1715 återvände Karl XII till Sverige från Turkiet och upprättade sitt högkvarter i Lund.

1716 kom den första emissionen av mynttecken av koppar. Varje mynttecken hade ett värde av en daler silvermynt och skulle så småningom inlösas med redbart mynt. För eftervärlden är mynttecknen mera kända under benämningen nödmünt. I Malmö liksom på andra håll växte misstron mot nödmünt. Åtskilliga malmöbor vägrade att befatta sig med de nya mynten trots att dryga böter väntade dem.

1717 genomfördes en registrering av stadens befolkning för att man skulle kunna beräkna "vad som till underhåll för var och en person vid något tillfälle erfordras kan". Försörjningsläget var kritiskt. Kraftsamlingen inför Karl XII:s norska fälttåg var i full gång. Tydligt har det varit tal om att införa någon form av ransonering, och då skulle man ha användning av "folkräkningens" resultat. För eftervärlden har folkräkningen ett särskilt värde, därför att den upplyser om att det i staden fanns omkring 850 hemma- varande barn, en ytterst ovanlig uppgift, som har stor betydelse vid

Musköt av svensk tillverkning. Modell 1699 ur Malmö museums samlingar. Foto Malmö museum.

beräkning av stadens totala folkmängd. (MSH 2, s. 250 ff)

Under hösten 1717 och våren 1718 engagerades malmöhantverkarna i den forcerade uppladdningen inför fälttåget mot Norge. Stora beställningar för arméns behov placerades hos stadens skraddare och skomakare. Rådhuset förvandlades till ett stort militärförråd. I december 1717 lades ett stort parti — 14000 alnar — kläde och boj upp på Knutssalen, där det fördelades mellan stadens skraddare. Fram till början av mars sydde skraddarna 1400 vapenrockar och kappor till Livskvadronen och andra förband. Andra hantverksämbeten fick också sin beskärda del av

beställningarna, t ex skomakare, sadelmakare och spormakare. Skomakarna exempelvis fick på nyåret en beställning på 400 par stövlar, som var leveransfärdiga i april.

1718 30/11 stupade Karl XII i löpgraven utanför fästningen Fredriksten i Norge. Därmed försvann huvudaktören i det långvariga och blodiga dramat. Ännu några år skulle dock kriget fortsätta. Mot bakgrunden av de många ofredsårens hårda påfrestningar för malmöborna är det helt förklarligt att de gripits av krigströtthet och kände en stark längtan efter den "hugnelige friden".

FÖRKORTNINGAR

LLA	= Lunds landsarkiv
MFÅ	= Malmö fornminnesförenings årsskrift
MSA	= Malmö stadsarkiv
MSH	= Malmö stads historia
MSU	= Malmö stads urkundsbok
Rdb	= Rådhusrättens dombok
RA	= Riksarkivet

KÄLLOR OCH LITTERATUR:

Generellt hänvisas till Malmö stads historia del 2 s. 191—348. I en del fall har efter notisen gjorts en hänvisning till sida i MSH, där läsaren kan finna en fylligare framställning av notisens innehåll. I några fall har hänvisning gjorts till arkivkällan.

Av den omfattande litteraturen till den behandlade tidsperioden kan nämnas följande:

- Bager, Einar, Malmöhistoria i sten. 1958—1964.
— Motsättning och samverkan. Nya bidrag till Malmö historia. Festskrift till Einar Bager på 100-årsdagen 19 april 1987 cit. Festskrift.
- Burgman, Torsten, Nils Hyltenius-Silfverskiöld. (I boken ingår Dagbok från Malmö belägring 1676.) 1989.
- Dahlberg, Erik, Dagbok. 1912.
- Ersgård, Hans, Malmö eller Landskrona? MFÅ 1969.
— Pesten i Malmö 1712. MFÅ 1973.
— Kyrkan och skolan i Malmö under den första försvenskningstiden. I Festskrift till Einar Bager s. 53—77.
— ”Den danske skole” i Malmö. Elbogen 1990.
— Malmö stads historia 1658—1718 s. 191—348. 1977.
- Fabricius, Knud, Skaanes Overgang fra Danmark till Sverige I—IV, 1906—1958.
- Florén, Anders/Dahlgren, Stellan/Lindegren, Jan, Kungar och Krigare. Tre essäer om Karl X Gustav, Karl XI och Karl XII. 1992.
- Gröné, Otto, De första universitetsutbildade läkarna i Malmö. MFÅ 1953, 1954.
- Jacobsen, Sthen, Den Nordiske Kriigs Krönicke. Utg av Martin Weibull 1897.
- Johannesson, Kurt, I polstjärnans tecken. Studier i svensk barock. 1968.
- Malmö stads urkundsbok. Utg av Lauritz Weibull 1901.
- Modéer, Kjell Å., Från dansk till svensk lag. Kring uniformitetsproblemet i Skåne-landskapen 1645—1683. Elbogen 1983.
- Rosén, Jerker, Hur Skåne blev svenskt. 1943.
- Rystad, Göran, Johan Gyllenstierna. 1957.
- Weibull, Carl Gustaf, Freden i Roskilde. 1958.
- Åberg, Alf, Rutger von Ascheberg. 1950.

Skånske Lov og dens forhistorie

AF ANNETTE HOFF, DANSK LANDBRUGSMUSEUM

Skånske lov var gennem hele middelalderen gældende ret for de, der boede udenfor Malmøs byport, og som dermed ikke var underlagt den Skånske Stadsret, der fra 1414 havde været gældende ret for malmøboerne.

Skånske lov var ikke en egentlig kongegiven lov, som f.eks. Jyske Lov fra 1241, hvis fortale indeholdt oplysningen om, at loven var givet af Kongen og vedtaget af folket. Det var en retsbog, en nedskreven optegnelse over de gældende retsregler, der uden at have fået kongelig stadfæstelse var anerkendt som gældende ret i Skåne, og dermed i hele oplandet til Malmø by (Holmbeck & Wessen, 1943).

Der har gennem de senere årtier været en del diskussion om de danske og svenske retsbøgers tilblivelseshistorie, diskussioner, som udspringer af et væsensforskelligt grundsyn på selve den middelalderlige retsdannelse.

Den svenske historiker Elsa Sjöholm har siden slutningen af 1970'erne forsøgt at godtgøre,¹ at landskabslovene, som retsbøgerne også kaldes, udelukkende skulle være udsprunget af en skriftlig retstradition, hvor Moselovens principper skulle ligge til grund for samtlige danske og svenske lovbøger. Således skulle retsbøgerne stort set ikke indeholde ældre nordiske mundtlige træk, men hovedsaglig fælleseuropæisk,² skriftlig kirkeret (Sjöholm, 1977 og 1988).

Herimod har såvel svenske som danske retshistorikere opponeret, den danske professor i retshistorie Ole Fenger i særdeleshed.

Gennem analyser af manddrabsreglerne i de danske retsbøger påviste Fenger de mange relikter af et oprindeligt slægtsfejdesystem, som lå til grund for den førmiddelalderlige retsopfattelse i hele Norden (Fenger, 1971).

Senere har Fenger med støtte fra sprogforskere påvist, at retsbøgerne dækker over en lang mundtlig retstradition, førend de i 11—1200 tallet blev nedfældet³ på skrift, og at retsbøgerne således indeholder retsregler af højst forskellig alder og tilblivelsesbaggrund. (Fenger, 1977 og 1983).

---

¹ bevisa

² gemensam europeisk

³ nedtecknade

Dette gælder også for Skånske Lov. Ser man nærmere på Skånske Lovs 241 kapitler, viser de sig at rumme den samme mangfoldighed både indholdsmæssigt men også kronologisk, og dette gør retsbogen særdeles velegnet til et studium af de førmiddelalderlige retsforhold i de nærmeste århundreder før Skånske Lovs nedfældning.⁴

Skånske Lov er bevaret i et stort antal håndskrifter, hvoraf det ældste (Stockh. B 74) skønnes at være fra ca. 1250, men retsreglernes første nedfældning⁴ menes at være sket et halvt århundrede tidligere, omkring 1202—1216. Det oprindelige første forlæg til lovbogen eksisterer ikke mere, til gengæld er der bevaret et runehåndskrift, som formentlig⁵ er fra 1300-årenes begyndelse (Holmbeck & Wessen, 1943).

Retsreglernes indhold viser, at mange af dem må være væsentlig ældre end den første nedskrivning, eftersom de rummer problemstillinger, der forlængst var forældet⁶ i 1200-tallets Skåne.

Et af de mest sigende⁷ eksempler på ældre lag i loven, er indholdet af kapitlerne 75 og 76, hvor der føres en lang og indviklet argumentation for og imod salg af jordejendom. Ser man nærmere på det bevarede brevmaterialet fra 1200-årene, hersker der ingen tvivl om, at jordsalg⁸ hørte dagens orden, og tilsyneladende havde gjort det længe. Men i Skånske Lovs kap 75 og 76 sættes der bl.a. af afgiftsmæssige grunde spørgsmålstegn ved, om handel med dele af en ejendoms jord overhovedet var retsgyldig.

Det mærkelige ved disse to retsregler er, at de side om side beskriver og repræsenterer to grundlæggende forskellige holdninger til jordsalgsproblematikken, men det fremgår ikke for eftertiden hvilken af de nedskrevne holdninger, der var eller blev gældende ret.

Det er kun v.h.a.⁹ Anders Sunesens kommentarer til Skånske Lov, den såkaldte parafrase fra 1200-årene, at vi får en forklaring på disse to retsreglers indbyrdes forhold og på hvilken af holdningerne, der blev anerkendt som gældende ret.

Dette eksempel illustrerer tydeligt problematikken med den før- og tidligmiddelalderlige retsdannelse, hvor vi kan iagttage, at retsbogen indeholder kapitler omhandlende samme emne, men af højst forskellig alder, fordi både gamle, forældede retsregler og nyere blev indført ukritisk side om side i retsbogen.

---

⁴ nedskrivning

⁵ förmodligen

⁶ föråldrade

⁷ talande

⁸ jordförsäljning

⁹ ved hjælp af

Dette skyldes selve den middelalderlige retsdannelses væsen. Retsdannelsen i de ældre lag af lovbøgerne bærer tydeligt præg af at være sket gennem en mundtlig retstradition, hvor mundtligt overleveret sædvaneret er blevet reciteret generation efter generation på tinge.

Sprogligt er Skånske Lov formuleret i en klar og koncis stil med korte sætningsperioder, som gør at de enkelte retsregler nemt lader sig hæfte i hukommelsen,¹⁰ og der er kun en meget ringe brug af fremmede indlånte ord i lovteksten. Kun 3% af de 994 ord, Skånske Lov benytter sig af, er af udenlandsk oprindelse, hvilket peger i retning af en retsdannelse, der i hovedtræk er baseret på en dansk/svensk retstradition og ikke en fælleseuropæisk (Skautrup, 1941).

Lovsigemænd, der havde embedet med at recitere retsreglerne og holde dem levende i den mundtlige retstradition, som vi kender dem fra Island og Norge, kender vi ikke direkte nævnt ved navn fra Skånske Lovs retsområde. Men til gengæld møder vi adskillige gange i retsbogen omtalen af de såkaldte tingmænd, som iflg.¹¹ retsreglerne varetog de dømmende og udøvende roller på tinget. Det var dem, der f.eks. skulle modtage tyven på tinget og give ham hans dom — hængning, hudstrygning eller tyvsmærkebrænding.

Når den dømmende magt tillagdes tingmændene, som ingen juridisk uddannelse havde, dækkede det over den retstradition, at det var tingmændenes hverv at erindre, hvordan man tidligere havde dømt f.eks. i tyverisager. Det var således tingmændenes erindring af de tidligere udførte domme, som sikrede, at man dømte de samme typer retsbrud ens¹² år efter år, selvom der ikke eksisterede en nedskreven lov, hvori retsreglerne kunne gemmes.

I alle de danske lovbøger finder vi udsagn om tingmændenes erindring af tidligere retstvister, og det må anses for givet, at retsdannelsen i det ældre, skriftløse landbrugssamfund er foregået ved, at de udvalgte tingmænd har dømt i de opståede retstrætter¹³ på samme måde, som de havde vished om, at der tidligere var blevet dømt i lignende sager.

På denne måde blev det, man sædvanligvis havde gjort, til sædvaneret, og ud af sædvaneretten udsprang retsreglerne, som tingmændene skulle fæstne i deres hukommelse, for at være sikre på altid at følge den gældende ret, når de dømte.

---

¹⁰ minnet

¹¹ enligt

¹² likadant

¹³ rättsträtor

De nedfældede retsregler i Skånske Lov ses at være opbygget efter et retsartat mønster. Først nævnes selve det retsbrud, der var blevet begået: ildspåsættelse, hor, tyveri, drab, ran¹⁴ eller andet. Derefter følger benægtelsesprocessen,¹⁵ hvor den anklagede med tre, seks eller tolv mands ed eller v.h.a. den frygtede jernbyrd skulle forsøge at bevise sin uskyld, og endelig fulgte selve dommen, der oftest havde karakter af bødebetalning eller erstatning, sjældnere dødsstraf eller fredløshed. Fængselsstraffe kendes ikke i landskabslovene.

Retsregler var altså bygget op således, at de indeholdt både en beskrivelse af retsbruddet, benægtelsesprocessen og strafudmålingen.¹⁶ Hvis tingmændene gennem deres erindring og recitation kunne fastholde retsreglernes indhold, kunne de hermed sikre, at retstraditionen forløb ubrudt fra generation til generation, den manglende nedskrivning til trods.

Men problemer opstod, når der på tinge rejstes sager af en karakter, som man ikke tidligere havde haft kendskab til. Så indeholdt den mundtlige remse ikke en retsregel, der kunne dække det pågældende retsbrud.

Dette kan vi jævnligt se har været et problem, når der skete dybereliggende ændringer i det daværende landbrugssamfund. Ved udflytningen fra adelby til torper, ved omlægningen til nye dyrkningssystemer, ved det begyndende bortsalg af fast jordejendom, ved privatiseringen af skovene opstod der behov for nye retsregler.

I flere af disse problemstillinger kan vi i retsbøgerne se, at det var en kreds af retskyndige mænd, der gjorde deres indflydelse gældende, når der opstod et behov for nye retsregler.

”Dette vil nogle mænd have til lov” bebuder kap. 75 om salg af jord, og disse mænd bliver i Anders Sunesens Parafrase karakteriserede som forstandige og lovkyndige mænd. Man stod altså overfor en ny retssituation uden en gammel retsregel at støtte sig til, og her har de forstandige og lovkyndige mænd fremkommet med deres forslag til løsning af problemet.

Sidenhen i kap. 76 kan vi se, at nogle andre mænd har ment at noget andet skulle være gældende ret, og det fremfører de så her. Den samme proces ses at være sket i sager, der drejede sig om skødning¹⁷ af jord, hvor flere forskellige parter har givet deres bud på, hvordan den type konflikter i fremtiden skulle løses på tinge. Kap. 78 beretter, at ”dette vil nogle mænd have til lov om skødning”, mens kap. 79 om samme sag skriver, at ”dette

---

¹⁴ rån

¹⁵ förnekandeprocessen

¹⁶ straffutmätningen

¹⁷ överlåtelse/försäljning

har skåningerne undertiden haft til lov”, og i kap. 80 kan vi så se en tredje udlægning af skødningsproblematikken,¹⁸ idet der står, at ”dette vil somme mænd nu have til lov”.

Retsdannelsen i sager af ukendt karakter ses altså at være sket ved at forskellige toneangivende parter overfor tingmændene har fremført hvordan de mente at de pågældende sager skulle løses, og en del af disse forslag til retsregler er blevet indlemmet i remsen af mundtlige regler, som tingmændene skulle erindre.

Formentlig er det sket ved, at der først er opstået et forslag til sagens løsning, som blev optaget i sædvaneretten. Men efter nogen tids afprøvning har det måske vist sig, at den forsøgte løsning ikke var den bedste, hvorefter et nyt forslag til retsregel fra nogle andre mænd er blevet afprøvet.

Det unikke for os er, at alle disse stadier i retsdannelsen er bevaret, fordi den senere nedskrivning af retsreglerne i mange henseender har fulgt den mundtlige remse af sædvaneretlige regler, der alle var blevet bevaret, endskønt nogle af dem måske allerede før nedskrivningen var uaktuelle og uden retskraft.

Nedskrivningen foregik lige efter år 1200, men ihvertfald inden 1216, hvor vi ved at jernbyrd blev forbudt som bevismiddel af Paven, idet jernbyrdsbeviset forefindes adskillige steder i Skånske Lov.

En vigtig bevæggrund¹⁹ for nedskrivningen skal sandsynligvis findes i den kristne kirkes ønske om, at loven skulle være kendt og åbenbarlig for alle, så ingen i god tro kunne overtræde retsreglerne og dermed blive straffet uretfærdigt. Bag dette lå også, at den kristne kirke siden midten af vikingetiden havde begyndt at gøre sin indflydelse gældende vedr. retsdannelsen, for at sikre, at Guds fred og retfærdighed skulle være gældende for alle i de nordiske lande (Fenger, 1987).

Der var mange vederstyggelige og hedenske træk at finde for den kristne kirke i den nordiske sædvaneret, og allerede før vikingetidens afslutning ses det i landskabslovene, at Paven og den kristne kirke har blandet sig i den nordiske retsdannelse, for at sikre sig fred og fordragelighed mellem slægterne. Genialt var kirkens krav om, at hedninge ikke kunne arve, men at kun døbte børn kunne arve deres forældre; så havde kirken virkelig et presionsmiddel overfor de hedenske folkeslag.

Men vi ser det også i mange andre processuelle sammenhænge, hvor kirken ønskede en mere retfærdig proces og domspraksis. Det negative edsbevis, hvor man v.h.a. 3, 6 eller 12 mænds ed sværgede sin uskyld, fandt Pa-

¹⁸ försäljningsproblematiken

¹⁹ bevekelsegrund/orsak

ven var en ugudelig pest, som burde fjernes fra den gældende ret. Også den udbredte praksis med at bære gloende²⁰ jern eller gå på gloende plovjern, hvor den anklagede sidenhen ved fremvisning af uskadte hænder eller fødder kunne bevise sin uskyld, blev forbudt af Paven.

Tidligt i retsudviklingen forsøgte kirken at lirke en fredslovgivning ind i sædvaneretten, ved at fremsætte tider og steder hvor et drab ville medføre fredløshed, f.eks. hvis man dræbte en anden på kirkegården, i hans egen gård, ved hans plov eller i jule- og påskehelgen.

Kirken ønskede også at få indført en materiel bevisførelse med vidneudsagn, som kunne hjælpe med til en mere retfærdig retspraksis, i modsætning til den gamle formelle bevisførelse med sværgeren og aflæggelse af ed, uden at man egentlig gik ind i selve sagens indhold.

Disse og flere andre ændringer sneg sig ind i de før- og tidligmiddelalderlige retsregler, og kirken havde af naturlige grunde en stærk interesse i, at sikre sig at denne lovgivning vitterlig blev ført ud i livet.

Derfor har kirken haft en stor interesse i at få de mundtlige retsregler nedfældet, og det er sandsynligvis også i kredsen af retslærde gejstlige, at vi skal finde de mænd, der varetog den første nedskrivning af Skånske Lov. Alene det, at kirkens mænd beherskede skrivekunsten taler for, at det var kirkelige kredse, der var ansvarlige for nedfældningen.

Det vi idag ved gennemlæsningen af Skånske Lovs mange kapitler møder, er således en blanding af gammel og ny ret, en blanding af mundtligt overleveret sædvaneret og nyere skriftligt formuleret kanonisk ret, der side om side er blevet indført i den skrevne udgave af loven.

Disse mange lag i retsdannelsen strækker sig formentlig over en periode på flere hundrede år, men det lader sig ikke eftervise i præcise årstal, da den mundtlige retstradition ikke levner mange muligheder for en nærmere datering af en retsregels fremkomst.

Til gengæld kan vi se, at mange af Skånske Lovs retsregler bygger på den lidt ældre Valdemars Sjællandske Lov, idet kapitelindholdet en del steder stort set er identiske. Men Skånske Lov er noget mere detaljeret i sine retsregler bl.a. om agerdyrkningen og skovenes brug, og giver derfor et langt bedre indblik i disse sagers praktiske løsninger end den ældre sjællandske lovbog gør (Kromann & Iuul, 1945).

Ydermere ved vi, at den senere Jyske Lov fra 1241 i en del henseender bygger på Skånske Lovs retsregler, idet der også her kan iagttages en samhörighed.

Hermed indgår Skånske Lov i en lang dansk retstradition, hvor vi fra

---

²⁰ glödande

Valdemars Sjællandske Lov over Skånske Lov og frem til Jyske Lov kan følge retsudviklingen trin for trin. Og netop i denne sammenhæng står det klart, at den kirkelige kanoniske ret gør sin indflydelse gældende mere og mere kontant, jo yngre lovbogen er. Fra den ældste Valdemars Sjællandske Lov, der rummer mange mundtlige og sædvaneretlige træk, over Skånske Lov, der allerede er præget en del af kirkeretten, og frem til den gennemreviderede og moderniserede kongegivne Jyske Lov, som er gennemsyret af den kirkelige rets indflydelse.

Med denne viden som ballast, er det muligt at studere landskabslovenes indhold ud fra en kronologisk differentieret synsvinkel, og dermed også at forsøge at tyde det mellem linierne, som ikke står nedfældet i retsreglerne — hvordan, hvornår og hvorfor er de forskellige retsregler opstået, og hvad kan de fortælle os om det bagvedliggende samfunds indretning og praktiske organisering.

Men da retsbøgerne kun beskæftiger sig med de problemstillinger, som blev bragt for på tinge, er det langt fra det fulde indblik vi herigennem kan få i de forskellige praktiske samfundsforhold. Det er kun små løse brikker, der drejer sig om de retsbrud og lovovertrædelser, som skulle løses af tingmændene, og derfor kan vi aldrig af retsstoffet forvente, at kunne få et fuldkomment indblik i f.eks. agerdyrkningen eller skovdriften.

Desuden ved vi ikke engang, om lovens retsregler overhovedet blev efterlevet. Det er muligt, at Skånske Lovs ord i mange henseender har stredet imod slægternes retsopfattelse (det rummer lovbogen faktisk flere eksempler på), og selvtægt²¹ ses at have været udbredt. Derfor skal der udvises yderste påpasselighed med at tillægge retsbogens ord alt for bogstavelig værdi — en retsbogs indhold fortæller os sjældent noget direkte om livets virkelighed, men snarere hvordan man ideelt ønskede det indrettet.

KILDER OG LITTERATUR:

- Brøndum-Nielsen, J.: *Skånske Lov*, Kbh., 1933.
 Fenger, Ole: *Fejde og mandebod*, Kbh. 1971.
 Fenger, Ole: *Romerret i Norden*, Viborg 1977.
 Fenger, Ole: *Gammeldansk ret*, Viborg 1983.
 Holmbäck, Å. & Vessén, E.: *Svenska Landskabslagar IV*, Uppsala 1943.
 Kroman, E. & Iuul, S.: *Danmarks gamle Love*, Kbh. 1945.
 Sjöholm, Elsa: *Gesetze als Quellen mittelalterlicher Geschichte des Nordens*, Stockholm 1977.
 Sjöholm, Elsa: *Sveriges Medeltidslagar*, Stockholm 1988.
 Skautrup, Peter: *Sproget i Jyske Lov. I: Med Lov skal Land bygges*, Kbh. 1941.

²¹ egenmäktighet

Malmö under 1200-talet.

INGMAR BILLBERG OCH ANDERS REISNERT

Förord

Under de senaste arton åren har arkeologiska undersökningar bedrivits i stor skala i Malmö. En mängd nya data som kommit fram genom dessa undersökningar har kastat nytt ljus över en rad dunkla företeelser i stadens äldre historia. Det uppgrävda arkeologiska källmaterialet är emellertid inget lättarbetat forskningsmaterial. Noggrann dokumentation och korrekta bedömningar i fält är grunden för den framtagna kunskapen. Den efterföljande bearbetningsfasen är en långsam, tålamsprövande process. I princip blir ett arkeologiskt material aldrig färdigbearbetat. Liksom de skrivna historiska urkunderna rymmer de arkeologiska källorna ett stort antal tolkningsmöjligheter.

Med arkeologins hjälp kan framförallt problem såsom frågor kring samhällsstrukturer, topografi och dateringar lösas.

De övergripande historiska sammanhangen tecknas bättre med det skrivna historiska källmaterialet där sådant föreligger.

Om vardagsmänniskans villkor tiger dock oftast de skrivna källorna. Här är arkeologin ett ovärderligt hjälpmedel för förståelsen av livsbetingelserna i städerna under medeltiden. Hur såg hantverkarnas bostäder ut? Hur indelade man tomterna och markerade ägo gränserna? Vilken beläggning använde man på gatorna? Hur såg konsumtionsmönstret ut? Detta är bara några få av alla de frågor som berör det medeltida samhället och som endast arkeologin kan ge ett mer konkret svar på.

I nedanstående artiklar har vi försökt att sammanfatta en del av den nya kunskap som vunnits om det äldsta Malmö. Vi har här koncentrerat oss på perioden från stadens tillkomst vid mitten av 1200-talet fram till år 1300. Denna period karakteriseras av en påtaglig brist på skriftligt källmaterial men är också en arkeologisk fyndfattig period.

Här redovisas även en del av de tolkningar som gjorts vad gäller stadsutvecklingen i Malmö från 1200-talets slut och framåt.

Kvaliteten på de arkeologiska undersökningarna i Malmö har varit skiftande. I samband med uppförandet av Caroli City-komplexet förstördes stora mängder kulturlager utan nödvändig dokumentation. Endast större

konstruktioner som grävskoporna inte genast kunde tränga igenom blev föremål för noggrannare undersökning. Dessa konstruktioner bestod i allmänhet av större timrade brunnar från 1600-talet. Denna anläggningstyp har ett begränsat arkeologiskt värde när den omgivande kontexten förstörts. Delar av medeltida tegelbyggnader dokumenterades också. Övriga bebyggelse lämningar blev emellertid helt uttraderade. En del fyndmaterial från de äldre lagren kunde dock räddas men då i allmänhet som lösfynd. Dessa fynd antyder att området haft en tidig bebyggelse, kanske redan från 1200-talets mitt (S Rosborn 1984 sid 45ff). Området får därmed betraktas som tillhörigt det äldsta bebyggelseområdet i staden. Kvar finns ett mindre antal områden där frågor kring stadsetablering, bebyggelsestruktur och andra urbaniseringsfrågor kan, om inte lösas, så i varje fall ge en viss information om detta tidiga skede i stadens historia. Det är därför av yttersta vikt att alla möjligheter för arkeologiska undersökningar i Malmös stadskärna genomföres även i framtiden.

Det var dock inte bara Malmö som drabbades av en utarmning av det arkeologiska källmaterialet på detta sätt. De flesta svenska städer utsattes för samma våldsamma förstörelse av medeltida kulturlager.

Som ett resultat av denna stora kunskapsavtappning förändrades tolkningen av fornminneslagen så att även medeltida kulturlager rymdes inom lagskyddet. Därmed fick arkeologin en bättre förhandlingsposition gentemot markexploatörerna som enligt lag skall bekosta undersökningarna.

Det reglerade marknadsområdet

INGMAR BILLBERG

Då Malmö år 1275 omnämns som stad i förbindelse med tullfrihet med de Köpenhamnska borgarna¹ har en bebyggelse redan existerat av en sådan karaktär att det handlat om mera än en enklare strandbebyggelse. Denna äldsta bebyggelse kan lokaliseras till stadens östra delar (se Reisnert). Under en stor del av medeltiden existerar också parallellt både det Övre och det Nedre Malmö. Det Övre Malmö troligen beläget i Pildammsområdet och det Nedre Malmö såsom en stads eller i varje fall en begynnande stadsbebyggelse vid Öresund.²

Omnämmandet av tullfriheten år 1275 mellan Malmö och Köpenhamn indikerar en bebyggelse med en mera merkantil inriktning. En bebyggelse, enbart karakteriserad som ett fiskeläge, borde vara säsongsmässig. Ett fiskeläge kan knappast vara indikerande för tullfriheten år 1275. Att fiske har bedrivits vittnar arkeologiska fynd, såsom fiskkrokar och barkflöten, om. Detta material är företrädesvis daterat till sent 1200-tal eller tidigt 1300-tal.

Det strandområde där staden Malmö kommer att växa fram har sina topografiska förutsättningar i ett antal högre belägna sandrevlar löpande i östvästlig riktning med mellanliggande lägre områden där förmodligen några också periodvis har varit sankade områden. Åt söder har två större sjö- och sankområden bildat en naturlig gräns för bebyggelseområdet, Västersjön och Rørsjön. En smal landtunga mellan Öresund och Rørsjön har bildat kontakt österut in i landet och åt väster har, vid nuvarande Malmöhus, Korrebäcken bildat en naturlig gräns.

Dessa öst-väst löpande sandrevlar har tillhört de attraktivare platserna för bebyggelse. På den sandrevel som löper fram närmast Öresund finns idag Västergatan-Adelgatan-Östergatan. Sandreveln har haft en kraftig slänt ner mot stranden. Kulturlagerdjupet i Västergatan är enbart ca 1,5 meter medan det i Norra Vallgatan är betydligt djupare, ca 5 meter. Sandreveln har också erbjudit en viss form av skydd mot Öresund.

På sandrevlarna har det förekommit en sparsam strandvegetation. Denna har i omgångar översandats och brutits ned och på så sätt bildat ett humusblandat sandlager. Detta lager kan iakttagas inom stora delar av det medeltida stadsområdet. Lagret har en varierande mäktighet alltifrån 10 cm till 30—40 cm.

Det tillgängliga stadsområdet utifrån topografiska förutsättningar har i stort sett varit detsamma som för 1500-talets storstad. Bebyggelseutvecklingen har skett i olika faser och intensitet. De sankare mellanliggande områdena mellan sandrevlarna har fyllts ut efterhand för nybebyggelse. Problemen kring 1200-talets Malmö och framförallt marknadsområdet och den etablerade staden kommer att belysas i följande genomgång. Här kommer också att redovisas en del av de tolkningar som kan göras utifrån det arkeologiska materialet.

Skånemarknaden

Malmö ingick tillsammans med ett flertal andra städer i den stora Skånemarknaden. Denna marknad dominerade Östersjöhandeln under en stor del av medeltiden. Skanör var under en lång period centrum för denna marknad. Under andra hälften av 1300-talet framstår dock Malmö som den klart dominerande orten för Skånemarknaden. Marknaden pågick i sillfiskeriets månad mellan St Bartholomeius 24/8 och St Dionysess 9/10. Marknaden har naturligtvis lockat till sig en stor mängd köpmän och hantverkare av skilda slag, men det dominerande inslaget har varit sillfisket och hanteringen av sill.³

En typ av konstruktion som ofta har påträffats på ett flertal kustnära orter är lerbottnar. Dessa anläggningar kan sättas i samband med marknadsaktiviteter, fiskhantering eller någon biprodukt till denna. Lerbottnar kännetecknas av att, strategiskt sett, vara de tidigaste indikationerna på verksamhet inom ett område.

En lerbotten kan närmast karakteriseras som en nedgrävd trågliknande grop som har botten och sidor klädda med lera. Denna lera är cirka några centimeter tjock. Storleken på lerbottnar kan variera från att vara ca en meter i diameter till anläggningar på flera kvadratmeter. Närmast botten i anläggningarna finns i en del fall ett några centimeter tjockt lager som är fett och innehåller fiskben och fiskfjäll. Lerbottnarna saknar härd eller någon iakttagbar uppvärmningsanordning. Likaså saknas andra konstruktioner som skulle kunna förklara deras funktion.

Lerbottnarna är mycket fyndfattiga vilket gör dem svårdaterade. Ofta har dateringen skett utifrån den strategiska bilden för området. Det vill säga att de daterade bebyggelselager, som överlagrar lerbottnarna, har bildat underlag för en datering då lerbottnarna upphör.

Skånemarknaden har behandlats av ett flertal författare. Som en av de senare har Lars Ersgård särskilt tagit upp Skanörs och Falsterbos roll i Skånemarknaden. I Skanör har under flera år undersökningar utförts av be-

byggelse och kulturlager och då också lerbottnar. För Skanörs del kan det konstateras att en äldre, mera spridd bebyggelse uppträder under tidig medeltid. Denna har varit lokaliserad till den äldsta strandzonen men kan ej knytas till de områden som i ett senare skede utnyttjas mera intensivt. I ett andra bebyggelseskede uppträder lerbottnar, som av Lars Ersgård placeras till perioden början av 1100-talet till ca 1200.⁴ Dateringsunderlaget för denna äldre bebyggelse är äldre svartgods och pingsdorfkeramik.

I nästa skede ca 1200—1400-talets början finns bebyggelse över större delen av det nuvarande stadsområdet samt på vångarna och halvöns nordspets. Lerbottnar som representerar detta skede, förs av Ersgård ej längre fram i tid än till 1300-talets början. Spridningen av lerbottnarna från detta skede tolkar Ersgård som en expansion av marknadsområdet under slutet av 1200-talet och början av 1300-talet.

För Malmös vidkommande har det inom ramen för denna artikel inte funnits möjlighet att gå in på en närmare analys av lerbottnarna för att se, om någon liknande expansion av marknadsområdet kan ha skett.

Ett flertal författare har under senare tid behandlat lerbottenproblemet. Att detta ska relateras till kustnäringar, fiske och marknad får anses vara klart belagt. Det är istället funktionen av lerbottnar som har diskuterats.⁵

Det har framförts, att dessa skulle vara en form av förvaringskärl för den rensade sillen⁶ eller att lerbottnarna skulle kunna fungera som ett första saltbad före insaltningen.⁷ Det senare har ifrågasatts av Liljegren, som menar att salt skulle lösa upp leran och alltså inte fungera för insaltning.⁸ Stenholm vill relatera lerbottnarnas funktion till att vara uppsamlingsplats för fiskrens och då för framställande av lyse.⁹

Sillrenset som i de skriftliga källorna kallas grum¹⁰ har använts för framställning av tran. För Falsterbos del finns omnämnt hur grumkarlarna tog hand om sillavfallet för vidare behandling till tran. Regler för hur grumet och fiskavfallet skulle hanteras finns också intagna i modboken för Malmö. Modboken innehåller en sammanställning av regler för marknadens genomförande. Dessa var utfärdade av stadens styrande i samråd med köpmännen. Modboken för Malmö kan dateras till första hälften av 1400-talet, men innehåller regler som säkerligen också varit gällande under i varje fall det sena 1300-talet.¹¹ Då det gäller fiskavfallet eller grumet stadgas: *Item, inghem scall kaste slackterie eller grom elles noghen annen wrenlighedh paa wore gadher hwo therre hanteringh haffwer han scall föret wdhen byen elles i stranden oc icke i forstranden vnder III skonske marc*”. Vidare stadgas att *”Item ingen, ehuo heldst, som siude tran aff grom, Nödepander, Nödertarme eller noget Andet Saadant, Som ond lucht och stanck affkommer, Men huo det will bruge, hand schall det beuare och*

handtere, saa langt fra Byen, At der icke kommer Vnd lucht och stank i byenn wunder XLmarcks bröde til Kongen och byen saa megit".¹²

I statuterna för Malmös marknad är det själva kokningen av grumet för tillverkning av tran som ej får förekomma inom stadsområdet. Det stadgas också, att grumet ej får kastas på gatorna utan ska föras till stranden och ej till forstranden.¹³ Detta skulle kunna indikera en anvisad plats för uppsamling av fiskavfallet där forstranden ej har fått utnyttjas. Forstranden, dvs den smala strandremsan närmast vattnet, har troligen företrädesvis varit upplåten för beredning och packning av fisk. De skriftliga källorna representerar också en period då lerbottnarna såsom anläggningstyp har upphört. Det är alltså mycket vanskligt att försöka relatera lerbottnarna till dessa källor.

Man kan också utvinna lyse genom att fetare fisk, och då också sill, läggs i ett kärl för att där få en naturlig upplösning utan att kokas. De fetare partiklarna, oljan, flyter då upp och kan skummas av.¹⁴ Om lerbottnarna skulle ingå som uppsamlingsplats för en sådan process är osäkert. Möjligheten att använda ett kärl eller en tunna för uppsamlingen borde vara lika enkel. Man kan också påpeka att samma förhållande, som gäller för Skanör och Falsterbo också gäller för Malmö, dvs leran finns inte naturligt åtkomlig inom stadsområdet. Detta måste grävas upp och forslas in till staden. Det krävs alltså en större arbetsinsats både för upptagandet av leran och även för grävandet och uppbyggandet av lerbottnen. Dessutom är lerbottnarna olika i sin storlek, möjligen skulle man kunna förutsätta, att dessa skulle ha en likartad storlek, om funktionen varit densamma.

För framställning av lyse eller tran använde man hela fisken både inälvor och ben. Vid insaltning av sill är det bara inälvorna som tas ur. Ryggbenet avlägsnas först vid förtärandet av fisken.¹⁵ Att påträffa fiskben och fram för allt fiskkotor i lerbottnar skulle alltså inte indikera insaltning av sill. Snarare skulle det indikera rester efter den fisk man ätit på platsen.

Stenholm vill placera lerbottnarna såsom belägg på säsongsmässiga fiske-lägen innan marknaden har etablerats och innan de tyska köpmännen börjar dominera marknaden vid mitten av 1200-talet. De tyska köpmännen skulle också vara innovatörer av teknik för lysetillverkningen, vilket skulle innebära att lerbottnarna upphör som anläggningstyp.¹⁶

Ersgård har motsatt sig Stenholms teori om att lerbottnar skulle upphöra vid mitten av 1200-talet. Detta kan, som vi ska se, ej hellre beläggas för Malmös del. Lerbottnarnas uppträdande i Malmö ska snarare relateras till den expansion av Skånemarknaden som Ersgård menar har skett under slutet av 1200-talet och början av 1300-talet.¹⁷ För Malmös del blir området som har dominerats av lerbottnar utlagt för bebyggelse av en mera blandad

karaktär i början av 1300-talet. I och med detta förflyttas marknadsfunktionen till forstranden.

Ersgård vill i stället tolka lerbottnarna som rester efter marknadsbodas. Han vill vidare också se lerbottnarna som ett mera symboliskt uttryck för en rättighet. En markering av ens rätt att vistas och idka den handel man har erlagt avgift för.¹⁸

Efter denna genomgång verkar det snarare som om lerbottnarna kan representera olika verksamheter och haft olika funktioner. Möjligen skulle man kunna komma vidare om lerbottnarna i stället tolkas i ett sammanhang med andra konstruktioner för att eventuellt kunna funktionsbestämmas. I materialet från Malmö, och även från andra orter, finns lerbottnar av en, i viss mån, annan typ. I dessa har olika konstruktionsdetaljer kunnat påvisas. Dessa ”lerbottnar” kommer att behandlas i en senare artikel i samband med 1300-talets bebyggelseexpansion och förändring av marknadsområdet.

Lerbottnarna och marknadsområdet

De skriftliga beläggen för marknaden i Malmö härrör från olika källor fram för allt från 1300-talets slut. I Valdemar Atterdags privilegier för Malmö år 1360 stadgas att ingen får bygga några bodar eller andra byggnader utanför Västerport eller Korrebäcken under den tid som marknaden pågår. Ej heller får någon köpenskap utövas vid samma bäck.¹⁹

I modboken för Malmö nämns i inledningen: att detta är artiklar som ska kungöras för bymen, köpmän, fiskare och andre som höstmarckith söghe Malmöghe. I modboken stadgas också att ingen får uppföra någon byggnad utanför Österport, Västerport eller Söderport.²⁰

De direkta arkeologiska beläggen för marknadsaktiviteter är förekomsten av lerbottnar. Lerbottnarna tillhör strategiskt sett de första beläggen för någon aktivitet, i varje fall för den västra stadsdelen och områdena i och norr om Östergatan, under slutet av 1200-talet. Lerbottnarna är anlagda från olika nivåer men lagermässigt förknippade med den humösa sanden. Storlek och form på dessa anläggningar kan som tidigare sagts variera. Likaså är dateringsunderlaget i form av föremål mycket litet. De få keramikskärvor som kan förekomma är av typerna äldre rödgoods och yngre svartgoods vilket för det äldre rödgodset skulle ge en allmän datering till åren ca 1250—1350. Det finns ej något i materialet som skulle tyda på en datering tidigare än till 1200-talets andra hälft.

Så som fallet är från andra orter innehåller även en del av Malmös lerbottnar ett fett lager bestående av fiskrens närmast botten. Lerbottnarna har också en fyllning av humös sand. Denna ifyllning kan ha skett medve-

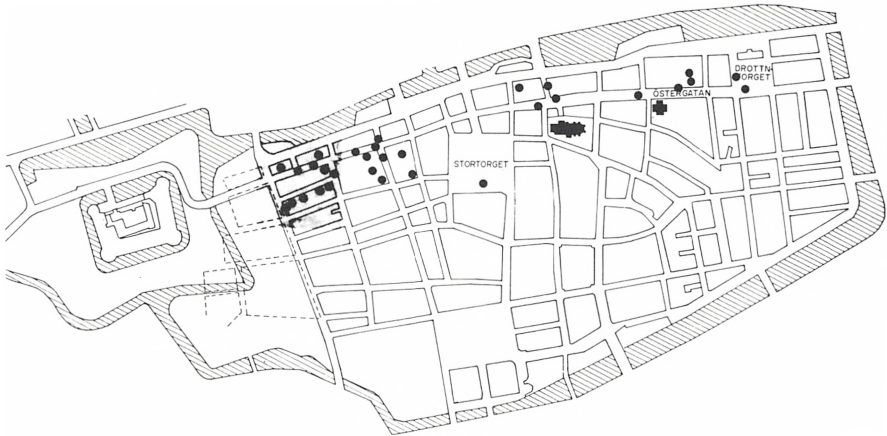

Fig. 1. Fyndplatser för lerbottnar markerade med svart cirkel. Efter T. Nyberg. För markerat område se fig. 2.

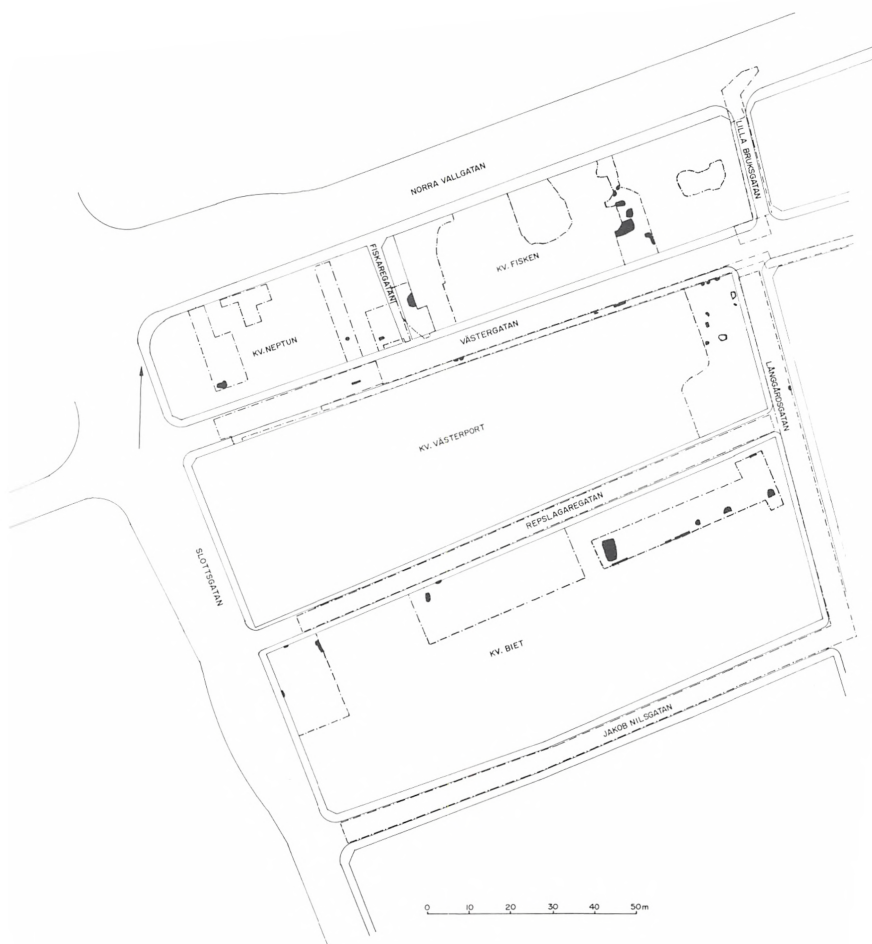
tet eller på naturligt sätt genom stormar och sandförflyttning. Detta belägger också deras periodiska utnyttjande.

Under de senare åren har ett flertal undersökningar genomförts framför allt i den västra stadsdelen. Genom att sammanställa en del av utgrävningsresultaten kan utbredningsområdet för lerbottnar avgränsas, se fig. 1.²¹

För Malmös vidkommande kan det konstateras att lerbottnarna är koncentrerade till de två nordligaste kvarteren och förekommer i ett bälte längs stranden i den västra stadsdelen. För den östra stadsdelen tycks detta område finnas i nuvarande Östergatan och kvarteren norr därom. Lerbottnarnas koncentration mot stranden visar på deras relation till fisket och då också fiskmarknad. Mängden lerbottnar inom en avgränsad yta är högst varierande. På fig. 2. redovisas en sammanställning av några undersökningsområden för en begränsad del i den västra stadsdelen.

Inom undersökningsytorna förekommer ett flertal djupt liggande störningar vilket har medfört att medeltida anläggningar och kulturlager har skadats. Vid undersökningar i gatumark har ofta rörnedsgrävningar stört lagerbilden och anläggningarna. Vid dessa undersökningar får man sällan större sammanhängande orörda kulturlager. Det är ofta så att den arkeologiska dokumentationen inskränker sig till dokumentation av schaktsidorna. Det förekommer dock ett flertal bebyggelsepå spår även i gatumark som utgör viktiga komplement till undersökningar på tomtmark.

Lerbottnarnas södra begränsning sammanfaller med nuvarande Jakob Nilsgatan. Denna gata har sitt tidigaste skriftliga belägg år 1595.²² Under

Fig. 2. Undersökta ytor på tomtmark och i gator för en avgränsad del i den västra stadsdelen. Lerbottnar markerade med svart.

sökningar i gatan har ej avslöjat några lerbottnar. Istället har ett flertal gatu eller vägnivåer dokumenterats. Dessa indikeras av knadderstenslager som är mycket kompakta och ofta inblandade med gödsel.²³ Samma typ av knadderstensbeläggning har kunnat iakttagas vid ett flertal andra gatugrävningar och i en del fall även inne på tomtmark. Vid de flesta undersökningarna, framförallt i den västra stadsdelen, har detta tidiga knadderstenslager påträffats i samband med den humösa sanden och daterats till början av 1300-talet. Den keramik, som förekommer, är äldre rödgods och yngre svartgods.

Fig. 3. Profil i den centrala delen av kvarteret Fisker. Närmast den sterila sanden syns en nedgrävd lerbotten samt den överlagrande senare tillkomna bebyggelsen. Från Kling och Lindgren-Hertz. Foto Lena Wilhelmsson.

För Västergatans del har det ännu ej kunnat konstateras något liknande knadderlager. I varje fall inte från ett tidigt skede för det aktuella området. I stället har det konstaterats lerbotten på ett flertal platser i nuvarande Västergatans sträckning, medan det i Jakob Nilsgatan ej påträffats några lerbotten. Det verkar högst troligt att i detta tidiga skede har Västergatan ingått i marknadsområdet och ej haft någon gatufunktion.

Lerbottnarnas norra begränsning sammanfaller med sandrevelns högre partier norr om Västergatan, vilket har kunnat beläggas vid undersökningar både inom kvarteret Fisker och Neptun.²⁴ Fig. 3. Det var också vid undersökningarna i kv Fisker som ett klart belägg för verksamhet under 1200-talet framkom. Här påträffades ett mynt från Erik Glippings tid (1259—1286). Myntet kom i ett utfyllnadslager och kan därför ej relateras till någon konstruktion, men visar dock på aktiviteter i närområdet under slutet av 1200-talet.

Repslagaregatan är först utlagd som gata år 1865. Vid undersökningar i gatan år 1982 påträffades bebyggelseämningar.²⁵

Utbredningen av lerbotten skulle kunna indikera att detta tidiga marknadsområde har begränsats av den högre sandreveln åt norr och av Jakob Nilsgatan åt söder.

Väster om Slottsgatan har den medeltida bebyggelsen försvunnit vid olika tillfällen i samband med utbyggandet av försvarsverken kring Malmö-

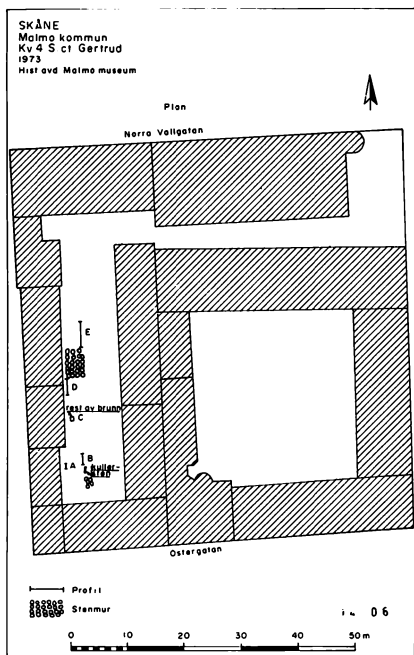
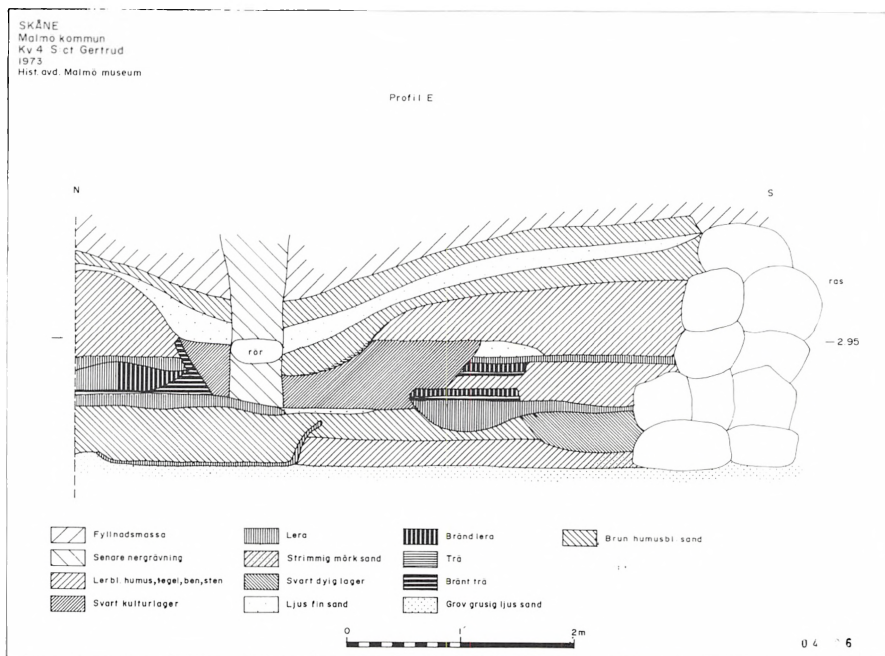

Fig. 4. Schaktplan och profil från undersökningar i kvarteret S:t Gertrud. Den nedgrävda lerbotten avtecknar sig tydligt samt de överlagrande bebyggelseresterna i form av lergolv och bränd lera. Efter Jensen 1973.

hus. Både A U Isberg och Einar Bager har redovisat rekonstruktioner för kvartersbildningar och gatunät inom detta område.²⁶

Jakob Nilsgatans fortsättning västerut övergår då i Peder Falsters stred. Både Isberg och Bager har genom rekonstruktion av bebyggelsen gett denna gata en vinkling åt norr. Det är möjligt att Peder Falsters stred har avslutats åt väster i närheten av Korrebäcken. I så fall bör denna gata ha kunnat fungera som en av huvudinfarterna i varje fall under marknadsperioden.

De få undersökningar som har utförts i nuvarande Kungsparken och inom Slottsholmen har ej avslöjat några lerbottnar. Det ska tilläggas att området är mycket stört av försvarsutbyggnader under 1600-talet.

Den vidare begränsningen av marknadsområdet åt söder kan göras via Hyregatan. Vid den pågående utgrävningen i den södra delen av kvarteret Gråbröder har ett flertal lerbottnar påträffats. Däremot verkar området söder om Hyregatan ej ha ingått i marknadsområdet.

På Stortorget kunde det vid undersökningar år 1986 konstateras en större lerbotten.²⁷ Denna skulle i så fall representera syd och östgräns för lerbottnarna. Det har ej påträffats några lerbottnar vid undersökningar i Kompanihusgården, Rådhuset eller kvarteren kring St Petri kyrka.

Östergatan är platsen där ånyo lerbottnar har kunnat konstateras både i gatumark och i kvarteren norr om Östergatan. Detta område tycks kunna sträcka sig fram till Drottningtorget. Däremot har det ej påträffats några lerbottnar i gatorna söder om Östergatan. I kvarteret St Gertud undersöktes lerbottnar av samma karaktär som i den västra stadsdelen.²⁸ Fig. 4.

Vid undersökningar på Drottningtorget kunde också ett flertal lerbottnar dokumenteras.²⁹ Däremot är inga lerbottnar påträffade öster om Drottningtorget. Eventuellt kan den stadsgrav som påträffades i kvarteret Humle och vid Drottningtorget utgöra den östra begränsningen av marknadsområdet. Dateringen av stadsgraven har gjorts till 1300-talet.³⁰ Dateringsunderlaget är framför allt keramik som faller inom tidsramen 1250—1350. Stadsgraven kan alltså mycket väl ha varit i funktion under slutet av 1200-talet.

Vad man kan konstatera utifrån spridningsbilden av lerbottnarna är, att den lange Adelgade, Västergatan-Adelgatan-Östergatan, knappast kan ha existerat som en gata under slutet av 1200-talet. I stället bör denna gatusträckning ha ingått i marknadsområdet, se fig. i sammanfattningen. Den lange Adelgade är först omnämnd år 1392.³¹ Under marknadsperioden kan det också ha varit Jakob Nilsgatan, Hyregatan med flera gator vid den södra begränsningen av marknadsområdet som kan ha fungerat som en öst-västlig kommunikationsled. Under marknadsperioden har aktiviteterna

varit riktade från stranden upp till marknadsområdet. Det vill säga att det väsentliga har varit att få fisken omhändertagen av de olika intressegrupperna, saltad och packad, samt forslad till stranden för vidare befordran till de väntande båtarna.

Huvudgatan in till 1200-tals-staden skulle då istället kunna vara Södergatan med nuvarande Södra Förstadsgatan som förbindelseled med landsvägen vidare mot norr eller söder. Östergatan såsom torggata kan ej heller ha fungerat under denna tidiga period. Södergatans funktion som torggata finns belagd i varje fall från slutet av 1400-talet.³² Om Södergatan har existerat som torggata tidigare är osäkert. Det är dock påtagligt, att begränsningen åt öster av marknadsområdet är relaterat till Södergatan.

I ett flertal andra skånska städer verkar lerbottnarna vara spridda inom den medeltida staden utan något tydligt mönster.³³ För Malmös vidkommande visar utbredningen av lerbottnarna, att detta tidiga marknadsområde har fått anpassa sin verksamhet till en redan etablerad bebyggelse. Man kan alltså påvisa ett tidigt marknadsområde där en stadsbebyggelse har kunnat påverka utbredningen av marknadsområdet.

Det troliga stadsområdet representerar en ganska liten yta i förhållande till marknadsområdet. Det borde också vara tydligt att nedre Malmös äldsta kyrka verkligen har uppfattats som liggande vid havet, då området norr om den till stora delar har bestått av lerklädda fördjupningar inbäddade i en omgivande sparsam standvegetation.

NOTER

¹ Tomner, Malmö stads historia I

² Tomner, Malmö stads historia I

³ Ett flertal forskare har behandlat Skånemarknaden. För denna artikel har framförallt följande böcker använts:

Tomner, Malmö stads historia I

Eriksson, Skånemarkedet

Ersgård, Vår marknad i Skåne

⁴ Ersgård, Vår marknad i Skåne

⁵ Ersgård, Vår marknad i Skåne

Stenholm, Ale, META, Ränderna går aldrig ur

Liljegren, META

Tesch, META

Wallin, META

⁶ Wallin, META

⁷ Tesch, META

⁸ Liljegren, META

⁹ Stenholm, Ale, META; Ränderna går aldrig ur.

¹⁰ Eriksson, Skånemarkedet

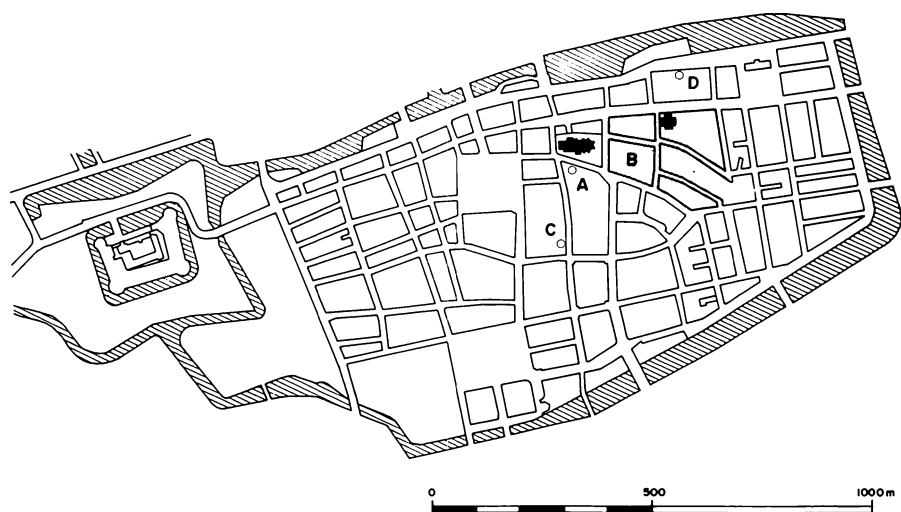
- ¹¹ Tomner, Malmö stads historia I
- ¹² Schlyter, Modbogen
- ¹³ Schlyter, Modbogen
- ¹⁴ Kulturhist. lexikon för nordisk medeltid, Tran
- ¹⁵ Liebgott, Stakhaven, sid 167.
Tack till Bi Skaarup, Köpenhamns bymuseum, för kompletterande upplysningar om tillvägagångssättet vid insaltning av sill.
- ¹⁶ Stenholm, Ränderna går aldrig ur, sid 100.
- ¹⁷ Ersgård, Vår marknad i Skåne.
- ¹⁸ Ersgård, Vår marknad i Skåne, sid 47.
- ¹⁹ Weibull, Malmö stads urkundsbok.
- ²⁰ Schlyter, Samling av Sveriges gamla lagar.
- ²¹ Underlaget till spridningskartan har sammanställts av Tommy Nyberg. Den häråtergivna kartan har kompletterats med de senare årens påträffade lerbottnar.
- ²² Ljungberg, Gatunamnen i Malmö.
- ²³ Möllerström, Rapport för Jakob Nilsgatan och Långgårdsgatan.
- ²⁴ Kling och Lindgren-Hertz, Ett medeltida strandområde.
- ²⁵ Thörn, Rapport för Repslagaregatan 1982.
- ²⁶ Bager, Malmö fornminnesförening 1938. U Isberg, Handbok för Malmö
- ²⁷ Thörn, Rapport för Repslagaregatan.
- ²⁸ Jensen, Rapport för St Gertrud.
- ²⁹ Ödman, Rapport för Drottningtorget.
- ³⁰ Lindgren-Hertz, Kvarteret Humle 1978.
- ³¹ Ljungberg, Gatunamnen i Malmö.

Malmöns östra delar under 1200-talet.

ANDERS REISNERT

Sex större arkeologiska undersökningar har genomförts i östra Malmö sedan Caroli city uppfördes;

Inom kvarteren Humle, Jerusalem, Rundelen, Claus Mortensen, S:t Gertrud och S:t Jörgen samt på Drottningtorget. Av dessa har Humle, Jerusalem och Rundelen ej givit några äldre indikationer än till perioden strax efter år 1300. Vi får därmed förmoda att dessa områden ej har tagits i bruk förrän staden på allvar börjar expandera, något vi får anledning att återkomma till i en kommande artikel i Elbogen. När det gäller Drottningtorget påträffades i 1200-talsskedet s k lerbottnar som ovan behandlats av Ingmar Billberg under rubriken "Det reglerade marknadsområdet". Grävningarna i kv S:t Jörgen har framför allt berört S:t Jörgens kapell med kyrkogård. Materialet är ännu under bearbetning och kommer senare att publiceras i sin helhet. Ytterligare några mindre undersökningar har genomförts i östra Malmö varav en del presenterats av Ingmar Billberg ovan.

Karta över centrala Malmö med omtalade undersökningar markerade. A: Kv von Cronow. B: Caroli Citykomplexet. C: Kv Claus Mortensen. D: Kv S:t Gertrud.

Undersökningarna i Kv von Conow

Inledningen av de större arkeologiska utgrävningarna i östra Malmö var, som framgåt i förordet, inte direkt lysande. Urschaktningen av Caroli City-området avskräckte och när nästa större undersökning skulle påbörjas i Malmö innerstad var stadshistoriska avdelningen på Malmö Museum bättre förberedd. Under åren 1975—76 kunde man därför utföra den första moderna arkeologiska undersökningen av större format i stadskärnan. Tomten som blev föremål för denna undersökning ligger i kv von Conow, direkt söder om S:t Petri kyrka (L Andersson. Rapport MHM 5205 i MMA. L Andersson 1976. L Andersson 1976 Ale nr 1. T Romberg 1982 sid199 ff). Utgrävningen kompletterades 1983 med en s k byggschakt där ytterligare lämningar kunde dokumenteras (C Ödman 1983 rapport i MMA).

Resultaten från undersökningarna i kv von Conow är ytterst intressanta då vi här för första gången fått möjlighet att följa en tomtstruktur genom hela högmedeltiden. Det centrala läget intill S:t Petri kyrka gör dessutom att tomten varit intensivt utnyttjad genom hela perioden. Här ges också en möjlighet att förstå omfattningen av den kunskap som gick förlorad i schaktningarna för Caroli City.

Det skriftliga medeltida källmaterial som berör tomterna är ytterst mager för att inte säga obefintligt. Vid medeltidens utgång ägs dock tomterna av S:t Petri kyrka men när och hur kyrkan kommer i besittning av området är oklart.

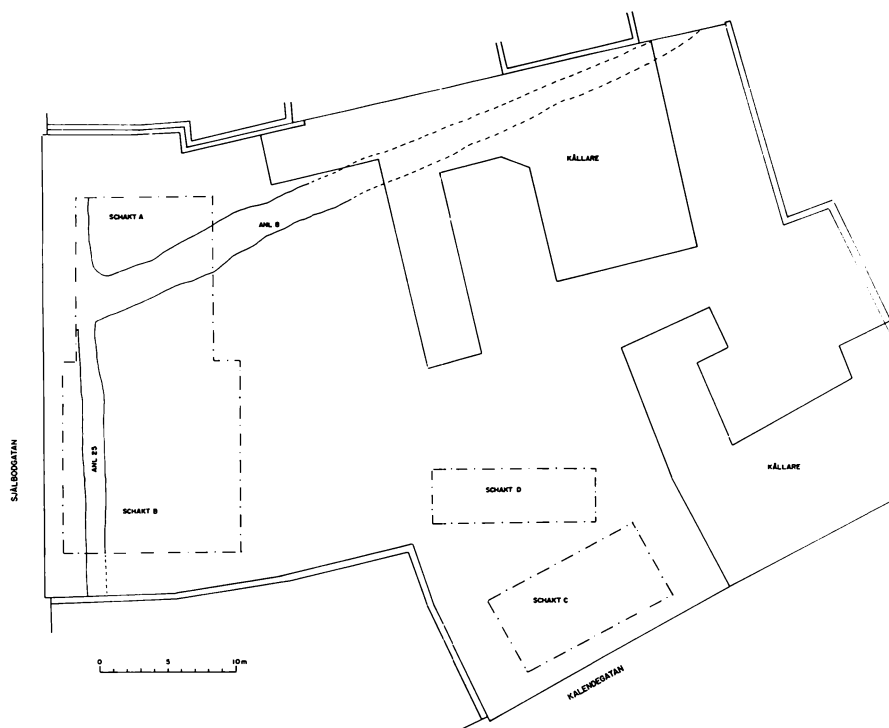
Materialet från denna undersökning har tidigare förelegat i rapportform men har nu, tack vare många nya undersökningsresultat, kunnat omtolkas och delvis omvärderas. (Chararina Ödman tackas speciellt för det arbete hon genomfört med omtolkningar av det äldre undersökningsmaterialet).

Under perioden från de första beläggen av aktivitet på tomten och fram till sekelskiftet 1300 kan tre olika faser tydligt urskiljas i det arkeologiska materialet.

Fas I

Den äldsta aktiviteten bör, enligt grävningsledaren, kunna dateras till 1200-talets första hälft (L Andersson 1976 s 27ff). Det är dock högst tvivelaktigt, om man verkligen kan föra dateringen så långt tillbaka i tiden.

Spåren efter denna första aktivitet (Fas I) bestod av två rännor som grävts i sned vinkel mot varandra. Huvudrännan (Anl. 25) längs nuvarande Själbodgatan följer gatans sträckning medan den vinkelställda rännan följer

Fas I i kv von Conow med undersökta ytor och källare markerade. Anl. 8 och 25 är rännor.

Kalendegatans sträckning (Anl.8). Huvudrännan (Anl. 25) var ej fyndförande men kalkbruksrester kunde dock konstateras.

Rännorna har troligen haft två skilda syften, dels att fungera som gränsmarkering och dels att utgöra en första dränering av området. Rännorna har använts under en längre period som avloppsdiken och har då rensats vid upprepade tillfällen. För att hindra att rännorna rasade samman har sidorna, i ett senare skede, förstärkts med flätverk och grästorvor.

De gränser som dragits upp på 1200-talet och som markerats med grävda rännor var i fallet von Conow juridiskt bindande ända fram till exploateringen av tomten. Ett förhållande som visat sig vara vanligt även i andra delar av det medeltida stadsområdet.

Metoden att använda rännor som gränsmarkering är vanlig under äldre tid. Rännan är ett av de säkraste sätten att markera en gräns förutsatt att den grävs ned igenom steril botten. Enda sättet att avlägsna spåren av en sådan gränsdragning är att gräva en ny, bredare och djupare, ränna. Resul-

tatet blir dock bara att man ännu starkare markerar gränslinjen.

Dessa första tomtavgränsningar har naturligtvis varit relaterade till någon form av övergripande gränsdragningar eller andra för samtiden kända företeelser. Troligen har tomterna i kv von Conow reglerats efter Kalendegatan eller S:t Petri kyrka.

I profilen, A som dokumenterades vid norra sidan av provschakt A, kan i de äldsta lagren iakttagas tunna kulturlagerstrimmor varvade med sjösand. Tolkningen av tillblivelsen av en sådan lagerbild bör vara en periodiskt återkommande aktivitet av likartad karaktär. Mellan de mörka aktivitetshorisonerna har området varit övergivet och utsatt för igensandning. En säsongvis återkommande bosättning i samband med höstfiske eller marknader skulle kunna avsätta en sådan lagerbild. Avsaknaden av de tidigare nämnda lerbottnarna ger en indikation på att det rört sig om bosättning och ej om den direkta sillhanteringen. Någon bebyggelse har ej kunnat knytas till detta första skede men skulle kunna ha utgjorts av tält eller liknande konstruktioner som ej ger sig arkeologiskt till känna.

Fas II

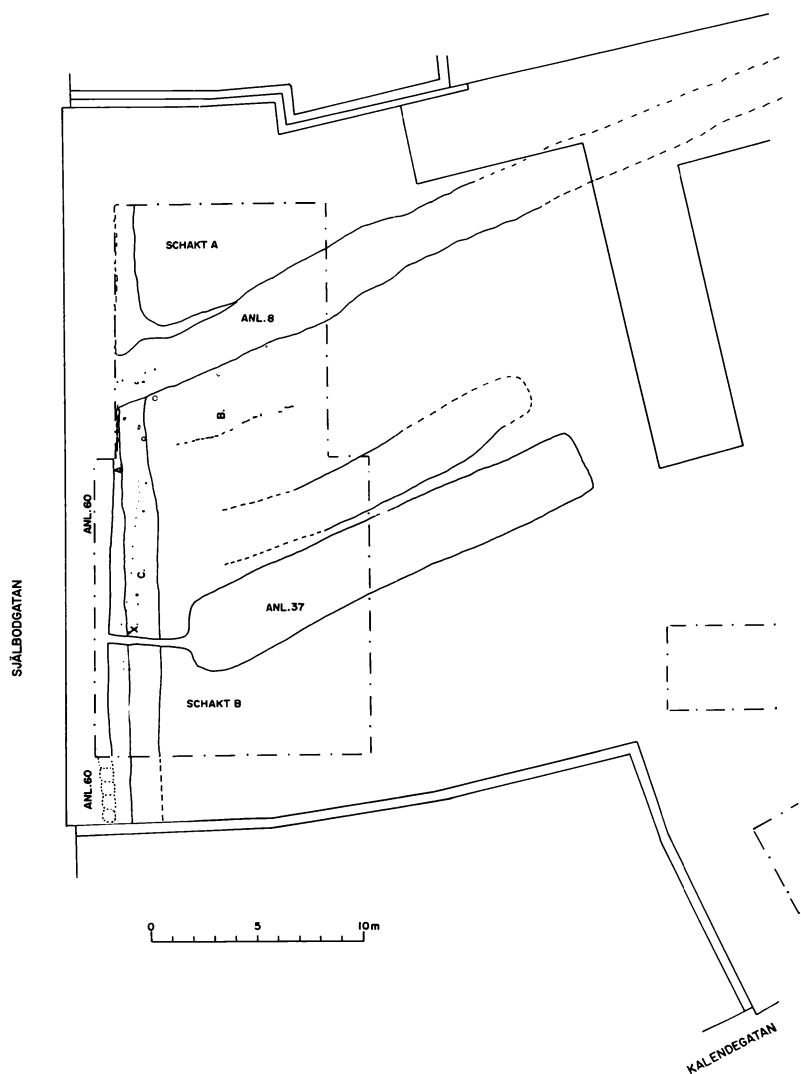
I ett andra skede (Fas II) har rännornas sträckning förändrats och flyttats närmare Själbodgatan. Rännan (anl 60) är mera gediget konstruerad än de tidigare rännorna i området. Kanterna är ordentligt skodda med staplade grästorvor.

Genom en dendrodatering av en stolpe från en avgränsning får vi en främre datering av fas II till 1278—79. Uppenbarligen har området strax före eller vid denna tid, planerats om för en ny funktion, som krävt en förändrad sträckning av tomtens norra gräns.

Under samma skede har en, eventuellt två bassängliknande anläggningar anslutits till den nya huvudrännan. Dessa långa, trågliknande anläggningar har varit nedgrävda till vattenförande nivå och har delvis stått vattenfyllda. I den större (anl 37) påträffades keramik, stora mängder stenflis och avfall från läderhantverk samt kasserade skor. Även ett träflislager av ekspån kan möjligen knytas till detta skede.

De kasserade skorna antyder att man åtminstone reparerat skor i närheten även om ett skomakeri ej kan verifieras. Det troliga är dock, att läderavfallet tillsammans med träflisen indikerar garveriverksamhet på platsen. Den långa, trågliknande gropen skulle då kunna tolkas som skölbassäng för de färdiggarvade hudarna. Kontakten med huvudrännan skulle kunna förklaras som avlopp för det förorenade skölvattnet.

Keramiken, som påträffades i anläggningen, är av typerna äldre rödgods

Fas II i kv von Conow. A, B och C är olika typer av avgränsningar. Stolpen, markerad med kryss är dendrodaterad till 1278—79.

och yngre svartgods och kan endast grovt dateras till perioden kring 1200-talets andra hälft. Stenflisen har tolkats som en spillprodukt från något större byggnadsverk i närheten. Man skulle kunna tänka sig att stenfliset härrör från ombyggnadsarbeten på den äldsta S:t Petrikyrkan (Se nedan under S:t Petri kyrka under 1200-talet). I den ena anläggningen, anl 37,

Slejfsko från 12—1300-talslager i kv von Conow. Foto Malmö Museer.

Svartgodskanna från 1200-talet funnen i ränna, Anl 8, i Kv von Conow. Foto Malmö Museer.

Laggad murarbalja från Anl 37. Foto Malmö Museer.

påträffades ett ämbar tillverkat av en tunna. Ämbaret kunde dendrodateras till 1290 (+ – 5 år) enligt kurvan för Slesvigområdet. Detta ämbar, som delvis var fyllt med kalkbruk, hade grävts ned i efterhand från en högre liggande nivå och daterar inte själva anläggningen mer än indirekt. Vi vet därmed att anläggningen upphörde att brukas före ca 1290. Sammanfattningsvis, kan man utifrån det funna materialet i anläggning 37, dra slutsatsen att någon form av läderhantverk har bedrivits i området före år 1290 och att någon form av stenbyggnadsverksamhet förekommit.

Det eventuella läderhantverket eller garveriverksamheten kan vara en effekt av kreaturshandel, vilken kan ha varit av permanent slag men kan även ha utgjort en del av livsmedelsförsörjningen för de, som varit sysselsatta med höstfisket. I det senare fallet skulle verksamheten varit säsongbunden vilket dock ej kunnat påvisas vid den arkeologiska undersökningen. En dylik, periodisk, verksamhet borde tagit sig uttryck i form av nedrasade gropkanter, översandningar, omgrävningar och liknande. Då inte några sådana spår påträffats, får vi antaga att det rör sig om en permanent verksamhet. Hur länge denna pågått är dock svårt att avgöra, men förmodligen längre än en tioårsperiod.

Fas III

I en tredje fas byggdes hägnader och hus som ett led i ett permanent besittningstagande av tomterna. Platsen för "garveribassängerna" delades i två bebyggelseenheter efter det att området torrlagts och säkrats med risknippen och utfyllnadslager. Inom den västligaste avgränsningen uppfördes under 1200-talets sista år ett ca $7,5 \times 3,0$ m stort rektangulärt hus av enkel konstruktion (Anl. 58).

Fas III i kv von Conow. Anläggningar markerade på detta plan kan dateras till 1200-talets slutskede. Knadderstenläggningar är betecknade med A. För övriga anläggningar se text.

Rest av vägg i anl 58. Foto L. Andersson Malmö Museer.

Byggnaden har varit uppförd i två olika delar där den främre har varit av en mer gedigen konstruktion med väggar av vertikalt ställda ekbrädor mellan jordgrävda stolpar av ek, medan väggarna i den bakre delen var uppförda av flätverk. Brädorna i den främre byggnadsdelen bestod delvis av sekundäranvända tunnlaggar som spetsats nedtill. Uppenbarligen har stavverkskonstruktionen varit något nedsänkt i förhållande till den omgivande samtida markytan.

Väggarnas höjd samt övriga konstruktioner kan inte helt säkert rekonstrueras men ett överlagrande hus, som var bättre bevarat hade påtagliga likheter med den omtalade byggnadslämningen. Med hjälp av denna ovanliggande byggnad kan vi få ett bättre underlag för rekonstruktionen. Byggnaden har troligen haft de bärande delarna uppförda i korsvirkesteknik med stavverk i de nedre delarna. I sidled har konstruktionen troligen varit sammanhållen av löshultar som tappats eller bladats in i stolparna. Stolparna har sedan krönts av en lejd som dels hållit samman den övre delen av konstruktionen, dels burit takets konstruktion med takstolar och stråtak.

Den främre delen har utgjorts av ett kvadratisk ca $3,5 \times 3,0$ m stort rum. Golvet har bestått av breda ekbrädor, som endast var fragmentariskt beva-

Ugn. Anl 36 i kv von Conow. Foto L. Andersson. Malmö Museer.

rade. Den bakre delen av byggnaden har utgjorts av ett 4,5 × 3,5 m stort utrymme. Väggarna har varit uppförda helt av flätverk, som möjligen varit lerklinat. Om taket bestått av ett tunt vasstak på en enkel raftkonstruktion behövdes inga takbärande delar utöver några enstaka, klena stolpar på stenstöd.

I utrymmet påträffades en stor kraftig ugnsanläggning (Anl. 36). Ugnen var gediget byggd med ett nedgrävt värmemagasin bestående av större kullersten. Ugnskappan hade uppförts i lera på en stomme av vidjor. Framför ugnen återfanns det nästan helt bevarade askrummet med väggar av lig-gande ekplank. Strax efter det att byggnaden uppförts har en mindre tillbyggnad på ca 4 × 2 m uppförts mot den västra ytterväggen. Denna tillbyggnad kan möjligen ha varit utformad som en luta med gemensamt tak med den ursprungliga byggnaden. Framför byggnaden påträffades en stenpackning, som möjligen utgjort någon form av gårdsplan.

Tillbyggnaden ger ett mycket primitivt intryck och har inte varit tänkt att stå någon längre tid. En osäker dendrodatering ger vid handen att byggnaden tidigast kan vara uppförd kring 1291 + – 5 år. Dendroprovet, som utgör underlag för denna datering, har tagits ur de bevarade stavverksde-

larna och daterats via det ovan omtalade ämbaret, som påträffades i anläggning 37. Thomas Bartholin, som utfört dateringen, betecknar provet som osäkert och därmed kan dateringen behöva justeras i framtiden. Osäkerheten hos dendroproven beror på att det äldsta trämaterialiet i kv von Conow är importerat från andra sidan Östersjön, troligen från Schleswigområdet (muntlig uppgift av Thomas Bartholin 1993). Importen av trä från detta område ger naturligtvis en fingervisning, om varifrån en del av Malmös första invånare kommit. Att tyska köpmän tidigt var intresserade av Skånemarknaden är sedan länge allmänt känt. Märkligt är dock att man skulle fört hit byggnadstimmer från sina egna hemtrakter. Detta måste tyda på en mycket stor trädbrist i Malmös närområde redan under 1200-talet.

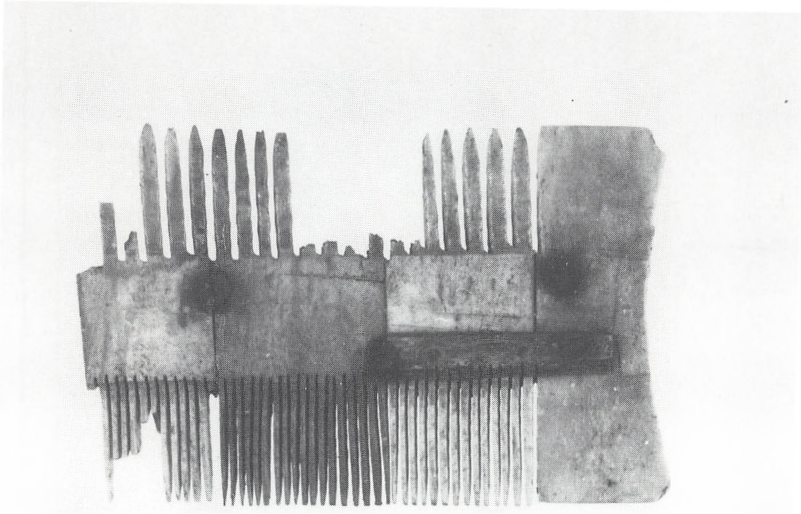
Det finns dock inget i det övriga fyndmaterialiet som motsäger en datering till 1200-talets slut. Grävningssledaren, Lars Andersson, har till och med velat föra tillbaka anläggningen till 1200-talets mitt, vilket dock enligt min uppfattning är något för tidigt (L Andersson 1976 sid 28). En datering kring 1200-talets sista fjärdedel förefaller rimligare.

Då bakugnen verkar överdimensionerad för det mindre hushåll som skulle kunna rymmas i byggnaden, kan anläggningen tolkas som ett bageri, där den kraftiga ugnskonstruktionen utgjort hanteringsens centralpunkt.

Till denna tolkning kan adderas några reflexioner kring den mycket enkla utformningen.

Den främre gedignare delen skulle kunna ha utgjort en enkel bostad kombinerad med ett lager för säd och mjöl. Dessa varor bör i så fall ha lagrats på ett torrt ställe, förslagsvis loftet. Den bakre delen har snarast fungerat som ett enkelt skydd för den stora bakugnen, vars lerkappa naturligtvis varit känslig för regn, snö och blåst. Spillvärmén från ugnen har också kunnat tillföra en viss värme till det främre rummet. Bland fynden från huset kan noteras delar till flera laggade träskålar, skedblad av trä samt keramikskärvor som härstammar från kannor. Keramiken är av typerna yngre svartgods och äldre rödgods. Den senare typen dateras till perioden 1250—1350 medan det yngre svartgodset tillhör perioden mellan 1200 och fram till och med 1300-talets första fjärdedel. De breda dateringsramarna för dessa keramiktyper skulle troligen kunna snävas in betydligt vid en noggrann keramikanalys. Fynden av den stora mängden laggade skålar är svårtolkade då föremål av organiskt material i normala fall inte bevaras i Malmö. Man vågar därför inte säga, om de härstammar från ett hushåll eller om byggnaden skall tolkas som en primitiv taverna. Utanför och öster om huset påträffades även delar av fem dubbelkammar samt en speltärning.

Byggnadens primitiva byggnadssätt tyder på att nyttjaren inte velat göra en allt för stor investering i initialskedet. Detta kan tolkas som medelsbrist

Kam från kv von Conow anl 58. Foto Malmö Museer.

Kanna av äldre rödgods från 1200-talet funnen i ränna, Anl 8, i kv von Conow. Foto Malmö Museer.

Flöte av furubark från kv von Conow. Foto Malmö Museer.

hos ägaren. Han eller hon har helt enkelt haft knappa ekonomiska tillgångar. Det kan också tolkas så att vederbörande inte velat riskera stora investeringar i en så nyetablerad ort som Malmö. Staden har kanske inte varit tillräckligt expansiv i detta tidiga skede. Som vi skall se i en uppföljande artikel i en kommande Elbogen visar det sig, att tomten snart får mycket förmögna invånare.

I nivå med ovan beskrivna huslämning påträffades, på tomten öster om den nord-sydgående rännan, spår av en enkel byggnad. Denna byggnad (Anl. 22) har haft väggar uppförda i resvirke, tätt ställda brädor, som slagits ned i sanden. Väggs- och takkonstruktionerna stöttades med klena stolpar som slagits ned på ömse sidor om väggarna. Huset har varit ca 4,5 m långt och 4,0 m brett och legat med långsidan ut mot Själbodgatan. Små rester av gul lera och ett sotigt parti antyder ett lergolv och en härd. Det förefaller troligt att byggnaden uppförts samtidigt som det tidigare be-

skrivna huset. Fynden från anläggning 22 består främst av keramik av ovan nämnda typer men även av några enstaka dubbelkammrar.

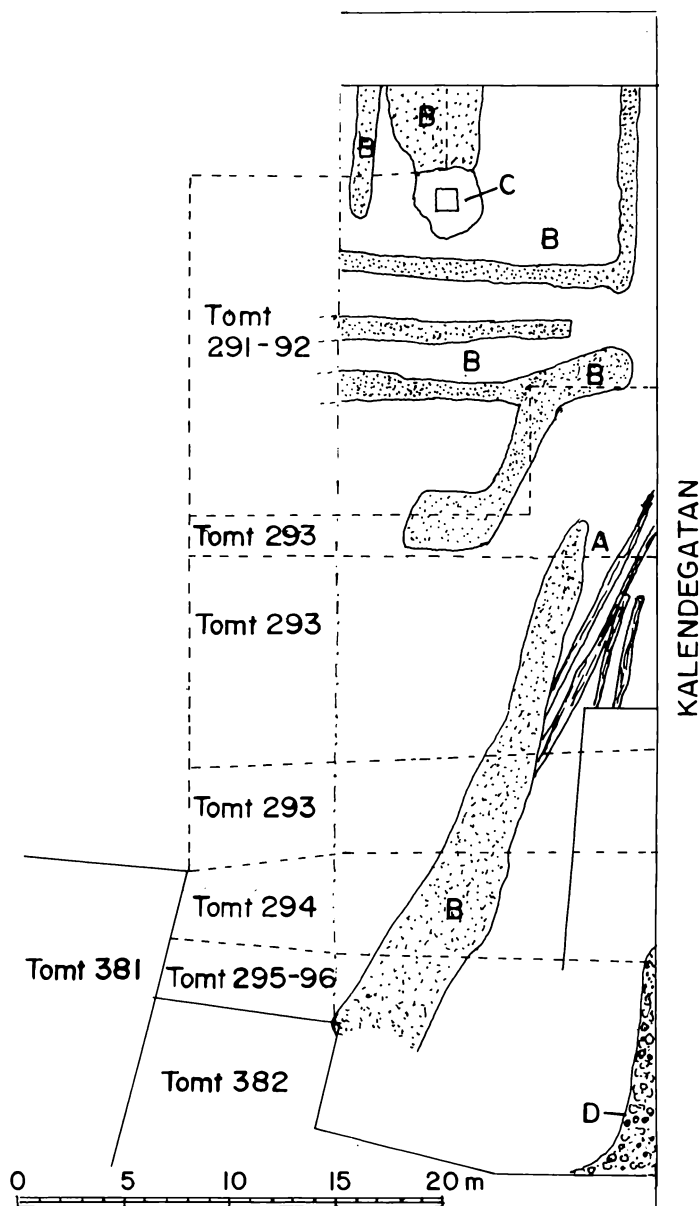
Avslutningsvis kan noteras, att rester av byggnader, som kan knytas till detta tidsskede, påträffats på andra ställen i staden. Dessa är dock av en annan grundkonstruktion och delvis nedgrävda samt ligger på oreglerade tomter. Möjligen indikerar denna bebyggelse istället en övergång mellan marknadsområde och fast bosättning. I kv. von Conow är det däremot fråga om den första permanenta, stadsliknande bebyggelsen på platsen. De äldsta husen är här uppförda på reglerade tomter, direkt på markytan, och med avsatta kulturlager, som ansluter till byggnaderna. I övriga delar av stadsområdet utgör de mycket vanliga lerbottnarna indikationer på fiske. Sådana lerbottnar saknas helt i kv von Conow. Emellertid finns det gott om flöten till fisknät i de äldsta lagren. Det vore dock i det närmaste en orimlig tanke att föreställa sig att stadens tidigaste invånare inte skulle gått man ur huse vid höstfisket. Sillfisket fick vid denna tid betraktas som synnerligen lukrativ.

Kv Claus Mortensen

I kv Claus Mortensens sydöstra del genomfördes en arkeologisk undersökning 1983 under Chatarina Ödmans ledning. Grävningens fältet låg utmed Kalendegatan på tomterna 291—296. Huvudresultaten av denna undersökning har tidigare publicerats av arkeologer som deltog i fältarbetet. Det här nedan presenterade materialet är ett sammandrag av grävningens ledare Chatarina Ödmans artikel (C Andersson-Ödman m.fl. 1983 sid 21 f).

I första fasen, som kan dateras till perioden före år 1300, saknades tomtmarkeringar men i bottensanden fanns spår efter vagnshjul till tungt lastade vagnar som sneddats över området. Dessa måste ha kört mellan Baltzarsgatan och Kalendegatan. Uppenbarligen har det inte funnits någon ägoavgränsrelaterad användning inom området, men fyndspridningen antyder, att det användes för djurhållning. Genom att 1200-talets kuskar här tagit en genväg vid sidan av Kalendegatan kom tomtindelningen att påverkas när denna del lades ut som reglerat stadsområde. En tresidig yta skars av från den i övrigt geometriskt rätvinkliga tomtstrukturen. När området sedan reglerades, grävdes rännor för att markera ägoavgränsarna. Härvid kom tomterna längs "genvägen" att relateras till denna, medan tomterna i norra delen av grävningens område lades ut efter Kalendegatan.

Möjligen har det funnits någon form av byggnad inom den norra kvadratiske tomtavgränsningen (Muntlig uppgift av C. Ödman 1993). Tyvärr var lagren här så söndergrävda, att endast rännornas utsträckning kunde

Kv Claus Mortensens sydöstra del i slutet av 1200-talet. Hjulspår efter tungt lastade vagnar är markerade med A. Rännor har markerats med B. En eftermedeltida brunn är markerad med C och en ränna längs Kalendegatan har markerats med D. Tomtindelning har lagts in efter A. U. Isbergs karta från 1875. Efter C. Ödman Malmöya nr 3 sid. 23.

säkerställas. Den första säkert daterbara bebyggelsen uppträder först efter sekelskiftet 1300.

Kv S:t Gertrud

År 1985 var Raimond Thörn grävningssledare för utgrävningarna i kv S:t Gertruds norra del (MHM 6825). Tomten låg delvis på den medeltida förstranden. I det äldsta skedet fanns här inga säkra spår av bebyggelse men en mängd stolphål kunde dokumenteras i bottensanden. Någon exakt datering för denna aktivitet kunde ej påvisas men stolparna bör ha slagits ned i området under perioden före 1319. Det är nämligen till detta år som den överlagrande bebyggelsen kan myntdateras (Muntlig uppgift av Raimond Thörn 1993).

Raimond Thörn har tolkat den mycket stora mängden stolphål som anordningar för torkning av fisknät. Området skulle alltså ursprungligen ha utnyttjats direkt för fisket och vara en del av "fortaaen" eller förstranden, där beredningen av sill ägde rum. Någon gång strax före år 1319 tages denna del av förstranden, som ligger närmast staden, i anspråk för bebyggelse.

S:t Petri kyrka under 1200-talet

Inledning

Sven Rosborn har under senare år ägnat S:t Petri kyrka ett stort intresse. Resultatet från hans forskning kommer förhoppningsvis inom en snar framtid att framläggas i skriftlig form (Muntlig uppgift av Sven Rosborn 1993). Det finns därför ingen anledning att gå händelserna i förväg, men St:Petri kyrka är intimt förknippad med den östra stadsdelens äldsta historia och kan därför inte lämnas helt obeaktad i denna framställning.

De flesta äldre malmöforskare har i någon form behandlat ovannämnda kyrka men det är främst Einar Bager, Lennart Tomner och Sven Rosborn som stått för den moderna forskningen kring kyrkans medeltida historia (E Bager 1971 sid 258 ff. L Tomner 1971 sid 184 ff. S Rosborn 1981 sid 14. S Rosborn 1984 sid 8 f,13 och 20.S Rosborn 1985 sid 10 ff).

Kyrkans äldsta omnämnande

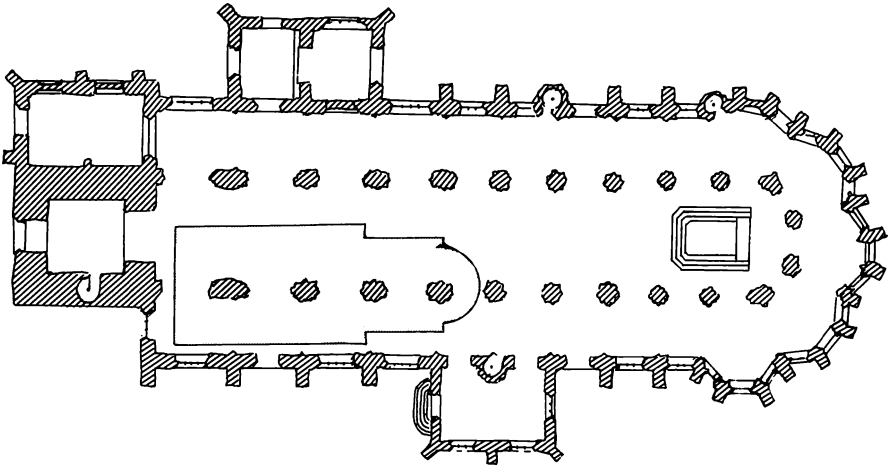
Första gången en kyrka omtalas i nedre Malmö är i ärkediakonen Erland Erlandsons testamente från år 1269. Han donerade vid detta tillfälle två mark penningar till kyrkan i övre Malmö och fyra mark penningar till kyr-

kan i nedre Malmö (DRB 2:2 nr 150). Av dokumentet framgår ej kyrkans skyddshelgon men ur en handling från 1346 (DRB 3:2 nr 271), där kaniken Niels Bunkeflo i sitt testamente betänker sin kyrka i Malmö, framgår indirekt att kyrkan i övre Malmö haft samma skyddshelgon. Han kallar därvid kyrkan för "Petri och Pauli Kyrka i nedre Malmö vid havet". Om kyrkan i övre Malmö haft andra skyddshelgon hade knappast inte distinktionen "vid havet" behövts.

Man kan här notera att donatorn redan år 1269 tillmätt kyrkan vid havet en större betydelse. Detta kan dels bero på, att donatorn velat påskynda byggnationen av en kyrka, som håller på att uppföras, något som skulle passa väl i tid med en begynnande urbanisering av platsen. Anledningen kan också vara, att kyrkan vid havet redan då varit en, i förhållande till kyrkan i övre Malmö, betydande inrättning. Donatorn, Erland Erlandson var en politiskt mycket aktiv person. Han tillhörde de s k Erlandsönerna av den skånska Galensläkten, som var en gren av Hvideätten. Erlandsönerna var stridbara män som deltog i kampen mellan kyrkan och kungamakten. Erland Erlandson var bror till den namnkunnige ärkebiskopen Jacob Erlandson och efterträdde honom på ärkestolen 1274 men var död redan 1276 (I Andersson 1974 sid 66 ff). Troligen bragtes Jacob Erlandson om livet på ön Rügen. Hans ben fördes sedan till Franciskanerkyrkan i Lund, där de blev gravlagda "under lampan i koret". Det var med stor sannolikhet hans ben, som återfanns 1972 i samband med arkeologiska undersökningar i den forna Franciskanerkyrkan vid Klostersgatan i Lund. De osteologiska undersökningarna kunde påvisa, att dödsorsaken var ett pilskott från ett armborst, som träffat huvudets högra tinning (A.W. Mårtenson 1976 sid 20 ff).

Erland stod sin broder mycket nära i kampen för kyrkans rättigheter men bytte sida och är vid biskopsutnämningen kungens man (I Andersson 1974 sid 85). Här finns alltså en anknytning mellan det äldsta Malmö och Galenätten. Betydelsen härav skall dock inte överskattas. Flera andra kyrkliga inrättningar betänks i Erland Erlandsons testamente och kyrkan i nedre Malmö nämns först i den senare delen av testamentet. Bland de kyrkliga inrättningarna intar dock nedre Malmö en särställning genom att 4 mark penningar avsätts till denna institution, medan övriga endast får två mark penningar. Hela dokumentet måste noggrant analyseras innan man tar slutlig ställning i frågan vilken betydelse Malmö skall tillmätas i sammanhanget.

Av den i testamentet nämnda kyrkan finns i dag inga direkt synliga spår. Einar Bager har framkastat teorin att denna kyrka skulle vara belägen på samma ställe som den nuvarande S:t Petrikyrkan och att spåren bör sökas

Plan över nuvarande S:t Petri kyrka med den äldre kyrkans plan hypotetiskt inlagd.

under dess golv (E Bager 1971 Sid 251). De arkeologiska undersökningarna i kv von Conow har, som ovan påpekats, visat att större mängder sten bearbetats i området någon gång före 1278—79. Det låg därmed nära till hands att knyta dessa indikationer till Einar Bagers teori angående kyrkans placering (S Rosborn 1984 sid 20).

År 1980 genomförde Sven Rosborn en mycket framgångsrik arkeologisk undersökning intill S:t Petris sydmur. Resultaten från dessa smärre schakt var så goda, att man för första gången med säkerhet kunde konstatera, att en äldre kyrkogård från 1200-talet fanns under de nuvarande kyrkomurarna (S Rosborn 1981 sid 14. Rosborn 1985 sid 10 f). Därmed var placeringen av Malmös äldsta kända kyrka klarlagd.

Bager har även framhållit, att den nuvarande kyrkan innefattar flera olika, klart skiljbara byggnadsetapper och att kyrkobygget påbörjats i öster. Han påpekar även att byggnadsarbetena planlagts så, att en på platsen befintlig kyrka skulle kunna brukas så länge som möjligt (E Bager 1971 sid 262). Att kyrkan haft flera olika byggnadsetapper konstaterade redan Theodor Wählin (T Wählin 1919 sid 9) som ansåg att en första provisorisk västgavel stått i höjd med nuvarande predikstolen och i mitten av S:ta Anna kapell.

Om denna iakttagelse är riktig, bör den äldre kyrkan sökas en bit väster om den nuvarande predikstolen.

Om vi ser till den nuvarande S:t Petrikyrkans ursprungliga storlek kan vi även få ett ungefärligt intryck av den romanska föregångarens längd. Den bör inte ha sträckt sig längre österut än till halva S:ta Anna kapell och

ej längre västerut än till det ursprungliga tornets västmur.

Under Ingmar Billbergs och mina ofta förekommande guideturer i S:t Petri kyrka har vi båda noterat, att den kraftiga kondensbildning som förekommer i kyrkans golv under sommarhalvåret, ej drabbar denna del av kyrkan. Denna iakttagelse kan ytterligare understryka riktigheten i den föreslagna lokaliseringen av Malmös äldsta stadskyrka.

Mycket kan tilläggas om denna äldre kyrkas placering, men ämnet får vila i väntan på Sven Rosborns kommande publicering av kyrkans byggnadshistoria.

Den äldsta kyrkans arkitektoniska gestaltning

Malmös äldsta bevarade sigill föreställer en romansk tegelkyrka med långhus, kor, absid och takryttare. Första kända användning är år 1350, men stampen har ansetts tillhöra 1300-talets första hälft (P B Grandjean 1936 sid 14). Lennart Tomner har framhållit, att det skulle kunna vara en avbildning av S:t Petris romanska föregångare, men menar, att det lika gärna kan vara en fantasibild (L Tomner 1971 sid 178). Einar Bager framhåller även möjligheten att sigillavbildningen är en fri fantasiprodukt men betonar, att bildens detaljrikedom tyder på, att gravören haft en verklig förebild. Utifrån detta antagande vågar han sig på en rekonstruktion av kyrkans exte-

Malmö Stads äldsta sigill. Efter Grandjean Danske Købstæders segl indtil 1660. Taf 27. g.

Rekonstruktion av den äldsta stadskyrkan av E. Bager. Efter E. Bager Malmö byggnadshistoria till 1820 i Malmö Stads Historia I sid. 258.

rör (E Bager 1971 sid 258). Av en annan uppfattning är Richard Holmberg som menar, att Malmös sigill verkligen föreställer den ursprungliga romanska kyrkan (R Holmberg 1977 sid 113).

Om vi ser till andra danska köpstäder, som har kyrkor som motiv i sina sigill, vilket för övrigt är ganska ovanligt, finner vi dock, att där man kan kontrollera gravörernas avbildningar mot en befintlig stadskyrka är likheten påtaglig. Allt väsentligt har kommit med. Som exempel kan anföras Ribe, Kalundborg och Skælskør (P B Grandjean 1937. Taf 6, 14 och 17).

Överhuvudtaget tycks det råda stor samstämmighet mellan sigillavbildning och det avbildade motivet. Sigillet var ett viktigt juridiskt kännetecken i ett samhälle där läskunnighet inte var en självklarhet. Det låg naturligtvis i brukarens intresse att sigillet inte kunde förväxlas med en snarlik avbildning även när omskriften ej kunde läsas av betraktaren.

Jag finner det därför högst sannolikt, att Malmös äldsta sigill verkligen avbildar stadens kyrka som den såg ut före den nuvarande stadskyrkans

Fasadritning efter Brunius uppmätning med en hypotetisk rekonstruktion och placering av den nuvarande kyrkans föregångare. Fasad efter Bruniussamlingen Konv VIII, Plansch 1.

uppförande. Det hade snarare varit förvånande, om gravören använt ett felaktigt eller påhittat motiv för stadens viktigaste juridiska kännetecken. Som en följd av detta anser jag naturligtvis att stampen tillverkats redan under 1200-talet eller i alla fall före påbörjandet av den nuvarande S:t Petri kyrka.

En del romanska byggnadsdelar som påträffats som sekundär använda byggnadselement i yngre profana byggnadskonstruktioner härrör med stor sannolikhet från den äldsta S:t Petri kyrkan. Einar Bager har visat på kryssvalvsfundamenten i Dringenbergska gården (gård 403 i kv Jörgen Kock) och ett tärningskapital från gård 727 i kv Blomman (E Bager 1971 sid 258 f. För närmare beskrivning av Dringenbergska gården se R Holmberg 1969 sid 77 ff. R Holmberg 1977 s 159 ff och A Reisnert 1989 sid 204 f).

Sven Rosborn har hävdats, att det gula tegel, som används som mönstermurning i de västra delarna av den nuvarande kyrkan, skulle härstamma från den äldre, rivna kyrkobyggnaden (S Rosborn 1985 sid 13). Denna förklaring till förekomsten av gult tegel i vissa delar av kyrkan förefaller fullt rimlig. Konsekvenserna av detta är, att den romanska kyrkan i så fall skulle ha varit uppförd av gult tegel med detaljer av huggen kalksten.

Sammanfattning

Senare års utgrävningsverksamhet i de östra delarna av Malmö innerstad har gett en mängd ny information om stadens äldre historia.

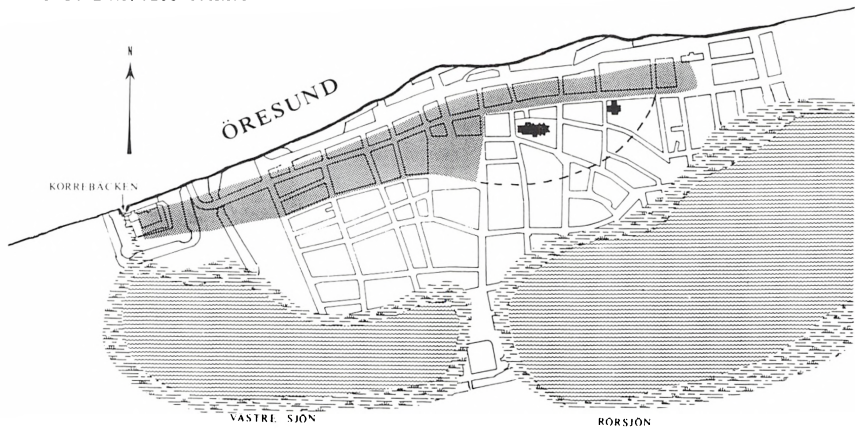
Under 1200-talet, före eller samtidigt med Erland Erlandsons testamente från 1269, uppfördes en romansk tegelkyrka på platsen för den nu stående gotiska kyrkan. Troligen var denna kyrka byggd av gulaktigt tegel med detaljer av huggen kalksten. Kyrkans arkitektoniska gestaltning bör överensstämma med kyrkobyggnaden på stadens äldsta sigill.

I närheten av denna kyrka, i kv von Conow, indelades kvarteret i tomter åren före 1278—79. Från denna tid har vi också spår av de äldsta hantverken i staden bestående av garveriafall och stenflis. Det senare härrör troligen från byggnadsarbeten på den äldre S:t Petrikyrkan. Dessa aktiviteter skiljer sig markant från de områden med lerbottnar med ungefär samma datering som påträffats på andra håll i staden. På kv von Conows tomter uppfördes stadens äldsta kända profana bebyggelse under 1200-talets sista fjärdedel. Denna bebyggelse bestod av mycket enkla hus med väggar av blandat material (stavar, risflätning och resvirke). De bärande delarna utgjordes av jordgrävda stolpar och stolpar på stenfundament. Den ena byggnaden innehöll en bakugn med stor kapacitet.

I de äldre lagren påträffades rikligt med flöten till fiskenät. Byggnaderna och tomtgränserna är riktade efter S:t Petri kyrka och Kalendegatan. Tomtgränserna i form av grävda rännor ligger sedan fast ända in i nyare tid. Liknande bebyggelse kan även ha funnits i kvarteren öster om S:t Petri kyrka.

Några spår av 1200-talsbebyggelse påträffades ej i Kv Claus Mortensens södra del liksom ej heller i kv Rundelen vid Rundelsgatan. Samma avsaknad av bebyggelse gäller även för kvarteren Humle och Jerusalem.

I Östergatan och norr därom saknas rännor och 1200-tals bebyggelse. Istället finns här en utlöpare av det område med lerbottnar som återfinnes i stadens västra delar och som knutits till det äldsta, reglerade marknadsområdet. Marknadsområdet indikeras och har avgränsats utifrån förekomsten av lerbottnar. Lerbottnarna är arkeologiskt svårdaterade men tillhör strategiskt det tidigaste belägget på verksamhet inom det avgränsade området. Därmed bör lerbottnarna dateringsmässigt placeras i slutet av 1200-talet. Lerbottnarnas förekomst i nuvarande gatumark, Västergatan, Adelgatan och Östergatan, visar att dessa gator har ingått i marknadsområdet och ej fungerat som en strandväg i detta tidiga skede. I stället är det högst troligt att gatorna söder om marknadsområdet har fungerat som den väst-östliga kommunikationsleden. Södergatan var likaså en viktig gatu-

Malmö under 1200-talet. Marknadsområdet, rastrerat område, i förhållande till stadsbebyggelsen, streckad linje.

sträckning för den tidiga stadens kommunikation in i landet. Utbredningen av lerbottnarna och avgränsningen av marknadsområdet visar på att detta vid etablerandet har fått ta hänsyn till en redan existerande bebyggelse.

Vi får därmed en stadsbild i det äldsta skedet som karakteriseras av lerbottnar i västra delen av det nuvarande innerstadsområdet och norr därom, samt i Östergatan medan området söder om Östergatan, förbi kv. von Cohns södra del upptages av bebyggelse.

Den västra avgränsningen av denna första permanenta stadsbebyggelse bör ha varit Södergatan medan den östra avgränsningen är ytterst osäker beroende på urschaktningarna i Caroli City-området. Även om den södra avgränsningen är osäker tycks dock bebyggelse av permanent karaktär ej ha sträckt sig ned till kv Claus Mortensens södra delar.

LITTERATUR

- Andersson (Ödman) C. 1980—81: Rapport Västerport. Malmö museers arkiv MHM 6317.
- Andersson (Ödman) C. 1982: Rapport Drottningtorget. Malmö museers arkiv MHM 6540.
- Andersson (Ödman) C. 1984: En presentation av utgrävningarna i Kv. Claus Mortensen, Malmöya 3. Malmö.
- Andersson I. 1974: Skånes historia. Senmedeltiden. Stockholm.
- Andersson L & Rosborn S. 1976: Aktuella medeltidsgrävningar i Malmö I 1975—76. Malmö.
- Andersson L. 1976: Ale, Historisk tidskrift för Skåneland 1976 nr 1. Lund.
- Bager E. 1938: En försvunnen stadsdel, Malmö fornminnesförenings årskrift. Malmö 1938.
- Bager E. 1971: Malmö byggnadshistoria till 1820, Malmö stadshistoria I. Malmö.
- Eriksson H S. 1980: Skånemarkedet. Wormianum Højbjerg.

- Ersgård L. 1988: Vår marknad i Skåne, Lund Studies in Medieval Archaeology 4. Lund
- Grandjean P B. 1937: Danske købstæders segl indtil 1660. København.
- Holmberg R. 1969: Rådhus och gilleshus, bodar och köpmanshus i Skånes medeltidsstäder, Skånes hembygdsförbunds årsbok 1969. Malmö.
- Holmberg R. 1977: Den skånska öresundskustens medeltid. Lund.
- Isberg A U. 1923: Handbok om Malmö. Malmö 1923
- Jensen I. 1973: Rapport St Gertrud. Malmö museers arkiv MHM 3739.
- Kling och Lindgren-Hertz. 1990: Ett medeltida strandområde. Kvarteret Fisken. Rapport nr 3. Malmö 1990.
- Kulturhist. lexikon för nordisk medeltid. Art. Tran.
- Liebgott N-K. 1979: Stakhaven. Nationalmuseet Köpenhamn.
- Liljegren R. 1982: "Ler"-bottnar. META 1982:1
- Lindgren-Hertz L 1978: Stadsgraven. Kvarteret Humle. Malmö Museum småskrift nr 3, 1978.
- Ljungberg L. 1960: Gatunamnen i Malmö. Malmö 1960.
- Mårtenson A W. 1976: Graven under lampan, Skalk nr 1 1976.
- Möllerström T. 1976: Rapport Långgårdsgatan och Jakob Nilsgatan. Malmö museers arkiv MHM 5948.
- Reisnert A. 1989: Stenhusbyggnation och gårdsstrukturer i det medeltida Malmö, Medeltida husbyggande. Lund 1992.
- Romberg T. 1982: Malmös medeltida bebyggelse, Historisk tidskrift nr 3 1982. Umeå.
- Rosborn S 1981: Glimtar från ett svunnet Malmö. Malmö.
- Rosborn S. 1984: Malmö, den medeltida staden och dess omland, Medeltidsstaden rapport nr 67, Göteborg.
- Rosborn S. 1985: Den medeltida staden, ur Janstad & Rosborn, Malmö. Stockholm 1985.
- Schlyter C J. 1859: Samling av Sveriges gamla lagar, Band 9. Stockholm 1859.
- Stenholm L. 1981: Lerbottnar till belysning, Ale 1981:2.
- Stenholm L. 1981: Lerbottnar. Debatt. META 1981:1.
- Stenholm L. 1981: Motreplik. META 1981:3—4.
- Stenholm L. 1986: Ränderna går aldrig ur. Lund Studies in medieval archaeology 2. Lund.
- Tesch S. 1981: En smakfråga. META 1981:1.
- Thörn R. 1982: Rapport Repslagaregatan. Malmö museers arkiv MHM 6494.
- Thörn R. 1986: Rapport Stortorget. Malmö museers arkiv MHM 6941
- Tomner L. 1971: Malmö stads historia före 1500, Malmö stads historia I. Malmö.
- Wallin L. 1981: Lerbottnar — återigen. META 1981:3—4.
- Weibull L. 1901: Malmö Stads Urkundsbok. Malmö 1901.
- Whålin Th. 1919: S:t Petri kyrka. Malmö.

FÖRKORTNINGAR

- DRB = Danmarks Riges Breve, utgiven av det Danske sprog og litteraturselskab under ledelse af Franz Blatt m. fl. København.
- MSA = Malmö Stadsarkiv
- MMA = Malmö Museers Arkiv.

Nicolovius och Malmö

AV HELGE ANDERSSON

Nils Lovén (Nicolovius) efter litografi i Lunds Student Kalender 1863—64.

Den litteräre prosten och kyrkoherden Nils Lovén¹ i Äspö och Östra Klagstorp är i dag mest känd under pseudonymen Nicolovius för sin breda allmogeskildring "Folklifvet i Skytts härad i Skåne vid början av 1800-talet", som utkom 1847 på Gleerups förlag i Lund. Mindre känt är att han på 1850-talet också skrivit en kåserande dikt om Malmö. I de "Minnen", som Ludvig Berckhan Falkman nedskrev i slutet av 1880-talet återger han också ett avsnitt ur den då ännu inte publicerade dikten om Malmö, som "godhetsfullt ställts till min disposition af författarens söner".² Nicolovius hade två söner, Christian³ och Sven Lovén.⁴

Litteraturprofessorn Fredrik Böök ägnade i början av 1900-talet sitt intresse åt Nicolovius och hans författarskap, också åt produktionen efter den klassiska folklivsskildringen, främst hans akademiska memoarer, rubricerade "Hans Pehrssons beskickningar", och dikten om Malmö. Författarens ovannämnde son Christian Lovén³ ställde manuskriptet till dikten om Malmö till Bööks förfogande, och Böök lät 1918 publicera dikten med kommentarer i Lunds studentkårs hyllningskrift till Lunds universitets 250-årsjubileum.⁵ Manuskriptet har som överrubrik "Minnen".

Dikten om Malmö omfattar två delar. I första delen skildrar Nicolovius ett barndomsbesök i Malmö strax före jul och färden dit från hemmet i Rengs prästgård, medan andra delen berättar om ungdomsårens första bal i Knutssalen i Malmö rådhus. Anders Österling har karakteriserat dikten till Malmö från 1850-talet som en "enkel tribut, framräckt med rörd känsla, och i dess lugnt glidande rader speglas något av den blomstrande länshuvudstaden från denna tid".⁶

Då det i år är jämnt sjuttiofem år sedan dikten första gången publicerades genom Fredrik Bööks försorg, och dikten i dag är okänd för de flesta malmöbor, kan det vara motiverat att återge den här.

Malmö

I

Ifrån min barndom var mig Malmö kärt
 Hur lätt gick lexan, när jag lofvats bara
 Att med min far få dit mot julen fara.
 Där först jag lärde hvad ett ting är värdt.
 Hvar slant uti min ficka tycktes hviska,
 Orolig strax vid blotta resans hopp:
 Där får du köpa dig en vacker piska,
 Där får du köpa dig en riktig topp.
 Där, tänkte jag, finns visst en duglig trumma
 (Vår bytrumma var spräckt, gaf intet mod),
 Där får du russin uti Hegardts bod
 Och kanske karameller af hans gumma.
 Och dagar gingo, dagen — vagnen kom.
 Hur glad jag blef och hur lätt i fjätet
 Jag med min fader, sedan Hans svängt om
 Och sagt sitt "proh!" steg upp i fjädersätet.
 Det gick, men smått, på väg ej gjord för dans,
 Och djupt vi sjönko ner, men balansera;

Och jag fick tid att lifligt fantisera
 Om båten, som gick "båd' till lands och vands".
 Än mins jag klart min känsla, när ur djupen
 Bland vägens strödda reflar Hans till slut
 På stenlagd gata rodde upp med slupen
 Och hästen började att trafva ut.
 "Sitt nu anständigt," hviskade min fader,
 Och rak jag satt, ty jag var viss därpå
 Att som jag såg på allt bland husens rader,
 Såg från hvart fönster man på mig också.
 Vid Hegardts hus vi hamnade på färden
 Och allt jag fick, hvad jag mig önskat få.
 Jag mången önskan sedan haft i världen
 Men aldrig fått den fylld så fullt som då.

II

Och åren vexla, med dem vexlar scenen
 Jag växte upp, fullvuxen snart och lång;
 Jag ren hos Esping hade inlärt benen
 Till vals, chassé och pas de rigodon.
 Till Malmö kom jag första gång på balen,
 Ej som på landet i ett ringa hus,
 Men på Sanct Knuts den öfverstora salen
 I all sin prakt och tindrande af ljus.
 Och i dess fond, tvärs öfver, såg jag dragen
 En slags altan, en upphöjd position.
 Där Malmö hade på Novemberdagen
 Af Länets adel sin exposition.
 Men ingen närsynt kunde där af glädas,
 (För kortsynt blick det sköna ännu stängs)
 Ty trappan till altanen fick ej beträdas
 Af ingen ofrälst fot — om ej en drängs.
 En drängs? — Blef den ock i Olympen liden?
 Ja — med livré — den vördades också.
 Rätt mången ädling undfår nu för tiden
 Ej sådan vördnad, som livréet då.
 Det är ju sorgligt, men det är dock sanning,
 Jag vill det ej begråta, ej bele,
 Men blott berätta. Fri från ofrälst blandning

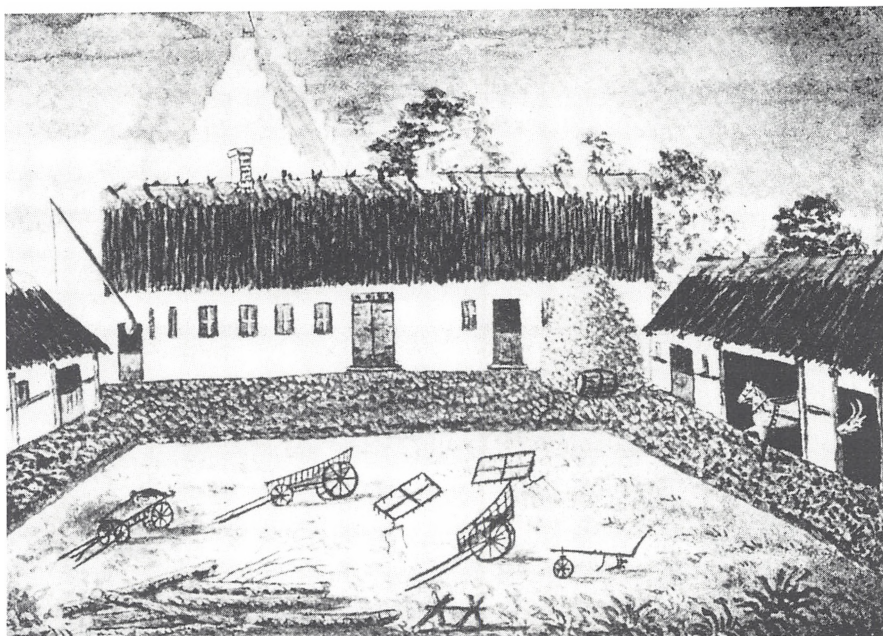
Stod Länets Adel där och lät sig se.
 Och den förtjante ses; rätt månet öga —
 Jag såg på flickorna — mig syntes då
 Just vara skapadt för att från det höga
 I glans nedblicka på oss andra så.
 Så mycket vackert ser man sällan samladt!
 I spridda strålar lyser det väl än,
 Men ej så samladt, ty altanen ramlat
 Och aldrig mer den bygges upp igen.
 En tid såg den med vördnad, och sög nöje
 Ur hvarje blick, som därifrån föll ned.
 En annan tid såg den med halfkväfdt löje,
 Och när det utbrast, brast altanen ned.
 O löjets makt! hvad intet våld med flammen,
 Hvad ingen vishet under seklers rund
 Förmår att hindra från att hålla samman,
 Det faller sönder för ett drag på mund.
 Då stod altanen än; från balustraden
 Föll ned i salen månet vänligt ord
 På en och annan borgare i staden,
 Afundad därför, men lyckliggjord.
 Sjelf var jag vid de år, då nåden föga
 Nedblickad från altanen mig belönt,
 Om den ej fallit från en flickas öga,
 Om brunt, om blått — likgodt — blott det var skönt.
 På mig föll ingen sådan — om den hade,
 Och om den tagit mildt min blick emot,
 Jag räds altanen — jag var då den glade —
 Ej blifvit frälsad från en ofrälst fot.

— — —

Nicolovius var född 1796, och den i diktens första del skildrade barndomsfärden till Malmö från prästgården i Reng, där fadern Pehr Magnus Lovén⁷ sedan 1786 var kyrkoherde, bör ha ägt rum runt mitten av 1800-talets första decennium. Från hösten 1811 vistades Nicolovius i Lund för studier.

I hörnet av Södergatan och Skomakaregatan hade handelsmannen Cornelius Hegardt och hans hustru Helena Margareta sin bod.⁸

Den i dikten omnämnde kusken Hans är den från folklivsskildringen kände prästgårdsdrängen Hans Pehrsson. Landsvägens usla tillstånd vid denna tid gjorde resan lika vansklig som obekvä. Den krängande vagnen

Rengs prästgård efter akvarell av von der Lancken.

liknas vid en båt med kusken Hans som skeppare. Först på stadens stenlagda gator gick vagnen stabilt. Båten, som gick både på land och vatten och sysselsatte gossens fantasi, hörde antagligen hemma i någon av de sagor Hans Pehrsson brukade berätta för prästgårdsfolket om kvällarna.

När upplevde den unge Nicolovius sin i diktens andra del omskrivna första Knutsbal i Malmö rådhus? Nicolovius lärde sig dansa hos akademidansmästaren Bengt Esping 1811 som femtonåring. Där lärde han förutom vals också "chassé" (perf. particip av franskans chasser = jaga), ett glidande danssteg med sidorörelse växelvis åt höger och vänster, och "pas de rigodon", en provensalsk pardans i jämn takt. Böök menar i sina kommentarer, att Nicolovius kan ha bevistat sin första Knutsbal tidigast 1812. En närmare granskning av arkivmaterialet gör det emellertid nödvändigt att senarelägga debuten ett par år.

Rådhuset i två våningar vid Stortorget hade från början festsalen för bl.a. S:t Knutsgillet's sammankomster i nedre våningen, medan övre våningen upptog Garnisonskyrkan. I december 1808 upplät staden hela övre våningen till sjukhus för det i staden förlagda lantvärnet, och i januari 1809 blev också den nedre våningen sjukhus. När staden 1810 åter övertog råd-

huset visade det sig, att byggnaden blivit illa medfaren under sjukhustiden, och därför beslöts en restaurering och ombyggnad. Sedan de av byggmästaren Anders Sundström uppgjorda ritningarna⁹ justerats och godkänts av Överintendentsämbetet (nuv. Byggnadsstyrelsen), utfördes ombyggnaden av rådhuset 1812—13. Vid ombyggnaden flyttades festsalen, den s.k. Knutssalen, från nedre till övre våningen. Medan rådhuset var stängt, höll S:t Knutsgillet sina sammankomster i den 1809 invigda ”Nya Theater och Wärdshusbyggnaden” i hörnet av Stortorget och Stora Nygatan.¹⁰ Rådhuset var alltså under tiden 1809—13 inte tillgängligt för någon Knutsbal. Det ombyggda rådhuset invigdes den 26 januari 1814 av landshövding Wilhelm af Klinteberg och borgmästare C. M. Nordlindh. Två dagar efter invigningen tog S:t Knutsgillet den nya salen i övre våningen i besittning vid en högtidlighet med bal på Hans Majestät Konungens namnsdag (Carl) den 28 januari. Till öppningsbale hade gillet beslutat, att ”så wäl alla både inom staden och närmast deromkring boende St. Knuts Gilles medlemmar som äfwen alla andra Ståndspersoner af båda könen skola inbjudas att deltaga”.¹¹ Det är högst sannolikt, att Nicolovius gjorde sin debut i Knutssalen

”Hegardts bod”, sedermera Rosquistska gården i kvarteret nr 61 Gyllenstjärna i hörnet av Söder- och Skomakaregatorna, till höger det Flensburgska huset. Foto före rivningen 1881. Malmö museer.

vid detta högtidliga tillfälle, kanske i sällskap med sin fader, kyrkoherden Pehr Magnus Lovén,⁷ och farbroder, rådmannen Christian Lovén,¹² båda upptagna i S:t Knutsgillet i Malmö den 13 februari 1805.¹³ Själv förekommer Nicolovius inte i gillet matrikel.

Den gamla Knutssalen hade vid norra ändan en upphöjning med brädgolv, reserverad för kungliga högheter, ridderskapet och adeln, medan borgerskapet var hänvisat till den övriga delen av salen, som hade tegelgolv. På upphöjningen fick ingen ofrälse förutom den livréklädda betjäningen vistas. Upphöjningen, kallad altanen eller parterren, är omnämnd 1743 av rådmannen Wilhelm Flensburg i skriften "Kort Berättelse om Det så kallade S:te Knuts Gilldet".¹⁴

Altanen togs bort 1794 genom beslut i S:t Knutsgillet,¹⁵ och av gillet räkenskaper¹⁶ framgår, att arbetet var utfört i augusti samma år. Det är därför förbryllande, att Nicolovius (född 1796) i sin dikt uppger sig som ung på sin första bal i Knutssalen i dess fond ha sett:

En slags altan, en upphöjd position,
Där Malmö hade på Novemberdagen
Af Länets Adel sin exposition

Vid sin publicering av dikten 1918 visste Fredrik Böök genom lokalhistorisk litteratur, A. U. Isberg, Bidrag till Malmö stads historia II B, Malmö 1900, och John Kruse, S:t Knutsgillet i Malmö, Stockholm 1898, att Knutssalens altan försvunnit någon gång på 1790-talet. Därför var Böök också medveten om, att Nicolovius på grund av sin ålder inte kunde ha sett altanen i den gamla Knutssalen i rådhusets nedre våning. För Böök var Nicolovius emellertid en verklighetstrogen skildrare. Det hade han dokumenterat inte minst genom sin folklivsskildring. Också hans dikt om Malmö bär enligt Böök "en så tydlig prägel af autopsi,¹⁷ och hans trofasta realism är i allmänhet så vederhäftig, att man icke vågar anta, att han fantiserat öfver hörsägener". Böök anser "därför knappast någon annan förklaring möjlig, än att hans skildring afser den nya Knutssalen, som efter rådhusets ombyggnad 1812—14 inretts i öfre våningen; äfven i denna nya festsal skulle alltså ursprungligen ha funnits en för adeln reserverad altan. Huruvida dess tillvaro finnes bekräftad genom andra vittnesbörd, och när den skulle ha blifvit nedtagen, det är frågor, som jag icke kan besvara."

Frågorna besvaras enklast genom att granska de av Karl XIII den 3 september 1812 gillade ritningarna⁹ till rådhusets ombyggnad. De upptar inte någon altan i rådhusets övre våning. I sina "Minnen" bekräftar också L. B. Falkman, att det i den nya Knutssalen aldrig funnits någon "särskild privilegerad dansplats" utan endast i den gamla Knutssalen.¹⁸

Svensk Byggnadskonst. Interiör av den nya Knutssalen efter tryck från 1860-talet i MSA.

En uppgift i dikten, som Böök inte fäst något avseende vid, men som avgjort knyter skildringen till den gamla Knutssalen är ”på Novemberdagen”, som avser kung Gustav IV Adolfs födelsedag den 1 november. Gustav IV Adolf blev vid ett besök i Malmö den 21 juli 1793 vid en högtidlighet i Knutssalen upptagen som broder i S:t Knutsgillet,¹⁹ som därefter tog kungens födelsedag som sin årliga högtidsdag. Redan den 1 november samma år var S:t Knutsgillet samlat till ”Vår aller Nådigste Konungs och Herres Gustav Adolfs födelsedag”.²⁰ Från 1793 till och med 1808 firades i Knutssalen den kungliga födelsedagen med en högtid, då ”de Kongl. Skålarna drickas under Canonskott”.²¹ Sedan Gustav IV Adolf den 10 maj 1809 avsatts av ständerna, upphörde den 1 november att vara S:t Knutsgillet högtidsdag. S:t Knutsgillet beslöt 1811, att i stället skulle den efterträdande Karl XIII:s födelsedag, den 7 oktober, hädanefter vara gillet årliga högtidsdag.²²

Eftersom altanen i Knutssalen revs i augusti 1794 kan länets adel strängt taget endast vid ett enda tillfälle ha exponerat sig därifrån ”på Novemberdagen”, nämligen den 1 november 1793, då Gustav IV Adolfs födelsedag första gången firades som S:t Knutsgilletts högtidsdag.

Även med all respekt för Nicolovius som verklighetstrogen skildrare nödgas man mot bakgrunden av tillgängligt arkivmaterial tvärtemot Böök konstatera, att han i varje fall när han skrev minnesdikten om Malmö med poetens rätt utbytt realismen mot fantasin. Den bild han där målar av sin första Knutsbal är inte byggd på det självupplevda utan på hörsägnen, troligen främst på det, som den redan nämnde fadern, kyrkoherden Pehr Magnus Lovén,⁷ och farbrodern, rådmannen Christian Lovén,¹² båda Knutsbröder, har berättat. Dessa båda har sannolikt i sin tur emottagit en del traderat minnesgoods från sin fader, den 1785 avlidne kyrkoherden Pehr Lovén²³ i Reng, som upptogs i S:t Knutsgillet den 26 augusti 1754.¹³

Alldeles oavsett om Nicolovius bygger sin hyllningsdikt till Malmö på fantasi eller självupplevelse, kanske en blandning av ”Dichtung und Wahrheit”, utgör den en subtil skildring både av stadens lockelser i barndomen och skimret kring ungdomsårens första bal i Knutssalen, där studenten mest gladd sig åt skönheten hos societetens unga damer. Om denna skönhet har rådmannen Hans Peter Klinghammer vittnat i sina ”Minnen från åren 1829—1839”, där han skriver: ”Damerna i Malmö, af hvilka ovanligt många, i förhållande till stadens folkmängd, äro verkliga Aphroditer, berömmas med rätta för sin i hög grad bildade, lefnadsglada och ogenerade umgängeston; stadens offentliga nöjen äro derföre mycket besökta, äfven af Carolinas söner, hvilka åt skönheten och behagen, i hvilka former dessa än måga uppenbara sig, alltid egna rika offer af beundran och hyllning.”²⁴

¹ Nils Lovén, född 1796 i Lund. Kyrkoherde först i Östra och Västra Vemmenhög 1830 och sedan i Äspö och Östra Klagstorp 1848, död i Äspö 1858. Se vidare Gunnar Carlquist, Lunds stifts herdaminne II:3, Lund 1951, sid. 502 ff, Svenskt Biografiskt Lexikon 116, Stockholm 1982, sid. 134 ff. och Severin Cavallin, Nils Lovén, Minnesord uppläste å Akademiska Föreningen i Lund den 6 mars 1858, Lunds Student-Kalender 1863—64, Utgifven af Akademiska Föreningen, Lund 1863, sid. 206 ff.

² Se vidare L. B. Falkman, Minnen från Malmö, utgivna av Malmö Fornminnesförening, Malmö 1986, sid. 207 ff.

³ Christian Lovén, född 1841 i Östra Vemmenhög, överste och sekundchef vid Göta Livgarde, död i Stockholm 1924. Se vidare Carl Sjöström, Skånska Nationen 1833—89, Lund 1904, sid. 227.

⁴ Sven Lovén, född 1845 i Östra Vemmenhög, lantränkmästare i Malmöhus län,

- död i Malmö 1912. Se vidare Carl Sjöström, *Skånska Nationen 1833—89*, Lund 1904, sid. 271.
- ⁵ Fredrik Böök, Nicolovius som lyriker, *Sacrum, Almae Matri Carolinae Societas Civium Academiae Lundensis*, redaktör Olof Sundin och Ture Sjögren, Lund 1918, Berlingska Boktryckeriet, sid. 15 ff. Malmödikten även publicerad av Fredrik Böök i samlingen *Essayer och Kritiker 1917—18*, Stockholm 1919, sid. 172 ff.
- ⁶ Anders Österling, Nicolovius och Söderslätt, Stockholm 1925, sid. 134.
- ⁷ Se vidare Gunnar Carlquist a.a. sid. 103 ff.
- ⁸ Handelsmannen Cornelius Hegardt, död i Malmö Caroli 1834, och hustrun Helena Margareta Hegardt, död i Malmö Caroli 1841, ägde och bebodde gårdarna nr 686, 687 och 688 i hörnet av Söder- och Skomakaregatorna i nuv. kv. nr 61 Gyllenstjärna. Enligt mantalslängden för år 1805 (Borgerskapets i Malmö arkiv G III ca:8, MSA) bestod hushållet förutom av de båda makarna Hegardt också av 1 bodbetjänt, 1 jungfru, 4 drängar och 3 pigor, sammanlagt 11 personer.
- ⁹ Anders Sundström "Dessein till Råd = Huset i Malmö" 1812, ritningssamlingen MSA; se även Einar Bager, *Malmö byggnadshistoria till 1820*, Malmö stads historia, Första delen, Malmö 1971, sid. 392 ff.
- ¹⁰ S:t Knutsgilletts protokoll 1811 7/6, S:t Knutsgilletts arkiv, A Protokoll, MSA.
- ¹¹ S:t Knutsgilletts protokoll 1814 21/1, S:t Knutsgilletts arkiv, A Protokoll, MSA.
- ¹² Christian Lovén, född 1765 i Reng, handelsborgmästare i Stockholm, död 1854 i Stockholm. Se vidare Carl Sjöström, *Blekingeska Nationen 1697—1900*, Lund 1901, sid. 223 och *Svenskt Biografiskt Lexikon 116*, Stockholm 1982, sid. 132 ff.
- ¹³ S:t Knutsgilletts arkiv, B Matriklar, MSA.
- ¹⁴ Se vidare Leif Ljungberg, Wilhelm Flensburg och S:t Knutsgillet i Malmö, MFÅ 1968, sid. 27 ff.
- ¹⁵ S:t Knutsgilletts protokoll 1794 14/7, S:t Knutsgilletts arkiv, A Protokoll, MSA.
- ¹⁶ S:t Knutsgilletts räkenskaper 1794 nr 18 och nr 19, S:t Knutsgilletts arkiv, D Räkenskaper, MSA.
- ¹⁷ Autopsi = personlig iakttagelse.
- ¹⁸ L. B. Falkman a.a. sid. 221, not nr 8.
- ¹⁹ S:t Knutsgilletts protokoll 1793 21/7, S:t Knutsgilletts arkiv, A Protokoll, MSA.
- ²⁰ S:t Knutsgilletts protokoll 1793 1/11, S:t Knutsgilletts arkiv, A Protokoll, MSA.
- ²¹ S:t Knutsgilletts protokoll, t.ex. 1807 1/11, S:t Knutsgilletts arkiv, A Protokoll, MSA.
- ²² S:t Knutsgilletts protokoll 1811 7/6, S:t Knutsgilletts arkiv, A Protokoll, MSA.
- ²³ Se vidare Gunnar Carlquist a.a. sid. 100 ff.
- ²⁴ Hans Peter Klinghammer, *Minnen från åren 1829—1839*, Helsingborg 1841, sid. 8.

REFERENSLITTERATUR:

- Böök, Fredrik, *Studier och ströftåg*, 1911.
- Nicolovius' akademiska memoarer, Under Lundagårds kronor, En minneskrans vid tvåhundraåriga minnesfesten af gamla studenter, Lund 1918.
- Den romantiska tidsåldern i svensk litteratur, Stockholm 1919.
- *Essayer och Kritiker 1917—18*, Stockholm 1919.
- Weibull, Lauritz, *Sankt Knuts Gille*, En historisk framställning, Malmö 1956.
- Österling, Anders, Nicolovius och Söderslätt, Stockholm 1925.

Det Blänkande Eländet

Om det värvade manskapet vid Kronprinsens Husarregemente i Malmö under decennierna kring sekelskiftet 1900

AV THOMAS SÖRENSEN

Sekelskiftesstaden

När sekelskiftet 1900 allt mer närmade sig, hade den lilla handels- och garnisonsstaden Malmö utvecklats till en blomstrande industristad, som av allt att döma gick en lysande framtid till mötes. Efter en kortvarig tillbakagång under 1880-talet hade den enorma expansionen fortsatt på snart sagt alla områden, och med stadens omvälvande utveckling följde också invånarnas välfärd. Här fanns nu i slutet av seklet åtskilliga hundra fabriker med ett tiotusental arbetare anställda. Dessutom rymde staden några tusen hantverkare och hantverksarbetare. Med outtröttliga filantropers och samhällsbyggares ambitioner gjorde staden också enträgna och kontinuerliga framsteg, till exempel på fattig-, barna- och sjukvårdens områden. Till detta kom dessutom den fackliga och politiska arbetarrörelsen, som tillsammans med nykterhetsrörelsen gjorde sitt för den hårt arbetande befolkningen. Invånarna blev också allt fler, och bebyggelsen började utbreda sig över de omgivande lyckorna, jordarna och ängarna. Nya bostadsområden som Rörjöstaden, Möllevången, Sofielund och Södervärn växte upp efter hand. Sammanlagt hade staden ungefär femtiotusen invånare.

Trots det industriella, ekonomiska och sociala framåtskridandet och den outsinliga strömmen av vardagliga moderniteter som hästspårvagnar, gaslyktsupplysta gator och enstaka, vinglande velocipedister uppvisade staden fortfarande på sina ställen en ganska ålderdomlig och rent av lantlig gatubild. På bakgårdar och längs krokiga och trånga gator låg små ruckel och gamla korsvirkeshus i en oreda, som kanske bäst kunde beskrivas som ett mellanting mellan lantlig idyll och proletärt elände. Det var uppenbart för de flesta, att de sanitära förhållandena inte hade förbättrats i takt med stadens tillväxt, och man såg de sämre arbetarkvarteren hemsökas av grasserande epidemier, förfärlig smuts och upprörande fattigdom.

Som för att fullborda denna akuta misär kom också från gårdarnas pissoarer och latrintunnor en ständig stank, som förenades med de inte mindre

vedervärdiga odörerna från kanalerna och rännstenarnas rinnande avloppsvatten. Allt detta elände mötte emellertid sin omedelbara motsats i de moderna huvudgatornas pampiga och kosmopolitiska utformning, där rader av imponerande borgarbyggnader gav staden ett stänk av kontinental atmosfär. Det var en epok i vår stads historia, som präglades av vardagens tysta och nästan folktomma smågator, men inte desto mindre av torg- och marknadsdagarnas liv och rörelse. Sekelskiftet var den tid, då sillakärringar i hucklen drog in med rullebörar från Limhamn, då poliskonstaplar i karakteristiska pickelhuvor patrullerade gatorna, och då skolgossar i vegamössor och träbonnar tumlade omkring. Det var en fantastisk och märklig tid — en tid då människor kunde glädjas och stundtals entusiasmeras av ambulera-
 vaxkabinett, positivhalande vagabonder, luftballongsuppstigningar och naturligtvis av paraderande militärer.

Då och då kunde malmöbon få se de värvade husarerna vid Kronprinsens Husarregemente, när de marscherade genom staden i all sin glans med klingande spel och fladdrande fanor. Ingen ville missa denna parad. Om möjlighet fanns, försökte tjänsteflickan lura till sig en glimt av den militära ståten genom att uträtta något ärende åt sin husmor. I annat fall fick hon nöja sig med ett kortare avbrott i de husliga göromålen och vinka till rytarna från borgarvåningens öppnade fönster. Folk samlades också längs gatorna, och efter de glänsande och blänkande kolonnerna av beridna och uniformerade män följde ett hurrande släptåg av förtjusta och hänförda barn i alla storlekar.

Dessa uniformerade ryttare, som i all sin ståt och prakt marscherade genom stadens gator på väg till sin exercisplats på Limhamnsfältet, uppfattades som en verklig begivenhet. De kom också att efterlämna oförglömliga spår i malmöbornas minnen. På följande sätt nedtecknade till exempel en malmökvinna år 1941 sina minnen av 1880-talets husarer: *Så minns jag den imponerande synen för barnaögon då Kronprinsens husarer kommo ridande på försommaren från Limhamnsfältet med musikkåren i teten spelande det ena stycket efter det andra hela vägen från Västergatan ut till kasärnen vid Drottningtorget, det var en jämn ström av prommenerande vid båda sidor om gatorna, som njöto av den vackra musiken och beskådade alla de vackra hästarna och ryttarna inte att förglömma.* Vid dessa pompösa skådespel var husarerna populära och älskade. De stod för ett färggrant inslag i den annars så grå industristaden, och de skänkte många malmöbor en kort stunds avbrott från en ganska så händelselös vardag. Men på de sena kvällarna, då de hurrande småbarnen gått och lagt sig, och då ordentligt folk satt vid hemmets härd, kunde nattvandrarerna från enklare krogar höra de gnällande tonerna från magdeburgerspel och fioler blandas med såväl bierflaskors klir-

rande och klingande som vrål, skratt, skrån och sång från dessa Malmös värvade husarer. Då — i nätternas mörker — var de mindre populära och inte fullt så älskade.

Våldsdåd på Öster

Stadens nymornade poliskår var en av de yrkesgrupper, som ofta konfronterades med den oangenäma sidan av husarregementets närvaro. De pliktrogna konstaplarna, som natt och dag oförtrutet patrullerade gatorna, hade kanske också en bättre överblick än de flesta över det elände, som det värvade manskapet kunde förorsaka på sin fria tid. Ett belysande exempel på detta är en rapport skriven en sensommardag år 1885 av överkonstapel P.N. Lundqvist om några nattliga händelser, som hade inträffat i stadens östra delar.

Under den sednaste förflutna tiden har det vid flera tillfällen förekommit att civila personer, enligt derom å poliskontoret gjorda anmälningar, blifvit utan att dertill hafva gifvit någon anledning, öfverfallne och misshandlade å stadens gator och promenader af husarer tillhörande Kronprinsens Husar-Regemente. Sålunda blefvo flere personer natten emellan Lördagen den 1ste och Söndagen den 2dra dennes öfverfallne och slagne på Östra infartsbron af vid 2dra sqvadronen anställda husarerna No 34 Axel Sjöholm, 35 Lars Ekdahl, 38 Oscar Österberg och No 50 Hjalmar Linderoth, hvilka komma att inför härvarande rådstufvurätt stånda ansvar för detta våld, och natten emellan Onsdagen den 5te och Torsdagen den 6te i denna månad blef lokomotiveldaren Johan Gren öfverfallen och slagen på Östra förstads-gatan af husaren vid samma sqvadron No 29 Frans Oscar Ståhl som för detta våld sedermera ådömts böter. Vidare har anmälts å vaktkontoret dels af smedmästaren E Hansson No 3 Callendegatan och dennes broder Johan Hansson att de Söndagen den 16de dennes kl 9 tiden på aftonen blifvit öfverfallne å Norra promenaden af flere uniformsklädde husarer och med slagsvapen slagne så att blodvite uppkommit, och dels af vid Lomma cementbruk anställde arbetaren Lars Persson att han samma dags afton kl 1/2 11 tiden öfverfallits bakom husarstallarne af en uniformerad husar, som var i sällskap med fyra andra likaledes uniformsklädde husarer och dervid slagne så illa att han måst af fältskår förbindas. Vid båda dessa sistnämnda tillfällen lyckades det våldsverkarnes undkomma innan känt blifvit hvilka de äro och sedermera har heller icke någon närmare upplysning i detta hänseende kunnat vinnas.

Härjemte bör framhållas att förbemälda Persson desslikes anmält att han straxt efter det han varit utsatt för våldet mött Sergeanterna vid samma regemente Thulin och Torsén, omtalat för dem öfverfallet och bedt dem gå med tillbaka till platsen på det våldsverkaren genom deras tillkomst måtte blifva känd till namn, men att de härtill svarat att de ingenting kunde göra i saken, samt att husarerne icke ens dragit i betänkande att begå våldsamheter å poliskonstaplarna då de, sin tjänst likmä-tigt, måst inskrida för att afstyra våldsamheter af dem som tvertmot skyldigheten att i viss mon bidra till ordning och trygghet inom samhället, uppträdt som stö-rare af allmän säkerhet och lugn, ty poliskonstapeln No 20 Berg blef nemligen af

husaren Ekdahl öfverfallen och misshandlad då han afstyrde det här ofvan först nämnda våldet och husaren vid meranämnde sqvadron No 12 Sven Malmberg sökte att medelst våld fritaga Ståhl då han anhållits för våldet å Gren. På grund af hvad ofvan anförts får jag härmed vördsamt hemställa att denna rapport måtte komma till vederbörande befäls kännedom, på det att från dess sida lämpliga åtgärder må vidtagas så att fredlige personer kunna utan risk att misshandlas af husarer, trafikerad stadens gator vare sig dag eller natt.

Med överkonstapel Lundqvists ord ser vi framför oss en annan arena för mötet mellan den civila staden och det värvade manskapet. En bjärt kontrast uppmålas mellan dagarnas ljusa, löftesrika och livliga paradgator och nätternas mörka, hotfulla och folktomma gränder. Den spröda, romantiska husargestalten tonar bort, och i dess ställe framträder husaren i en grov och realistisk skepnad. I överkonstapelns rapport har nu den stolta och ståtliga husaren suttit av från sin häst och förvandlats till en tarvlig och usel våldsmän.

Denna uppsats erbjuder en resa tillbaka i tiden till den malmöitiska sekelskiftesvärlden, där dessa kronprinshusarer kan påträffas och beskrivas. Med utgångspunkt i den sistnämnda, kategoriserande och mörka bilden av dem — den kanske minst kända — skall ett försök göras att inplacera dem i ett vidsträcktare panorama av det som kan kallas för husarernas kultur. Med kultur menas då attityder, värderingar och sociala relationer. Lundqvists upprörda ord skall nyanseras för att en djupare förståelse av husarernas våldsbenägenhet och livssituation skall kunna uppnås. Frågeställningarna kretsar följaktligen kring det värvade manskapets relation till stadens civila befolkning — såväl den manliga som den kvinnliga — och den period, som har undersökts, är decennierna kring sekelskiftet 1900, närmare bestämt från mitten av 1870-talet till mitten av 1920-talet. I centrum för denna uppsats står såväl de civil-militära gatukonflikterna som arenan, där dessa utkämpades, det vill säga den *offentliga, proletära miljön* — gatorna, torgen, parkerna, de enklare krogarna och nöjesetablissemangen.

En proletär i uniform

För att ge ett inledande perspektiv skall denna undersökning ta sin början i ett kortfattat försök att klargöra, vem kronprinshusaren var, från vilket socialt skikt han härstammade, och under vilka sociala betingelser han levde under sin husartid. Husarernas vardag och möte med den civila staden bör nämligen betraktas mot bakgrund av deras sociala situation och förutsättningar.

Utän tvekan hade det värvade manskapet vid Kronprinsens Husarrege-

Militären — proletären. Husartjänsten omfattade även vardagliga arbetsuppgifter, som husarerna var vana vid från det civila livet. (Malmö Museum)

mente sin sociala och ekonomiska hemvist i samhällets lägsta skikt — i den proletära och icke-yrkesutbildade befolkningen. Såväl 1800- som 1900-tals-husarerna hade dessutom i huvudsak en skånsk, agrar bakgrund och var söner till landsbygdens obesuttna och fattiga; till drängarna, torparna, husmännen, soldaterna, inhysesjhjonen och de ogifta pigorna. På 1800-talet var mellan 80 och 90% födda i Skåne. Andelen skåningar gick emellertid temporärt ner i början av innevarande sekel till mellan 50 och 60%. Under de följande decennierna ökade återigen andelen skåningar, och av de tjänstgörande husarerna på 1920-talet var nästan 80% födda i Skåne.

Före värvningen hade dessa husarer från tidiga tonår — och ibland även från barnsben — livnärt sig på olika former av grovarbeten, i första hand lantbruksarbete. På 1900-talet enrollerade sig män med erfarenhet av urbana och industriella yrken i större utsträckning än tidigare. Motiven bakom värvningen varierade mellan husarerna. Många såg värvningen som en möjlighet att undkomma vantrivlsen med landsbygdens tunga och tråkiga drängsysslor. Andra hade en önskan om att förbättra sin livssituation och om att få en högre status i samhället genom ett bättre arbete efter hu-

sartjänsten. Åter andra hyste en offervilja för fäderneslandet, som bland annat hade sin förklaring i den skånska landsbygdsmentaliteten och skolböckernas nationalistiska indoktrinering. En del ville ha en omväxling i livet, som de i husartjänsten ansåg kunde förena med såväl äventyrslystnad som virilitetsdyrkan. Slutligen fanns de som hade en förhoppning om att undslippa de nyckfulla och föränderliga ekonomiska konjunkturerna.

1800-talets husarkollektiv var i vissa avseenden en välintegrerad del av Malmö och dess arbetarbefolkning. Det värvade manskapet besatt en arbetaridentitet, som grundade sig i sådana saker som boendet i arbetarkvarteren, kroppsarbetet under permitteringstiderna och äktenskapen med stadens arbetarkvinnor. De tre skvadronerna i Malmö omfattade så många som trehundra man, och då kasernerna vid Drottningtorget inte hade plats för alla, inkvarterades knappt två tredjedelar antingen i rum hos stadens familjer eller i egna bostäder. Under 1800-talet kunde en stor del av manskapet — under vissa månader nästan hälften — permitteras av skvadronscheferna, när sommarens regementsövningar var över. Villkor för permittering var emellertid, att husaren verkligen hade en civil anställning och följaktligen kunde försörja sig själv. Om han inte förmådde detta, var det hans rätt och skyldighet att åter inträda i tjänst. En del lämnade emellertid staden under permitteringarna, när arbete kunde erbjudas på annan ort. Knappt en femtedel av husarerna var gifta, och huvuddelen av dessa hade sina familjer i staden.

På 1900-talet föll de grundläggande beståndsdelarna i manskapets arbetaridentitet bort. År 1897 var nya kaserner färdigbyggda. De låg strax utanför staden, på Regementsgatan, och var tillräckligt stora för att rymma samtliga tre skvadroner och på samma gång de båda Helsingborgsskvadronernas manskap, som från och med detta år förlades till Malmö. Till följd av volontärinstitutionens införande genom 1901 års härordning kom husartillvaron att med tiden förändras. De långa årspermitteringarna upphörde helt, och enbart heltidsvärvade husarer kom att tjänstgöra. Manskapet hade dessutom kontinuerligt föryngrats sedan mitten av 1800-talet. Med allt fler tonåringar vid regementet gick också äktenskapsfrekvensen ner. Strax efter sekelskiftet var endast 2% av manskapet gift.

Regementets manskap var dåligt betalt, men fick i gengäld fri kost och logi. I ett nummer av veckotidningen *Granskaren* från år 1887 påpekas under vilka usla förhållanden husarerna kunde leva. Bakgrunden till artikeln är att under sommarens övningar på Bonarps hed stannade fjorton man kvar i staden för att sköta om stallen och de andra byggnaderna. Deras avlöning får i all enkelhet ge en bild av manskapets allmänna ekonomiska situation.

Det var för besvärligt att åt dessa få karlar hålla särskildt kök, hvarföre de fått en daglig aflöning af femtioett och ett halft öre pr man till att lefva af. Naturligtvis räcker detta hvarken till middag å hotel Horn eller sexa i Kungsparken, men det är väl heller icke meningen att dessa fosterlandets försvarare skola gödas. Bli de för feta, så bli de allt för tunga i rörelserna; det är nog att deras officerare äro så trinda, att de med föga framgång om att slippa undan kunna vända fienden ryggen. 51 och ett halft öre om dagen för en karl i sina bästa år att lefva af! Huru få kraftig mat för dessa futtiga styfrar? Det är mycket om de räcka till bröd, norrbaggasill och potatis. En enda sup och en buss tobak äro lyxartiklar för en karl med dylik aflöning.

Nej, femtio öre var verkligen inte mycket för en ung eller medelålders man att leva av vid denna tid. För dessa ören kunde han endast till exempel få en halv liter brännvin; eller fem bier på en krog; eller en halv kyckling, två ägg och ett par cigaretter; eller ett kilo bröd, ett hekto smör och en liter mjölk. Men förutom denna kostpenning hade husaren, som tur var, sin ordinarie lön. Under senare delen av 1800-talet uppgick denna till tio kronor i månaden, varav två omedelbart insattes på sparbänk. Följaktligen tillkom ungefär 25 öre om dagen. Som jämförelse till husarlönen kan nämnas, att en jordbruksarbetare på 1890-talet hade ungefär 170 kronor om året plus fri kost och bostad. Industrierbetaren hade flera gånger mer betalt än husaren, men naturligtvis inga naturaförmåner.

Den dåliga lönen måste ha vållat mest bekymmer för de husarer, som var gifta och hade barn. Det gick inte att försörja en familj på en manskapslön. Beträffande bostaden utdelade skvadronscheferna inkvarteringsbidrag, men husarfamiljen var ju tvungen att ha både mat och kläder. För att kunna försörja en familj var husarerna — även om deras hustrur förvärvsarbetade — därför tvungna att arbeta extra. En stor del av det äldre, värvade manskapet var också, som ovan nämnts, permitterat under huvuddelen av året. I mitten av 1920-talet hade en menig husar ungefär 50 kronor i månaden, en summa som fortfarande var betydligt mindre än en arbetares lön. Husarerna kunde däremot inte vid denna tid permitteras under längre perioder och gick därigenom miste om förtjänsten från ett eventuellt civilt extraarbete. 1900-talets husarer befann sig därför också i, vad man kallade för, fattiga omständigheter.

Stadens offentliga, proletära miljö

På grund av de dåliga och ofta trånga bostäderna blev krogarna en naturlig tillflyktsort och träffpunkt för stadens såväl civila som militära manliga befolkning och därmed också centrum i den offentliga, proletära miljön. Med

uppgifter i folkminnesuppteckningar och stadens polisrapporter som källmaterial och med hjälp av litteratur om det gamla Malmös nöjesliv skall denna miljö beskrivas för att ge en tidsbild och en inramning till sekelskiftets civil-militära relationer.

Hit till krogarna, värdshusen, ölsjappen, utskänkningsställena — eller vad de nu kallades — begav sig alltså husarerna och tog ett eller ett par glas för att helt enkelt umgås eller i vissa fall för att göra en hård och dysster tillvaro drägligare. I första hand drack de brännvin och bier, men om de blev bjudna gärna en konjaks- eller whiskytoddy. Någon enstaka gång — på 1900-talet — beställdes kaffe med konjak eller punsch. Det framgår tydligt i källmaterialet — i malmöpolisens fylleri- och våldsrappporter — att husarerna för det mesta höll sig för sig själva. När det var fråga om ickekronprinshusarer, var dessa personer före detta regementskamrater eller värvade soldater från andra regementen. Vid enstaka tillfällen umgicks de emellertid med civilister, i första hand med arbetskarlar, men även med hantverkare och hantverksarbetare som snickare, smeder, murargesäller, slakteribiträden och garveriarbetare. I de flesta av dessa fall stod den civile personen i en nära relation till husaren. Han var till exempel en bror eller en rumskamrat. Då den allmänna värnplikten infördes strax efter sekelskiftet, kom husarerna också att umgås med de värnpliktiga, men de föredrog även vid denna tid varandras sällskap.

Det populäraste tillhålet för manskapet från 1870-talet fram till mitten av 1880-talet var Fredriksberg, som låg i hörnet av Östra Förstadsgatan och Fredriksbergsgatan, ungefär femhundra meter öster om kasernen vid Drottningtorget. I likhet med många andra samtida ställen var Fredriksberg uppdelat i två avdelningar; en större restaurang på ovanvåningen för de mer välsituerade gästerna och en ölhall i källaren för de mindre bemedlade. Källaren fick naturligtvis duga för husarerna. Bakom själva restaurangbyggnaden låg en större trädgård eller park, som omfattade huvuddelen av nuvarande kvarteret Nils. Under sommarhalvårens regnlösa helgdagar var Fredriksberg det värvade manskapets och den övriga malmöitiska arbetarbefolkningens främsta nöjesställe, och under sin storhetstid på 1870-talet och i början av 1880-talet kunde trädgården besökas av över tusen personer. På *sommaren*, berättar en malmöbo, *var det fullständig servering i parken, karuseller och andra marknadsnöjen. Stället besöktes mest av dåligt folk från Östervärn, hela familjer på söndagarna.*

Här på Fredriksberg kunde husaren dessutom få se både svenska och internationella artister som tyngdlyftare, musikanter, akrobater, trollkonstnärer, lindansare, dvärgar och jättar. I utskänkningsbodas med namn som "Jamaica" och "Bytteboden" kunde han sedan ta sig några bier eller ett par

supar, innan han bjöd upp en tjänsteflicka eller fabriksarbeterska — kanske en ”doffeltös”, klädd i klockskuren kjol, sjal och tofflor — till en polka eller vals. I trädgården fanns även en teaterscen, en kaspersteater och en kägelbana. Omkring 1880 började stället förlora i popularitet, men fanns kvar och besöktes av Malmös husarer nästan ända fram till år 1890.

Ett annat samtida nöjesetablissemang var Davidshall, som låg i Södra Förstaden på hörnet av Södra Förstadsgatan och den nuvarande Regementsgatan. Trots att denna restaurangträdgård låg en bra bit från kasernen, hade den en given plats i det militära manskapets krogkultur. En gammal malmöbo minns stället på följande, kortfattade vis: *Där låg en stor trädgård. Jag tror jag var därinne en gång. Det vågade jag inte tala om för mor. Det var så där sämre ställen.* På Davidshall förekom liknande aktiviteter som på Fredriksberg, men kanske var det ändå främst känt för sina varietéer av dansk typ med danska artister. Dessutom *förekom dans och alla sorters uppträdanden och även luftballongsuppstigningar*, berättar en folkminnesuppteckning.

Om husaren inte satt i trädgården, i paviljongerna med exotiskt klingande namn som Amerika, Afrika och Australien, kunde han fördriva tiden med det mycket omtyckta kägelspelet. Det fanns också påfåglar, som fungerade som ett slags väderleksprofeter. Det sades bland malmöborna, att fåglarnas skrik kunde förutspå dåligt väder. Ovan nämndes, att både Fredriksberg och Davidshall hade rykte om sig att vara sämre ställen, och en malmöbo minns, att dessa båda *nöjesplatser var för arbetare, kom någon dit som var för fin så att säga märktes det strax på hans ovana att föra sig. Då släpptes han ej in nästa gång.*

Andra krogar, som flitigt besöktes på 1870-talet, var Hellbergs krog vid Lilla torg, Cederbergs utskänkningsställe i Östra Förstaden, Wärdshuset Tunneln på Adelgatan och inte minst krogen Süden, som låg på Östra Tullgatan, strax invid kasernen. Bland 1880-talets favoritställen kan nämnas Novilla på Stora Trädgårdsgatan och källarlokalen under Hotell Horn. Novilla som låg nästan ända uppe vid Drottningtorget, var den i särklass mest frekventerade krogen från början av 1880-talet fram till en bra bit in på 1890-talet. I likhet med Fredriksberg fanns här en bättre restaurang på ovanvåningen och ett enklare ölsjapp på bottenvåningen. Beträffande 1890-talet berättar inte källorna om något typiskt husartillhåll förutom det kära Novilla, men under det första decenniet av 1900-talet blev Restaurang Royal på Södra Förstadsgatan och ett intilliggande utskänkningsställe centrum för husarernas permissioner och dryckeslag.

Vid tiden för första världskriget omnämns krogbesök i en allt mindre utsträckning i polisrapporterna. Det verkar som om drickandet hade flyttat

från krogarna, och att manskapets traditionella krogkultur hade börjat upphöra. Detta sammanhänge dels med att manskapets genomsnittliga ålder sjönk allt eftersom tiden gick, dels med det faktum, att Brattssystemets införande definitivt begränsade de omyndiga husarernas möjlighet till alkoholförtäring på krogarna. Varje ny generation husarer var yngre än den förra. På 1860- och 1870-talen hade genomsnittshusaren varit mellan 27 och 28 år gammal. På 1920-talet var han mellan 20 och 21 år, vilket också innebar, att en majoritet av husarerna var omyndiga.

Förutom de ordinära krogbesöken gick husarerna gärna och ofta på offentliga danstillställningar, som anordnades på etablissemang som ovan nämnda Fredriksberg. Det fanns också mer eller mindre renodlade danslokaler. Restaurangträdgården och sommartivolit Johanneslust låg utmed Sallerupsvägen och hade öppnat redan 1869. I centrum för gästernas intresse stod här — förutom serveringen, som erbjöd såväl vin och bier som kaffe och bakelser — kägelspelet och dansbanan. Trots restaurangens uppenbarligen trivsamma inramning hade den rykte om sig att vara besökt av fyllehundar och busar. Det *var mest husara som jick ditt och sådana som di kallade för husara tösser*, berättar en malmökvinnna, och även en annan malmöbos barndomsminnen berör detta Johanneslusts vanrykte:

Jag hade en släkting som var förvaltare på ett av de större kritbruken i Södra Sallerup. Han bruka en gång i veckan gå till Malmö, för någon järnväg fans inte på den tiden. Jag sporde honom en gång, varför han hade en sån der knölpåk till stökäpp, der var taggar knastar på den, så jag som barn, tyckte den såg anskrämlig ut. Då minns jag, han tala om, när han kom i närheten av Johanneslust, så var der stora hopar med ungdomar av båda slagen, som nästan inte roade sig med annat, än att klå upp folk, och så gingo de till Johanneslust att dansa och dricka. Der var riktiga orgier med slagsmål o knifskärningsdramer.

Hotell Phoenix var en annan nöjeslokal, som på 1870- och 1880-talen var välbesökt av regementets manskap. Detta lilla hotell hade en restaurang ut mot Gasverksgatan och ett utskänkningsställe, som låg på andra sidan kvarteret, ut mot Rörsjögatan. Här fanns också möjlighet att spela biljard — en sysselsättning, som enligt polisrapporterna uppenbarligen tilltalade manskapet. Inåt gården låg en festlokal, där baler anordnades. En fru Nordström berättar, att ungdomarna om vintrarna gick till Phoenix *där man hade full servering*. Publiken utgjordes av slaktare och *finare sjömän, o. man hade en finfin orkester, som gjorde att man flög fram. En sextet o. 2 trummor. På Phoenix kunde man få punsch, kaffe ja vad som helst men det gick ordentligt till och sällan eller aldrig bråkigt*.

Ytterligare några av det sena 1800-talets dansställen bör nämnas, och det är Hyddan, Hotell Stockholm på Baltzarsgatan — där förresten August

Palm år 1881 höll det första socialistiska föredraget i Sverige — och sommarrestaurangen Linelund, som också kallades Barnängen. Hyddan, som låg på Rönneholmsvägen, ansågs vara en mer städad *Caffe-trädgård* med dansbana, och publiken bestod av *pigor och bodbetjenter*. Här kunde man om sommarkvällarna höra *näktergalarnas sång i trädens kronor, och bersåerna var fulla av ungdom som prata o glamma ...* Linelund, som låg på Disponentgatan, påminde om de ovan nämnda offentliga trädgårdarna med dansbana, artistuppträden och uteservering.

Någon gång kunde regementets manskap själva organisera baler, till exempel ute vid ovannämnda Linelund. Så berättar en polisrapport från år 1898, att 3 Ståhl och 10 Golst *varit tillställare av balen och att de mot en afgift af 2 kronor och 50 öre paret tillhandahållit balgästerna spritdrycker*. På 1910-talet gick en del husarer på danshaken Frejasalen och Sturesalen på Ystadgatan respektive Klaragatan, och på 1920-talet finns belägg för dans-tillställningar i regementets egen gymnastiksal. Vid sidan om de mer etablerade dansrestaurangerna och trädgårdsserveringarna inne i Malmö gjorde husarer både på 1800- och 1900-talet längre utflykter och besökte danser på någon dansbana eller vid något vägshål i socknarna och samhällena runt omkring staden.

Emellertid var det inte bara på restaurangträdgårdarna, krogarna och danserna, som husarerna spenderade sin fria tid och mötte Malmös civila befolkning. Stadens offentliga, proletära miljö utgjordes även av cirkusar och nöjesfält. På 1800-talet förekom till exempel cirkus i regementets ridhus på Drottningtorget, där olika kringvandrande sällskap hyrde in sig för uppträden. En annan cirkuslokal var den så kallade cirkusladan på Kalendegatan, där husarerna på 1880-talet kunde få se artister som den omsjungna lindanserskan Elvira Madigan. På 1900-talet anordnades föreställningar på Kalendegatan i den år 1899 byggda Hippodromen. Cirkusarna *hade högkonjunktur vid sekelskiftet*, berättar en Knut Svensson 1941, *i synnerhet sedan den gamla cirkusladan vid Kalendegatan fått lämna plats åt den ståtliga Hippodromen, där särskilt de praktfulla utstyrel och vattenpantomimerna gjorde succé.*

Ett annat inslag i 1800- och det tidiga 1900-talets Malmöbild var de mindre nöjesfälten, som tillfälligt slog upp sina tält och bodar på obebbyggda tomter och öppna platser runt om i staden. Ett större, permanent nöjesfält, Tivoli, fanns dessutom på Södra Förstadsgatan mellan åren 1897 och 1901 och bjöd på *musik från estrad, servering utombus, skjutbana, andra ambulerande nöjesfält, samt en större dansbana m.m.* På serveringen kunde man dricka öl och kaffe, och under bra dagar kunde detta Malmös eget Tivoli besökas av uppemot fyratusen personer. Från mitten av 1890-talet

blev Folkets Park, ett område som socialdemokratiska föreningen arrenderat från 1891, också ett ställe dit manskapet gärna begav sig. Här dracks brännvin och bier, som de ofta själva medfört, och vid parkens skjutbana roade de sig med prickskytte — så gott detta nu kunde gå. I Folkets Park fanns också en teater med olika artistföreställningar, en dansbana och en musikestrad, som bjöd på konserter och någon gång djurdressörer med både elefanter och sjölejon.

Det saknades alltså inte nöjeslokaler och träffpunkter i Malmö för kronprinshusarerna vid decennierna kring sekelskiftet. Deras brist på kontanter måste däremot ha varit ett ständigt gnagande problem. Det var ju inte gratis att besöka krogar eller dansrestauranger, och som exempel kan nämnas att inträdet på dansställen som Johanneslust, Linelund och Hyddan i slutet av 1800-talet brukade röra sig kring 25 öre. På de prydligare nöjesställena som Hotell Stockholm och på de större restaurangträdgårdarna kunde priset däremot vara det dubbla. Vad en flaska bier kostade varierade också, men i allmänhet låg krogpriset kring 10 öre. Med sitt enkla ursprung, sin låga sociala status som värvade knektar och sin dåliga kontanta lön fick husarerna alltså besöka de krogar och ölstugor, som hade ett sämre rykte i staden, och som till sin karaktär var folkligare och enkla. Och även om de nöjde sig med att besöka dessa krogar, måste deras svåra ekonomiska situation ha begränsat deras möjlighet att roa sig under den tid de var lediga. Till detta kom också, som ovan nämnts, Brattssystemets införande i mitten av 1910-talet med sina inskränkningar av krogarnas alkoholförsäljning.

Av dessa anledningar är det inte överraskande, att polisrapporterna ofta skildrar husarer, som i större eller mindre grupper befinner sig utomhus — på gatorna utanför krogarna, på bänkar i promenaderna längs med kanalerna, i något gathörn eller från 1900-talets början i en allt större omfattning i parkerna. Med rapporternas hjälp kan de stråk, utmed vilka manskapet rörde sig på sina lediga kvällar rekonstrueras. Under den tid då kasernerna låg vid Drottningtorget, utgick det huvudsakliga stråket från kasernen och ut på Östra Tullgatan, över Östra Förstadsbron och vidare längs med Östra Förstadsgratan några hundra meter bort till Fredriksbergsträdgården. Vid sidan av detta stråk gick husarerna under 1880-talet den korta sträckan över Östra Tullgatan och ner en bit i Stora Trädgårdsgatan till krogen Novilla. Östra och Södra promenaderna och i synnerhet Uppsala-promenaden nordväst om kasernen var också populära tillhåll.

Att kasernerna år 1897 flyttade till Regementsgatan fick till följd att det värvade manskapet lämnade själva stadens hjärta. Avståndet hindrade emellertid inte besök i staden, och på 1910-talet fick husarerna tillgång till cy-

klar, vilket medförde att deras rörelsemönster än mer utvidgades. Trots den ökade geografiska spridningen fanns ändå klara huvudstråk. De gick från kasernerna längs med Regementsgatan in i Slottsparken och Kungsparken, eller ännu längre österut och därefter söderut längs Södra Förstadsgatan eller norrut mot Gustaf Adolfs torg och vidare längs med antingen Engelbretksgatan eller Södergatan upp mot Stortorget.

Under de varma och mildare månaderna fanns ställen ute i det fria, där det värvade manskapet mer spontant samlades, drack, spelade och dansade. Under den tid då kasernerna låg vid Drottningtorget, var denna träffpunkt Koängen — ett område som utbreddes sig mellan Segeån och Östra Förstadens bebyggelse, och som på somrarna dessutom användes av regementet som exercisplats.

Hade man inte pengar, förklarar en malmökvinna, så nöjde man sig att gå till en spelman i koängen ... En annan malmöbo berättar, att en stor äng som började vid kanalen något norr om Schougens bro och sträckte sig parallelt med Ö. Förstadsgatan ända till Hermansgatan och kallades Koängen, var tillhåll för Kronprinsarna, som här på Lördags och Söndagskvällarna firade sina orgier med sprit och lösaktiga kvinnor. Även en stor del av befolkningen från angränsande gator hade sina fröjder här. Ännu en malmöbo minns, att Koängen var en allmän söndagsutflyktsplats, dit drog folk, med mat och kaffekorvar — och där såldes bier och brännvin — kaffe, kakor och karamellor, där var kvinnor, som hade gräddat hela fat med plättar och sålde. Kor gick på bete där, men de fick ju maka på sig, när folket kom, och slog sig ned där, var di kunde komma till, någon hade "harmonika" med sig så det dansades av liv och lust ...

Då kasernerna hade flyttat, blev det också naturligt för regementets manskap att försöka finna en ny och närmare belägen plats för sina fester i det fria. Valet föll på området norr om husaretablissemangen, som kallades för Mariedal. Det berättas om denna plats, att här förekom danstillställningar av mer privat karaktär — tillställningar, som gärna urartade i rena supkalas.

Hurra för alla bärser små

Det värvade manskapet samlades alltså under sina permissioner på gatorna, krogarna, nöjesetablissemangen och i parkerna och umgicks och drack — och ganska ofta drack för mycket. Det omåttliga drickandet är också ett återkommande tema i så gott som alla typer av tillgängligt källmaterial; i malmöbornas och husarernas egna minnesanteckningar, i polisrapporterna, i regementspastor Lysanders fältpredikningar, i de militära straffrullorna

och i dags- och veckopressen. Några uttrycksfulla strofer ur en husarvisa från början av 1910-talet får här illustrera både ett dryckeslag i Folkets Park och de inte allt för ovanliga följderna:

Den femtonde september det var en vacker dag
 Vi gingo ut i staden och fästa om ett slag
 Vi voro tre kamrater som gick till folkets park
 Ock när man fått en bärsa man känner sig så stark
 Hurra för alla bärser små som vi uti parken få

Vi fingo litet kognak och kaffealvan till
 Ock när vi satt och språkade vi drack varandra till
 Men när jag på mig reste då ramla jag omkull
 Kamraterna de sade fy fan va du är full
 Hurra för alla halvor små som husarerna de få

Men när vi oss begifver det fortaste vi kan
 Vi skulle till kasärnen det var ej gott minsann
 Då kommer där en byling som mig i kragen tog
 Han sade följ med mig och jag då mot honom log
 Hurra för bylingarna små som på Malmö gator gå

Vi sedan oss begifver ja till polisstation
 Där fick man sig en smocka det gavs ej nån pardon
 Sen blefvo vi inspärrade uti en usel bur
 Där fick man sedan ligga som andra kreatur
 Hurra för detta paradiset där man ligger som en gris

Detta sociala drickande, som även vid otaliga andra tillfällen gick över styr, var som sagt ett av husarkulturens framträdande och centrala karaktärsdrag. Husarerna drack naturligtvis i första hand för att de tyckte att det var roligt att vara berusade, men supandet hade också en social dimension. Man drack med dem som betraktades som vänner, man *drack varandra till*, och själva bjudandet av brännvin och bier var ett betydelsefullt inslag i det sociala umgänget som ett konfirmerande av kamratskapet. Det verkar emellertid också som om alkoholbruket romantiserades. På 1930-talet insamlade regementets kamratförening gamla, anekdotiska "husarhistorier", av vilka framgår, att drickandet förknippades med någon form av maskulinitetsideal. En riktig karl förväntades tåla många supar.

Vid de förhör angående fylleriförseelser, som i början av 1900-talet höllos inför dagmajoren Otto Thott visade sig denne alltid mycket road av att utröna hur stor kvantitet vederbörande förtärt. Var kvantiteten tillräckligt stor för att vara värdig en husar och berättiga till att ej kunna bäras, var majoren relativt mild. Men de, som blevo fulla av små ransoner, föraktade han. Vid ett tillfälle frågade han den tilltalade huru mycket han förtärt. "Sex pilsner, major", blev svaret. Att ej kunna tåla så litet, ansåg majoren vara uselt och det klarlade han i för nutida rättsordning kanske ej så väl valda ordalag för den tilltalade. Men då anhöll den närvarande väbeln serg. P (specialist på förtäring av bier) vördsamt få meddela, att sex pilsner betydde sex dussin, varefter majoren i mera vänliga ordalag tillrådde syndaren att avhålla sig från dylika utsvävningar i bierdrickning.

En ganska vanlig konsekvens av alkoholromantiken var att husarerna drack sig redlöst berusade. Bland polisrapporterna finner man överallt husarer, som *raglat hit och dit* eller varit *redlöst öfverlastade*. Konstaplar, kamrater eller civila personer blev då tvungna att bära eller på annat sätt transportera bort dem. En typisk situation inträffade år 1898. En konstapel hade funnit 94 Wendel vid andra skvadronen *liggande på Norra Wallgatan oförmögen taga vård om sig sjelf och måste i dragkärria transporteras till kontoret*. Vid andra tillfällen kunde riktigt fasansfulla saker inträffa. Så var en 28 Sjögren — också han vid andra skvadronen — år 1876 så berusad, att han *med nedknäppta byxor verkställde ett naturbehof ehuru flere personer passerade förbi*. Staden accepterade inte ett sådant beteende, och det framgick av ovan citerade visa, att de rumlande och berusade husarerna blev anhållna av en konstapel. Av fyllerirapporterna visar det sig också gång på gång, att oförsiktiga husarer, som *var af starka drycker öfverlastade*, anhållits.

Allt som allt tjänstgjorde knappt femtusen värvade husarer vid regementet mellan åren 1874 och 1927. Av dessa blev drygt tio procent dömda under sin husartid för fylleri i Malmö av antingen Polisdomstolen eller Rådhusrätten, vilket kan anses vara en ganska hög siffra — i synnerhet då fyllerifallen i själva tjänsten inte är medräknade. Emellertid var inte antalet fyllerifall jämnt fördelade över hela perioden. Mellan åren 1874 och 1891 anhölls 132 husarer för fylleri, mellan åren 1892 och 1909 310 och mellan 1910 och 1927 84. De troliga förklaringarna till den kraftiga uppgången av fyllerifall under den mellersta perioden är dels att poliskåren genom en kontinuerlig tillväxt hade bättre möjlighet att hålla ordning och reda på gatorna, dels att det år 1897 tillkom tvåhundra husarer från Helsingborg, vilket gjorde att antalet husarer i staden ökade till sammanlagt ungefär femhundra. Den kraftiga nedgången under den senare perioden förklaras dels med att de värvade husarerna blev färre både på grund av att en tredjedel ersattes med värnpliktiga och att antalet vakanser ökade, dels med att

Brattssystemet i kombination med manskapets föryngring innebar att det blev svårare att komma över alkohol.

Våldet

Ute på gator och promenader och inne på krogar och dansbanor mötte regementets manskap stadens civila befolkning, och nu när både husarernas dryckesvanor och den offentliga, proletära miljön har beskrivits, skall de civil-militära bråken undersökas. Det framgick ju av överkonstapel Lundqvists rapport, att förhållandet mellan de båda parterna inte var oproblematiskt, eftersom husarerna ofta tillgrep våld mot de civila. Hur vanligt var då våldet, och vilka orsaker låg bakom det? För att kunna besvara dessa frågor har samtligt polisiärt och civilt, judiciellt material i Malmö genomgått för tiden 1874—1927, där det värvade manskapet vid regementet figurerar. Att undersökningen har 1874 som begynnelseår beror på att det var vid denna tid, som ett organiserat polisväsende med en systematisk dokumentation uppstod. Att slutåret är 1927 har sin förklaring i att regementet då lades ner.

Den bild av husarerna, som detta källmaterial förmedlar, bekräftar att överkonstapel Lundqvists rapport inte var något unikum. Husarerna var en bråkig och våldsbenägen grupp, som på kvällarna förvandlade stadens trottoarer till blodbestänkta slagfält. Mellan åren 1874 och 1900 lagfördes 269 husarer för våld, och mellan åren 1901 och 1927 var motsvarande siffra 128. Dessa siffror är emellertid endast ett grovt mått på hur vanligt våldet var, eftersom de uteslutande anger antalet lagförda husarer. Mörkertalet torde vara stort, då det är sannolikt att de allra flesta slagsmål aldrig kom till polisens kännedom utan i stället klarades upp på ett privat plan utan myndigheternas hjälp. Dessutom har endast de slagsmål för vilka en husar åtalats undersökts. Detta innebär, att sådant våld för vilket enbart den civile blivit åtalad, har uteslutits ur undersökningen.

En jämförelse av 1800- och 1900-talsperioderna utvisar alltså, att husarernas våldsbenägenhet minskade med tiden. Det var mer än dubbelt så många husarer, som blev lagförda under 1800-talet än under 1900-talet. Dessutom tjänstgjorde betydligt fler husarer vid regementet under den senare undersökningsperioden än under den tidigare. Följaktligen blev husarerna både yngre och lugnare, och det måste framhållas, att fram mot 1920-talet var det fråga om relativt beskedliga ynglingar, som ägnade sig åt husaryrket. Det var emellertid inte bara antalet våldsamma husarer, som minskade. Även själva våldets karaktär förändrades. Som exempel på detta kan anföras, att i de fall polisrapporterna tillhandahåller uppgifter, miss-

Ytterst våldsamma husarer i praktfulla uniformer. (Malmö Museum)

handlades under 1800-talet 102 av 232 husaroffer (44%) med tillhyggen. Motsvarande siffra för 1900-talet var 16 av 109 (15%). Antalet hugg och slag mot våldsoffren minskade också. 32% fick mellan åren 1874 och 1900 mottaga tre eller fler. Motsvarande siffra för åren 1901—1927 var 16%. Orsakerna till minskningen av våldet och våldets allt mindre grova karaktär bör främst sökas i förändringar i hela samhällets brottsbild. Människorna disciplinerades, och våld blev mindre vanligt. Av betydelse var också det minskade fylleriet och krogkulturens upphörande. När husarerna inte längre besökte krogarna för att dricka, minskade också antalet tillfällen till bråk med civilister.

Våldets geografi

På 1800-talet uppstod slagsmålen i huvudsak utanför krogarna. Så berättar till exempel en kvinna i en folkminnesuppteckning, att det var synnerligen vanligt med bråk utanför krogen Novilla på 1880-talet. *Där var ett fasligt liv*, berättar hon. *Husarerna hade sitt tillhåll där och de var fulla så slogs de att blodet flöt omkring dem. Ja, man vågade inte gå där om kvällarne när det*

var mörkt. Jag var så rädd för husarer, mor kallade det för det "Blänkande Eländet", och jag var så rädd när jag mötte dem. I samstämmighet med ovan anförda exempel berättar en Georg Jönsson följande om Drottningtorget och 1880-talets Malmö:

då husarerna låg där var det bråk och slagsmål många gånger särskilt vid deras avlöningsdag för gamla krogen Novilla låg strax vid eller i Stora Trädgårdsgatan darsom nu Elimskappellet är beläget och för övrigt var Frälsningsarméns 1:a kår inne på gården i samma fastighet som krogen så dom blev många gånger störda i sin andakt jag vet det, själv var jag som pojke många gånger med mina anhöriga och besökte armén, det var rent ut sagt livsfarligt att komma ut genom porten igen och poliserna var inte så många då som nu, ja dom mästa husarerna var råa sällar som gjorde livet surt för många, dom hade sitt tillhåll i Upsalapromenaden också och det var sannerligen inte riskfritt att gå genom promenaden vid mörkrets inbrott.

Det går dessutom att utläsa i polisrapporterna, att sträckan mellan Fredriksbergsträdgården och kasernen, det vill säga Östra Förstadsgatan, var ett våldsdrabbat område på kvällarna — i synnerhet mellan klockan tio och elva. Det fanns även andra platser, som var kända för sitt våld, och en malmöbo berättar, att slagsmål mellan husarer och civila *försiggick i regel i närheten av kasernen och Upsalapromenaden och voro ofta rätt elakartade. Ett kärt tillhåll för uppgörrelser av denna art var även /— — / "Koängen" ...*

Förflyttningen av kasernen till Regementsgatan år 1897 tillsammans med manskapets förändrade rörelsemönster medförde också en förändring i våldets geografi. Under det första decenniet av 1900-talet hade våldet förskjutits från de östra delarna av staden till området längs med och runt omkring Södra Förstadsgatan. Här blev nu trottoaren utanför krogen Royal den huvudsakliga valplatsen. Regementsgatan, som ledde från staden ut mot kasernen, blev därefter — på 1910- och 1920-talen — den gata, där de flesta slagsmålen ägde rum. I takt med att husarernas rörelsemönster utvidgades, spreds också husarvåldet över hela staden.

Gatuvåld som kulturellt uttryck

Under hela den undersökta perioden — och i synnerhet under 1800-talet — var alltså slagsmål vanliga mellan husarer och civilister i den offentliga, proletära miljön. Överkonstapel Lundqvist påpekade också i den inledningsvis citerade rapporten, att husarerna gjorde stadens gator osäkra, och att flera civila personer *blifvit utan att dertill hafva gifvit någon anledning, öfverfallne och misshandlade.* Hur uppstod då detta våld? Vilka orsaker låg bakom det, och vilka civila drabbades? Med gatuvåld som kulturellt uttryck menas, att våldet inte främst hade privata och individuella motiv, utan i stäl-

let berodde på specifika betingelser i själva husarkulturen. I denna uppsats skall det värvade manskapets kollektiva beteende i relationen till stadens civila befolkning kartläggas, och av denna anledning skall därför enbart sådana slagsmål, som hade samband med husarkulturen och dess uttrycksformer behandlas, nämligen 1) våld, som orsakats av missriktade aggressioner, 2) våld, som orsakats av rivalitet mellan olika grupper i staden och 3) politiskt betingat våld. De betingelser, som på ett avgörande sätt bidrog till konflikterna, och som måste fokuseras beträffande de båda förstnämnda våldstyperna, är fylleriet och stökigheten, militärlivets brutalitet, maskulinitetsidealet och våldsmentaliteten, de civilas attityder till husarerna, husarernas kamratskap och slutligen det geografiska avskiljandet.

Fylleriet och stökigheten

Det torde vara oomtvistligt, att människors våldsbenägenhet ökar vid alkoholkonsumtion, och husarerna utgjorde inget undantag i detta avseende. Tvärtom förefaller det omåttliga drickandet ha varit en kraftigt bidragande orsak bakom många våldshandlingar. Munterheten och skojfriskheten slog ideligen över i kitslighet och högljuddhet, och det är knappast överraskande, att ungefär hälften av fyllerirapporterna kompletterades med lagöverträdelse som förargelseväckande beteende eller oljud. Nr 10 Strandberg vid livskvadronen blev till exempel år 1890 anhållen för att han *betett sig förargelseväckande, först på trottoaren å Södra förstadsgatan vid hörnet af Kärleksgatan, i det han tagit sina sällskapskamrater om halsen, stajat och väsnats, slagit ihop händerna och svurit ...* Vid ett tillfälle 1902 hade en Eld mitt i natten mött några husarkamrater på Kalendegatan, *högljudt hållsat god afton pojkar, och derefter skrikit till ett par gånger ...* Så sent som 1923 rapporterade konstaplarna, att ett par husarer på Föreningsgatan *uppgivit höga hurrarop, som hörts vida omkring*. Problemet med de stökiga husarerna nådde en av sina höjdpunkter år 1898, då regementsledningen efter uppmaning av polismyndigheten såg sig tvingad till att ta itu med kringdrivande, berusade husarer. Enligt en sergeant hade *särskild patrulltjänstgöring anordnats wid regementet mellan kl 1/2 8 och 1/2 12 på aftnarne till lördagar, söndagar och aflöningsdagar, i ändamål att till kasernen hemföra möjligen utewarande, berusade husarer.*

Militärlivets brutalitet

Innebörden av detta vrålande och omåttliga drickande skall sökas i den militära miljön och i dess fostran och danande av regementets manskap. Det är uppenbart, att den militära uppfostringsstrategin med sin pennalism, kadaverdisciplin och brutalitet syftade till att bryta ned husarerna och ra-

sera deras individualitet. Allt som hade att göra med egenart och personlighet nedvärderades, och i stället uppvärderades och frambringades en kollektivistisk människotyp. Husaren skulle förneka sin egen individualitet och med hela sin själ ingå i det militära kollektivet. Han förväntades dessutom besitta en förmåga att relatera händelser i omgivningen inte i första hand till den egna personen utan till hela gruppen. Bakom denna uppfostringsstrategi skymtade det faktiska förhållandet, att såväl framgången som överlevnaden på ett eventuellt framtida slagfält i första och sista hand vilade på den militära hierarkin och individens förmåga att underordna sig.

Det karakteristiska för utbildandet och härdandet av husarerna var vidare att det tog sig formen av ett naket och brutalt förtryck, och att manskapet hade svårt att protestera mot den dåliga behandlingen. I praktiken fanns helt enkelt inga tillåtna former för detta. Visserligen föreskrev reglementet, att husarerna ägde rätt att anföra klagomål, men om klagomålet ansågs obefogat, kunde de förvänta sig en hård bestraffning. Exemplet från år 1887 om de fjorton husarerna, som stannade kvar i Malmö över sommaren, får vidare belysa manskapets situation och problematiken med avsaknaden av protestformer. En dag uteblev de femtioett och ett halvt örena, och efter en tid började husarernas magar att skrika.

De fjorton husarerna sammanrotade sig och kommo öfverens om att det var svinaktigt att hålla dem på så långvarig svältkur; en, som sannolikt var född till oppositionsman, svor dyrt på att han gjorde en konst i både konglig majestät och kronan och uniformen, om han ej fick sina femtioett och ett halft öre eller något att äta. De andra voro mindre förhårdade, dock tycktes ingen hafva vidare smak för att på ärans bana dö af svält, helst när man tänkte på huru kamraterna på lägret lefde kräsliga och fingo både fläsk och ärter och potatis, tobaksskillingen ej till förglömandes. De uttuggade bussarna vändes åtskilliga gånger i munnen och sedan samtliga fjorton man fyra å fem gånger hvardera haft ordet som på en riksdag beslutades enhälligt att för en gång öfverträda den lag, hvilken ålägger knekten att icke knota. Tvenne af de djerfvaste husarerne, hvilka man antog icke skulle frukta för sjelfva fan om de kommenderades emot honom, valdes att till vederbörande myndighet framföra allas — icke klagomål, gud bevars om en kronans karl skulle tillåta sig något så respektvidrigt, nej, en underdånig, med fjorton äkta husarnamn försedd petition med allervördsammaste bön om att man måtte få de femtioett och ett halft örena eller också en måltid mat.

Förtryck i form av nonchalans och ointresse för husarernas välbefinnande kompletterades med våld. Ett exempel, som klarlägger denna andra aspekt av husarernas utsatta position, återfinns i konstnären Jonas Åkessons memoarer. Åkesson tjänstgjorde själv som husar under ett par år vid sekelskiftet. Han berättar om hur han under en lektion inte kunde hålla sig för skratt, när en kamrat skulle lära sig simtag ovanpå ett bord.

Just nu låg där en lång rekryt på den hala bordsskivan och såg ut som en olycklig jättepaddinga. Jag kunde omöjligt behålla den gravallvarliga minen. Som en blixtnär från klar himmel fick jag av den närstående korpralen ett knytnävsslag i ansiktet som knäckte två friska tänder i min vänstra överkäke och förskaffade mig dessutom en brännande huvudvärk, som gjorde att jag utan svårighet kunde hålla mig allvarsam resten av lektionen. Varken korpralen eller någon annan fick veta hur hans örfil tog. Vi rände inte med sladder, sådant var för fruntimmer och civila. Dessa senare började vi nästan se på något von oben. Jag kan med ett särskilt slag av stolthet nämna att inga anmälningar om övergrepp ingick från någon av oss till högre befäl under mina tjänsteår.

Det är inte svårt att tänka sig, att den hårdhänta behandlingen av manskapet i kombination med avsaknaden av protestformer resulterade i frustrationer och aggressionshämningar. Det förefaller som om husarerna under permissionerna försökte tillgodose alla sina uppdämda behov, och kanske kunde de genom att dricka stora kvantiteter brännvin få utlopp för sina aggressioner. Den militära kulturens romantiserade syn på alkohol kom också att på ett praktiskt sätt samverka med detta beteende.

Vidare är det förståeligt, att det påtvingade tigandet, den nödvändiga självbehärskningen, den vanhedrande självförnekelsen, uniformiteten och anonymiteten och undertryckandet av aggressionerna väl ute på gatorna — i permissionernas frihet — slog över i sina motsatser; i vrålände, i oförmåga att behärska sig, i självhävdelse och i ett aggressivt utåtagerande. Med sitt beteende orsakade husarerna ofta trafikstörningar och större folksamlingar på gatorna, och små saker kunde få dem att formligen gå bärsärkagång. Dessa små saker kunde till exempel vara att de vägrats inträde på något nöjesställe, att någon hade tittat på dem, stått i vägen för dem på trottoaren, råkat knuffa till dem eller bara funnits till.

När manskapet inte kunde komma åt de egentliga objekten för sina aggressioner — befälen och det militära systemet — inträdde en mental förskjutning som försvarsmekanism, vilket helt enkelt innebar, att husarerna gav sig på något de kunde nå, det vill säga stadens civila. Jonas Åkesson förklarar själv i anslutning till ovan nämnda knytnävsslag, att efter *kritik eller utskällning gjorde vi honnör och spände ögonen i den överordnade, som nog en och annan gång varslade att han inte alltid själv var fullkomlig. Psykisk smitta kan vara effektiv. Skvadronens minste busar handlade nog omedvetet efter det skånska ordstävvet "Herre på herre och hund på hund", då han avlastade sin ilska på sin oskyldige häst, som han pryglade i spiltan, skällde ut och titulerade djävvelunge*. Följaktligen kom frustrationerna på avvägar, och i den offentliga, proletära miljön kanaliserades de i ett utåtagerande mot de civila. Det är i detta sammanhang, som de höga vrålens, det oarti-

kulerade skrikandets och det hämningslösa supandets innebörd skall betraktas. Den som inte hördes, fick helt enkelt skrika; och den som inte syntes, fick göra sig synlig. Det var de små, obetydliga och förtryckta människornas primitiva strategi för att protestera och utmana, och för att tillkännage sin existens och sitt missnöje. Utåtagerandet mot den civila omgivningen hade alltså funktion av mental och social säkerhetsventil.

Maskulinitetsidealet och våldsmentaliteten

En faktor, som förstärkte våldsbenägenheten, var alltså att husartjänsten genomsyrades av våld och brutalitet. Så var bland annat ett led i utbildningen att frambringa en likgiltighet för fysisk smärta. Kropparna skulle hårdas, och de unga männen fostras till riktiga karlar, det vill säga husarer. *Örfilarna smällde också*, berättar Jonas Åkesson, *men detta tog man inte så särskilt tragiskt, emedan det var en alldaglig företeelse*. Kanske visade maskulinitetsidealet tydligast sitt ansikte i regementets sjukvård. Holger Rosenkrantz, officer vid regementet, berättar i sina minnen om 1880- och 1890-talen, vilken attityd husarerna förväntades intaga till fysisk smärta:

Man var ej blödig den tiden. En karl hade brutit ett finger, men av rädsla för läkaren anlätade han i stället en hovslagare. När fingret var läkt, visades det för läkaren, som på stående fot lär hava brutit upp det igen, enär han icke godkände hovslagarens konstfärdighet. En annan hade ridit ikull och brutit benet. Läkaren höll fast vid att stöveln skulle dragas av benet, trots att karlen för lindrande av smärtorna därvid ville ersätta stöveln, om den finge sprättas upp. Ridsåren ägnades föga omsorg: karlen fick rida bort dem, vilket nog var föga angenämt.

I Åkessons memoarer finns andra belysande avsnitt. Han berättar till exempel om ett tillfälle, då han blev tvungen att uppsöka regementsläkaren, sedan han blivit biten i ansiktet av en häst.

Sedan drog doktorn med sina blåfrusna darrande händer fram ett svart etui med blanka instrument, varur han så plockade upp en lång och tjock nål som han efter mycket besvär lyckades förse med tråd och knut på ändan. ”Stå i givakt”, kommanderade han. Jag sträckte på mig, smällde hämlarna tillsammans och så sydde gubben ihop såret utan att dessförinnan rengöra det och naturligtvis utan bedövning eller något fnysande från min sida.

Ett kanske än mer belysande avsnitt i Åkessons minnen skildrar en annan patient, som hade fått ansiktet fullständigt sönderslaget av civilister. Här visar sig tigandet och självbehärskningen vara ytterst centrala element i maskulinitetsidealet.

Dörren revs upp och följd av en sjukvårdskorpral träder läkaren in. Vid ett rungande giv akt störtade alla de sjukskrivna, som kunde röra sig, upp och ställde sig

I sjuksalen. En sjuk eller skadad husar omgiven av kamrater och sjukvårdare. (Malmö Museum)

var och en vid sin sänggavel, raka och orörliga. Doktorn närmar sig och ser på sin sönderslagne patient, som kommit ur bädden och föres fram till ett fönster och ställer sig där i givakt. Doktorn drar ur fickan sitt svarta etui och söker där upp ett spetsigt blankt instrument av omkring 20 cm längd, som han sticker in i en av rekrytens sammanvuxna näsborrar. Intet ljud höres, men patienten fnyser — av helt naturliga skäl. Doktorn drar ut instrumentet och ryter: "Är du husar!" — "Ja, doktor!", svarar denne. Doktorn: "Nå så!" Och så driver han instrumentet in igen i det så kallade ansiktet på sin patient, som står där orörlig och tyst som muren. Då han åter drar ut det flänger en tjock blodstråle bort i väggen.

En innebörd av slagsmålen med de civila var just våldets intima förbindelse med den fysiska smärtans betvingande och därigenom även med maskuliniteten. Genom att slåss tog husaren en risk att utsätta sig själv för smärta — något han bemötte eller förväntades bemöta med oberördhet — och kom på så sätt att manifesteras sitt mod och sin manlighet. Samtidigt satte våldet de civila människors manlighet på prov, för det var först i kontrasten mellan deras reaktion på smärta och husarernas egen, hårda tystnad som manligheten kunde framträda och bekräftas. Maskuliniteten kunde nämligen bara

existera i kontrasten till sina egna motsatser, som just var vekheten, gnällandet, klagandet och kvidandet.

En viktig aspekt för förståelsen av slagsmålen är dessutom, att husarerna i kasernmiljön var tvungna att dag som natt vara beredda att använda knyt-nåvarna mot varandra för att freda sig. På grund av detta utvecklades en form av våldsdyrkan, som både samspelade med och var en del av maskulinitetsidealet. När husaren inte kunde anmäla övervåld, använde han sig av detta ideals uttrycksformer för att rationalisera bort känslorna av vanmakt. *Vi rände inte med sladder, sådant var för fruntimmer och civila*, hävdade Åkesson. Det ansågs alltså inte manligt eller militäriskt att skvallra, och Åkesson proklamerade också stolt, att inga anmälningar gjordes mot underbefälens kränkande behandling av de underlydande husarerna.

Mötet mellan kårandan och de civilas attityder

Bland manskapet kom våldet alltså att uppfattas som en naturlig, ofrånkomlig, ärbar och maskulin metod att lösa konflikter. Den militära kårandan var ännu en starkt pådrivande kraft i uppkomsten av våldet mot de civila. En betydelsefull strategi i frammanandet av denna kåranda var att indela människor i två grupper. Det fanns husarer, och sedan fanns ”de andra” — fienden, främlingarna, icke-militärerna. Vidare innebar denna tudelning ett systematiskt nedsättande av dessa andra, och Åkesson menade också, att man kom att betrakta de civila *något von oben*. Våldet uppstod, när kårandan manifesterade sig och omvandlades i handling. De andra, civilisterna, visade i sin tur en oförståelse för husarernas situation och var dessutom benägna att håna och förlöjliga dem. På så sätt kom de civilas attityder att bli ytterligare en faktor, som förstärkte husarernas frustrationer, vilket innebar, att de isolerade sig allt mer, och att avståndet mellan husarer och civila ökade. Som inflyttade från landet kände de kanske inte heller så många i staden, och i den hånfulla, hotfulla och föraktande omgivningen fanns det inga andra att ty sig till än sina olycksbröder.

Kamratskapet

Den militära miljön och dess relation till den civila omgivningen kom alltså att frambringa ett kamratskap husarerna emellan, men det var själva militärlivet, som i första hand utgjorde grunden för detta. Husarerna levde mycket nära varandra; de sov, åt, arbetade och uträttade sina naturbehov sida vid sida, vilket gjorde att en unik och intim gemenskap utvecklades. Kamratskapet tog sig sedan olika uttryck i den offentliga miljön. En hederssak var att på alla sätt och i alla situationer skydda sina regementskamrater oavsett grad eller befattning. Det påpekades till exempel i Lundqvists

rapport, att ett par sergeanter skyddade sina mannar med att svara en överfallen person, *att de ingenting kunde göra i saken*. En annan hederssak var att betrakta en förolämpning mot eller ett angrepp på en enskild husar som en förolämpning mot eller ett angrepp på hela kåren. En av kamratskapets skyldigheter var uppenbarligen också att försöka befria kamrater, som anhållits av polisen. Lind och Selander vid andra skvadronen hade till exempel i slutet av 1880-talet bråkat med en konstapel, som gripit en av dem. Den andre hade då *i skrikande ton hotat konstapeln att "passa" honom i Upsalapromenaden, derest han icke släppte Lind*.

Det heliga kamratskapet kunde ibland ta sig komiska, men uttrycksfulla former under polisförhören. Silfverberg vid tredje skvadronen inkallades år 1886 som vittne mot några husarkamrater, som var åtalade för våld. I vittnesförhöret berättas, att *ehuru vtnt stod blott ett par alnar derifrån och hörde en af de civila skrika och jemra sig öfver att han fått stryk, så hörde vtnt dock icke någon ordvexling, såg icke sdne våldföra sig hvarken å målsegn eller någon annan, hörde icke heller något slag smälla och såg icke heller någon af de civila vara blodiga och kände icke heller i öfrigt något, som kunde tjena till upplysning i saken!* I juni 1887 skildrades det värvade manskapets våldsamhet, sammanhållning utåt och kamratskap i veckotidningen *Granskaren*. På samma gång ger artikeln ett perspektiv och en förståelse av ovannämnde Silfverbergs attityd i polisförhöret:

Om kvällarne kan det vara farligt nog, att gå förbi husargården i östra delen af staden. Härömdagen kom en ung herre fredligt vandrande Östra Tullgatan fram, han tilltalade ingen menniska, men det oaktadt öfverfalls han af en halfrusig husar med knuffar och oqvädingsord. Han klagade i polisen, men när han der upplyste att han blott hade ett vittne, som åsett tilldragelsen, förutom våldsverkarens kamrater, svarades honom att då tjenade det till intet att beifra saken, ty dels vittna husarerna aldrig mot en kamrat, utan vända ryggen till för att icke hafva sett något, dels svär sig den skyldige sannolikt fri om blott ett vittne finnes emot honom.

Det geografiska avskiljandet

Gränsdragningen mellan husarer och civilister var emellertid inte enbart social utan även geografisk. Visserligen var de militära kasernerna själva förtryckets högborg, men samtidigt erbjöd de husarerna en trygg tillflykt-sort, när bråk uppstod med civilister eller poliskonstaplar. Här bland kamraterna var de omslutna av den militära miljöns egna normer och värderingar, och på kvällar och nätter kunde de göra sig gällande gentemot poliskonstaplarna och den civila staden. Detta inträffade till exempel år 1882, då några av andra skvadronens husarer hade uppträtt högljutt och störande i staden. De hade dessutom bråkat med civila personer, och för att undkomma den uppretade folkmassan, som samlats utanför kaserningången,

hade de tagit sin tillflykt in bakom grindarna. *Men härmed var uppträdet ingalunda slut ty snart syntes uniformsklädda Husarer här och der bland folkhopen och våldsamt uppträde syntes förestå då en Husar med sabelbaljände tilldelade en envis person ett slag i hufvudet och en hop Husarer som voro inne å Kaserngården anskaffade och utlemnade störar och andra tillhyggen till de husarer som voro på gatan.*

Kasernområdet betraktades av manskapet som okränkbart och ve den, som inte hade förstånd att inse detta. Vid ett tillfälle i början av 1880-talet hade några husarer överfallit ett par sjömän på Östergatan. Ett vittne hade sett *Husarerna springa in genom Kasernporten utan att posten brydde sig om dem och att då de slagne sedermera i hans sällskap frågat hvilka våldsverkarna vara posten förklarar sig icke hafva sett dem och på deras frågor efter Jourhafvande korporalen eller underofficeren och hvem som var Jourhafvande officer de af posten erhållit till svar "det rör er inte", hvarpå posten kallat dem busar och knölar och förklarar att de icke hade der att göra samt att Wakthafvande korporalen sedan denne tillkommit icke heller företagit något för våldsverkarnes upptäckande.*

Det var vanligt, att poliskonstaplarna bad vaktmanskapet om hjälp med bråkiga husarer. En konstapel Ahlberg hade till exempel en kväll år 1891 anhållit en husar, som vid kaserngrindarna börjat bråka, och som dessutom *fattat Konstapeln om strupen och skakat honom så att hjälmen fallit af.* Husaren hade därefter gjort ett så våldsamt motstånd, under det *han fördes från grindarne till vakten, att konstapeln anmanat flere Husarer och gevärsposten hjälpa sig, men utan att de efterkommit uppmaningen ...* Konstaplarna kunde alltså inte räkna med hjälp från regementets vaktposter, och det var inte heller ovanligt, att vaktbefälhavaren släppte sådana husarer, som lämnats till förvar av konstaplarna. Det kunde räcka med att konstaplarna arresterade berusade husarer och förde dem till regementsvakten för att den tjänstgörande vaktpersonalen skulle bli upprörd. År 1888 hade till exempel polisen gripit en berusad husar, som stört Frälsningsarméns möte. Konstaplarna bad vakten behålla honom tills mötet var över. En av husarposterna blev då upprörd, sprang efter konstaplarna och *utför mot dem i hvarjehanda skällsord såsom bylingar m.m samt hotade sparka ut dem, derest de befattade sig med husarer.*

Det framgick ovan, att husarerna betraktade sina kaserner som fredat område, där de var skyddade från den hotfulla omgivningen. Men det egna territoriet slutade inte vid kaserngrindarna. Även området i den omedelbara närheten betraktades av dem själva som husarernas revir. Det värvade manskapets ständiga behov av att markera, definiera och värna detta revir — i synnerhet för de patrullerande konstaplarna — framträder också som en

betydelsefull aspekt av kårandan. Ett par husarer hade till exempel en kväll i början av 1900-talet hamnat i klammeri med såväl stadens uniformerade rättvisa som sina egna underbefäl, då *de oaktadt konstapelns och korpralerna Frans Ring vid 1 och Johan Ström vid 3 squadronen flera gånger uppmanat dem att uppföra sig tyst och gå hem, likväl fortsatt att skrika och tjuta, och att de, jemte 6 å 7 andra uniformsklädda okända husarer, som uppehållit sig å gatan, omringat konstapelns vid hörnet af Villa- och Regementsgatorna, och med knutna händer hotat honom med yttrande du behöfver inte vara så nosig för här ute hafva vi lof att sjunga och om vi ville så skulle vi kunna plocka dig i småbitar m.m. dyligt; dervid sergeant P Hellberg tillkommet och på hans tillsägelse, att de skulle gå hem och icke gå der och bråka, hade de gått några steg mot kasernen men åter stannat och anropat konstapelns med orden "kom här ut din bylingadj-l" skola vi plocka dig i bitar, hvarefter de slutligen under skral och oväsen gått mot vester.*

Hurra för bylingarna små som på Malmö gator gå

Kårandan tog sig alltså sina tydligaste uttryck i relationen till stadens polis-konstaplar, och ett förhållande, som uppenbarligen irriterade överkonstapelns Lundqvist, var just att husarerna *icke ens dragit i betänkande att begå våldsambeter å poliskonstaplerne*. När konstaplarna i sin yrkesutövning hade ärenden till kasernen, behandlades de med misstro och förakt, och till detta fanns två anledningar. För det första höll konstaplarna ordning på krogar, gator och torg och kom därför att utgöra det främsta hindret för manskapets vilda framfarter. För det andra hade de flesta konstaplar tidigare varit stamanställda militärer, och nu i egenskap av det civila samhällets representanter betraktades de som något slags överlöpare. Vid ett tillfälle år 1900 hade till exempel en konstapel beordrat de båda husarerna Dahl och Ahlqvist, som bråkat och väsnats på Humlegatan, att ge sig iväg. Dahl hade då yttrat; *det rör dig inte, du har varit knekt såväl som jag ...*

Det var två uniformerade kårer, som ställdes mot varandra på stadens gator, och manskapet hade svårt att acceptera poliskårens överhöghet. Detta tog sig ibland ganska enfaldiga uttryck. Så hade till exempel en husar försökt hindra ett par civilklädda konstaplar att komma in i en urinkur vid restaurangen i Kung Oscars park med orden *hvad ären i för några djäflar? har ni icke plats nog?* Därefter hade han förföljt dem hela vägen upp mot Södra Förstadsgatan, hotat dem med en ridsporre och sagt: *Om ni ären poliser från helfvete och aldrig så stora så krusa vi er icke ändå*. Vid åter andra tillfällen uppmanade husarerna varandra att *klippa* eller klå *bylingen*. Ett relativt tidigt exempel på en sådan uppmaning är från år 1880. Husaren 95

Tapper hade på Östra Förstadsgatan utanför Fredriksberg slagit en konstapel, som i villervallan trodde att den skyldige var en civilist. Konstapeln försökte anhålla denne person, och hade *då bedt de närvarande Husarerna fyra till antalet jemte en af musiken hjälpa sig, hvarpå Tapper svarat "hjelp dig sjelf, så brukar vi göra, vi sk-ter i dig"*. Ytterligare två konstaplar hade tillkommit, och Tapper hade besviket och uppgivet yttrat, att *det är icke här som i Göteborg der pruglade man polisen rätt dugtigt ibland...*

Ett annat exempel är från 1920-talet och får illustrera både husarernas attityd till poliskåren och en av deras favoritsysselsättningar, nämligen att provocera de patrullerande konstaplarna med olika tillmälen. Vid en frukt-automat på Bergsgatan hade en Johansson vid tredje skvadronen sett en konstapel, till vilken han högljutt yttrat: *"Där står polisdjävulen och skall smugla sig till en tolvshilling. Jag skall sparka alla polisdjävlar i ashålet!"* Liksom i detta fall syftade ofta förolämpningarna på själva polisyrket, till exempel byling, bylingadjävel, bondpolis och polisbracka. Gris var emellertid den i särklass mest förekommande förolämpningen, men även olika konstruktioner med hund som lushund och fähund användes till konstaplarnas stora förtrytelse. Slutligen fanns förolämpningar, som var mer allmänna till sin karaktär som knöl, bondknöl, tosse och usel stackare.

Manskapet visade i sin vägran att respektera polisens överhöghet dessutom en påfallande envishet. Blev en husar anhållen, gjorde han gärna det mest våldsamma motstånd han kunde, och det var inte ovanligt att det krävdes två om inte tre konstaplar för att föra honom till polisstationen. När husaren Lindqvist år 1891 anhölls, hade han *stretat emot och kastat sig omkull på gatan hvarjemte han fattat tag i benen på konstapeln och fällt omkull honom, dervid konstapelns ena byxa sönderspräckts tvärs öfver knäet*. Några år tidigare hade en Charnell anhållits, och rapporten berättar, att under *afförandet till kontoret gjorde den anhållne våldsamt motstånd, fattade tag i lyktpålar och stuprör för att hålla sig fast, kastade sig omkull på gatan, sparkade och slog omkring sig, mättade flera slag och sparkar mot konstapeln och en gång träffade honom i ansigtet med handen, fattade tag slet och ryckte i hans skägg och påhafda kläder samt stretade emot...*

De missriktade aggressionernas offer

Vilka civila som drabbades av våldet, var beroende av vilken våldstyp det var fråga om. När det gällde det våld, som orsakades av det militära manskapets frustrationer och missriktade aggressioner, kunde vem som helst drabbas, som stod i deras väg. Detta våld utövades i allmänhet av en ensam, förvirrad och berusad husar, föregicks sällan av ordväxling och framstår

som fullständigt oprovocerat. Tecken i källmaterialet på att det rör sig om missriktade aggressioner är, när rapporten eller domstolsprotokollet konstaterar, att husaren själv inte kunde uppge någon rimlig anledning till våldet. Husaren Rodins misshandel av en skomakargesäll på Norra Vallgatan vid sekelskiftet förefaller ha varit oprovocerad. Rodin hade *utan ringaste anledning och under det han yttrade "här skall du få känna på en riktig Malmöpojke" med en knif tilldelat honom ett hugg som träffat å yttre ögonvinkeln vid venster öga, så att sår med blodvite uppkommit*. En annan gång hade en husar bråkat med sina kamrater. Ursinnig och förvirrad hade han därefter *sprungit in på gångbanan, där en äldre okänd kvinna varit stående, samt tilldelat denne ett par slag med händerna i ryggen så att hon fallit framstupa på marken. Då hade fru Johnsson, som stod i närheten, yttrat: "Det var oförsäkrat att slå på en gammal kvinna". Öfver detta yttrande hade husaren blifvit förtretad, samt omedelbart tilldelat fru Johnsson ett kraftigt slag med ena handen i ansiktet så att hon fallit mot staket utmed gångbanan...* Detta sistnämnda exempel skall alltså illustrera, att husarerna angrep de personer, som råkade stå i vägen för dem, men definitivt inte att de hade för vana att misshandla kvinnor, för detta var mycket ovanligt. Det var i alla fall få husarer, som blev åtalade för våld mot kvinnor. Femton husarer blev lagförda för sådant våld mellan 1874 och 1900 och tre mellan 1901 och 1927. Detta kan tolkas som att det inte ingick i maskulinitetsidealet att i stadens offentliga, proletära miljö ge okända kvinnor stryk. Vad som hände inom hemmets fyra väggar — i den privata miljön — är däremot fördolt.

Busar och spoltingar

Kårandan satte husarerna i motsatsställning till andra grupper. En av dessa var som sagt polisen, men med vilka andra civila grupper drabbade husarerna samman? I några folkminnesuppteckningar och memoarer lämnas en del knapphändiga uppgifter. I en uppteckning beskrivs husarmanskapets antagonister sålunda som *ökända slagskämpar från Östervärn*, och i en annan skildras suporgierna på Koängen med följande ord: *Det gamla ordspråket: Att när fyllan är inne är vettet borta besannades här i fullt mått, ty många blodiga sammandrabbningar egde rum mellan civila och militärer. Det gick ofta så långt att bärsärkarna kastade varandra i kanalen*. Koängen var känd som en stundtals orolig festplats, och att sådana platser, krogar och uteserveringar fick dåligt rykte bland gemene man, berodde till viss del på husarerna och deras motståndare. *Vidare, förklarar en malmöbo, hade vi Line-lund eller "Barnängen" vid Disponentgatan, vilket ställe dock inte hade alltför högt anseende troligen på grund av de talrika kontroverserna mellan "kron-*

prinsarna” och infödingarna — antagligen om flickorna. N. Holmqvist skildrar sitt första besök i Malmö i början av 1880-talet på följande sätt:

Första Söndagen jag var i Malmö skulle jag gå till Kirsebergsgatan och helsa på en släkting. Som jag ej var känd i staden skulle en kamrat gå med mig dit, vi arbetade då hos Wallenberg på Westergatan. När vi kom ut till Fredriksberg var der slagsmål emellan Kirsebergsslågtare och Husarer, och Polismästare Wester åkte i droska emellan Skougens bro och Värnhem och uppläste upprorslagen så det var ett dåligt intryck jag fick af Malmö den dagen.

Jonas Åkesson berättar också i sina memoarer om en ensam husar, som hade överfallits av busar och ligister: *En nyinkommen rekryt och främling i staden går inte till angrepp men blir däremot själv angripen*, förklarar Åkesson. *Tydligt var det hans utseende och uniform som gått stadens ligistelement på nerverna.* J.N. Gullberg, en man som tjänade som husar i mitten av 1880-talet, berättar i sin tur, att Novilla och Uppsalapromenaden var manskapets tillflyktsorter. *Å nämnda platser blev det ofta bråk emellan sivila och husarer, de förra kallade oss ”spoltingar” vilket vi besvarade med ordet ”busar”, stundom övergick det till slagsmål som slutade med växlande lycka.*

I en av de husarhistorier, som regementets kamratförening nedtecknade på 1930-talet, berättas, att det en gång på Novilla i början av 1880-talet satt *några hamnarbetare och drucko bier, då husaren Hurtig med några kamrater inträdde och möttes av deras högt uttalade: ”Där komma Carl XV:s husarer, men här sitta Carl XII:s bussar.” Hurtig svarade: ”Det är riktigt, om bussar stavas med ett ’s’.” Slagsmål och skadegörelse å servis och möbler, som husarerna måste gälda. Vad gjorde man icke för att upprätthålla regementets ”ära”.*

Det är svårt att i ovanstående citat identifiera någon speciell grupp, som husarerna hyste en särskild ovilja mot. Som antagonister återfinns vaga grupper som de ökända slagskämparna från Östervärn, de civila, infödingarna, Kirsebergsslaktarna, stadens ligistelement, busarna och hamnarbetarna. Det finns alltså ingen uppenbar gemensam faktor för hur malmöborna eller husarerna själva definierade det militära manskapets motståndare. Benämningarna hänför sig till sådana faktorer som bostadsområde, yrkestillhörighet och socialt beteende, men motståndarna definierades också som *infödingarna* — ett begrepp, som står som motsats till de inflyttade från landsbygden. Som nämndes ovan var ju husarerna i allmänhet inflyttade från landsbygden, och följaktligen verkar det som om husarerna av vissa malmöbor betraktades som utsocknes.

Polisrapporterna ger i sin tur följande uppgifter: Under 1800-talet var knappt 80% av de personer, som föll offer för husarernas våldshandlingar, bosatta i stadens östra delar — i Caroli församling inom broarna, i Östra

Förstaden eller på Kirsebergs backar. Den mer borgerligt präglade S:t Petri församling inom broarna och dess invånare var nästan helt förskonade från slagsmål med husarer. Av 1900-talets offer var däremot endast 30% bosatta i stadens östra delar. Nu hade slagskämpar i Södra Förstaden, Södervärn och Sofielundshusen övertagit rollen som det militära manskapets huvudsakliga antagonister. Det finns inte heller några belägg i det polisiära materialet för att husarernas offer tillhörde någon speciell yrkeskategori. 40% var hantverksarbetare eller fabriksarbetare, och 30% var utbildade personer som arbetskarlar, sjömän och kuskar.

Husarerna syntes i folkvimlet på krogarna, nöjesplatserna och restaurangträdgårdarna i större eller mindre grupper, och i sina karakteristiska mörkblå uniformer med gula knäppsnören över bröstet utgjorde de en grupp, som var lätt att identifiera. Det är troligt, att de betraktades av unga, bråkiga malmöbusar som ett av stadens rivaliserande gäng, med vilket det var fullt tillåtet — enligt gatans lag — att mäta sina krafter. På landsbygden var det inte ovanligt med sammandrabbningar på dansbanorna mellan drängar från olika byar. För husarerna, som ofta just var före detta drängar, kändes det antagligen naturligt att nu i en ny roll handgripligen konfrontera "de andra" — oavsett vilka dessa nu var.

Denna undersökning omfattar ju endast de fall, där det är husarer, som är åtalade och inte civila. Det vore emellertid ett misstag att tro att alla civila var Guds bästa barn. Det antyds i en del rapporter, att husarerna kände sig hotade av civilisterna och i andra klagörs ganska tydligt att det var fråga om civila bråkstakar, som deltog i slagsmålen och ibland orsakade dem genom uppenbara provokationer. En maskinist hade till exempel 1915 blivit misshandlad, då han på Slottsgatan framför ingången till Kungsparken kommit fram till några husarer, frågat dem vart en spårvagn gick och därefter tillagt: *skall ni inte följa med den då edra djävlar*. I början av 1920-talet förklarade en husar, att anledningen till att han misshandlat en ciselörlärling var, *att han och några militärer på Regementsgatan mött en del halv stora ynglingar, vilka fällt smädliga uttryck om militären*. Vid ungefär samma tid hade en annan husar rättfärdigat sin våldsamhet med *att han blivit förtretad på Bengtsson och tilldelat honom ett slag med knuten hand, därför Bengtsson tillsagt honom vara tyst och gå in och lägga sig*. I början av 1890-talet hade ett större slagsmål mellan husarer och arbetskarlar ägt rum vid Uppsalapromenaden. Det framgår av rapporten, att de tre civila tidigare hade straffats vid sammanlagt tjugo tillfällen. Deras digra straffregister omfattade brott och förseelser som fylleri, oskickligt beteende, förgärlig väckande beteende, oljud, våld, hemfridsbrott, skadegörelse, brott mot ordningsstadgan och försök att fritaga häktad person.

Att husarerna själva kände sig hotade framgår bland annat av en polisrapport beträffande en måleriarbetare, som blivit halvt ihjälslagen på Östra Promenaden. Husarerna hade visat en hänsynslös brutalitet och hade under misshandeln förutom knytnävar och sparkar använt sig av en hel arsenal, som bestod av daggertar (käppar eller läderremmar med fastsatta blykulor), knogjärn i form av slipade hästskor och knivar. Ställda inför Rådhusrätten förklarade husarerna, *att de vid tillfället varit beväpnade med tillhyggen för att freda sig, enär på sista tiden husarer ofta blifvit öfverfallne och misshandlade, äfvensom att orsaken till misshandeln mot mgdn varit den, att mgdn eller någon af hans sällskap, då de mötte Sdne, yttrat: "Här kommer tre husaradjeftar gående."* Några år senare hade ett gäng husarer *uppehållit sig i promenaden Upsala alla medhafvande hvardera en sten.* Enligt en av husarerna var anledningen till beväpningen, *att de tagit stenarna för att använda dem till försvarsvapen i händelse de, såsom ofta inträffade, blefvo öfverfallne af civila personer.* Några år före sekelskiftet hade en annan husar, när han gick ut i staden, tagit med sig en järnstång *såsom försvarsvapen i händelse af öfverfall.*

De regelrätta slagsmålen började så gott som alltid *efter någon ordvexling*, och det framgår tydligt av det polisiära och judiciella källmaterialet, att det försiggick ständiga provokationer mellan olika civila grupper och det värvade manskapet. När endera parten inte gav upp denna verbala konfrontation, återstod inget annat än att ta till knytnävarna. Regementets manskap hade sin heder och ära, och de andra grupperna hade sin. Husarerna utbrast mot de civila i skymfliga tillmälen som buse eller ligapojke, och de senare talade *förklenligt om husarerna* med ord som husaradjeftar, husarblager eller husarbrackor.

Den vanligaste förolämpningen var emellertid *spolting* eller *spulting*, malmöbornas egen benämning på regementets värvade manskap. Husaren Lindsjö misshandlade till exempel år 1900 på Pildamsvägen en charkuteriarbetare, som för polisen medgav, *att han, då han sett husaren komma gående rusig, på skämt sagt: "der kommer en spolting"*. Poliskonstapeln bekräftade också, att de civila *yttrade något och skrattade hänfullt.* Betydelsen av *spolting* är inte klarlagd, men Svenska Akademiens Ordbok upplyser, att det kan vara fråga om en ombildning av ordet spoling genom anslutning till något annat begrepp. Vad ordet nu än betydde, så gjorde det i alla fall husarerna uppretade.

Förutom de direkta förolämpningarna kunde de civila reta gallfeber på husarmanskapet genom att ropa militära kommandoord åt dem, till exempel *Halt!* eller *Gif akt spultingar!* I vissa fall räckte små åtbörder eller andytningar för att iscensätta ett blodigt slagsmål. I den stora högen av polisi-

ärt material kan en rapport från år 1883 få illustrera detta. En lärling hade blivit illa slagen av 67 Dahlman och 100 Friman på Östra Promenaden. Lärlingen berättade för polisen, att när han mött husarerna, *hade han händelsevis hostat. Tillfrågad av Friman, åt hvem han hostade, hade han genmält denne, att det icke rörde honom.* Visserligen erkände husarerna misshandeln, men anförde samtidigt till sitt försvar, att lärlingen *med hostningen afsett att förolämpa dem.*

Ett typiskt exempel på korthuggen och aggressiv dialog mellan husarer och civila är hämtat från år 1900. Rapporten skildrar ett slagsmål, som utbrutit vid en droskstation på Stortorget mellan arbetskarlarna Lindahl och Herbert och ett par husarer. När de båda arbetskarlarna hade kommit fram till droskorna *befunno sig derstädes vid en af dem två okända uniformsklädda busar, en större och en mindre, hvilka syntes samtala med en person möjligen en droskkusk. Lindahl och Herbert helsade "god qväll", som besvarades av busarerna, dervid den längsta busaren yttrade "der äro de som brukar kalla oss spultingar", hvartill Lindahl genmälte: "det gjorde ingenting om de kallades spultingar, ty om de sjelfva kallades busar och skötte sig bra så kunde de vara lika morska för det."* Droskkusken berättade också för polisen, att *han iakttagit den ene civile karlen slå till den ene busaren, så att denne föll omkull och kort derpå reste sig under yttrande: "att man icke kan få vara ifred för busar".*

Ytterligare en rapport, som får belysa relationen mellan civila och husarer, är från år 1910 och skildrar hur en fabriksarbetare blev knivskuren under ett bråk, som hade börjat inne på nöjesplatsen vid Södra Förstadsgatan. Ett par husarer vid andra skvadronen, Hansson och Gustavsson, hade varit ute och roat sig i sällskap med två tjänsteflickor. Plötsligt hade en civil person *därvid kommit bort och hånfullt tittat på Hansson, som då frågat, hvarför han tittade så där. Efter en stunds förlopp hade en poliskonstapel tillkommit och utvisat Hansson och Gustavsson.* Därefter hade flickorna lämnat nöjesplatsen för att gå hem, men återigen träffat husarerna. Tillsammans hade de begivit sig söderut. *Under vägen hade en civil person kommit bort och frågat Hansson hvarför han börjat bråka med en person inne å nöjesplatsen, samt yttrat: "Är ni inte rädda för stryk? — Är ni inte rädda för att gå utom staden?"* Vidare framgår av Rådhusrättens protokoll, att arbetaren Nilsson först hade slagit busaren Hansson, då denne hade kallat honom för *ligapojke.* Därefter började Hansson *genast att trefva i fickorna, höjde därpå armen i luften och mättade under yttrande "här ska' du få se, hur en husar slåss", eller dylikt, ett hugg mot mgdn med något föremål, som blänkte tydligen en knif ...*

I detta slagsmål återfanns flera karakteristiska inslag av Malmös civil-militära gatukonflikter. Här fanns provokationerna med ordväxling och

glåpord, som ganska så omgående övergick i handgripligheter. Ligapojkens uttalande tyder på att han var väl medveten om de olika gruppernas territorium, när han frågade husarerna om de inte var *rädda för att gå utom staden*. Hade de båda husarerna lämnat det militära manskapets revir för att umgås med tjänsteflickorna, och på så sätt hamnat i fiendeland? Ligapojken bodde själv på Hagagatan, en gata som hade mycket dåligt rykte, och som bara låg en kort bit ifrån Södra Förstadsgatans nöjesplats, och det är troligt, att han här gav uttryck åt tanken på att olika grupper eller ligor behärskade olika områden i staden. Detta hade inte varit så underligt, då husarerna betraktade vissa områden som sina. Även brutaliteten och kårandan var närvarande och tog sig uttryck i husarens demonstrativa uttalande, att han skulle visa sin motståndare, inte hur han själv som individ slogs, utan hur en *husar* slogs. Detta kan tolkas som att Hansson uppfattade arbetarens hotelser, inte egentligen som provokationer mot honom själv som person, utan mot husarkollektivet.

Stadens gäckande kvinnor

Det går inte att utröna i polisrapporten eller i domstolsprotokollet, vilken roll de båda tjänsteflickorna spelade i detta knivskärningsdrama. Det torde emellertid inte vara allt för kontroversiellt att tolka denna gatukonflikt i likhet med många andra som ett uttryck för en rivalitet om stadens unga kvinnor. Umgänget med flickorna var naturligtvis ett nöje, som gick hand i hand med permissioner, drickande och dans, och bakom många bråk skymtar såväl avundsjuka som svartsjuka både från husarers och civilisters sida. Så hade till exempel bråk uppstått år 1886, då ett par husarer, en smed och tre flickor varit ute och promenerat. De hade mött en civil person, som en av flickorna uppenbarligen var bekant med. Hon hade hälsat på honom, men när han kommit fram till sällskapet, hade husarerna slagit av honom mössan och därefter misshandlat honom. Ungefär tio år senare hade slagsmål utbrutit efter det att husaren Granberg tagit sig friheten att tilltala fabriksarbeterskan Hilda Tångberg, *emedan han trodde sig känna henne, men att han blifvit af hennes sällskap tillrättavisad*. I början av 1920-talet hade lagerarbetaren Björnsson fått *ett kraftigt slag å munnen, så att underläppen krossats mot tänderna och sår med blodflöde, svullnad och svår ömbet uppstått*. Arbetaren berättade följande om händelsen:

Han hade i sällskap med sin syster Karin Björnsson och två andra personer kommit gående på gångbanan å Rönneholmsvägen västerut. Vid hörnet av denna väg och Mariedalsvägen hade 10 à 15 manspersoner, därav flera husarer i uniform, uppehållit sig. Då Björnsson och hans sällskap kommit i närheten av dessa personer,

Nakenhet, maskulinitet och kamratskap. Husarer ute på sommarövning. (Malmö Museum)

hade en av dem, som voro civilklädda, kommit emot Björnsson och sagt: "Jaså du är klädd i fjälla, din djävul!" Då Björnsson sagt, att det var hans syster, som var i hans sällskap, hade personen frågat, om Björnsson också övade könsumgänge med sin syster. Omedelbart därpå hade personen tilldelat Björnsson ett våldsamt slag på munnen ...

Om kvinnorna nu var ett irritationsmoment i de civil-militära relationerna, vilken var då malmökvinnornas egen attityd till husarerna? På denna punkt motsäger olika källor varandra. Å ena sidan framtonar en bild av kvinnor, som lockades och attraherades av den militära ståten och till de maskulina husarerna med deras granna, mörkblå uniformer. I Folke Lundbergs *Malmöluft och annan luft* från år 1914, i vilken författaren presenterar humoristiska schablonbilder av typiska Malmögrupper, skildras tjänsteflickans attityd till husarerna med följande ord:

Han är också en typ — en bild i Skånemetropolens gatulif en lördags eller söndagsafton. De komma skockvis, dessa sporrklingande drabanter, med nyputsade stöflar och blanka knappar, med krigarens omisskännliga hållning och sätt. Öfver allt ser man dem, i dansens hvirflar med "fjaset", på gatornas promenader, i portarne i väntan på töserne. Och flickögonen smeka gestalten i kronans kläder, och knapparna

spegla rodnande ansigten. Och dagarne igenom sjunger husslafvinnan med dallrande röst:

Gud, hvad mitt hjärta klappar i hastig takt,
när jag ser blanka knappar och hör "Gif akt".

Å andra sidan framträder en helt motsatt bild i annat material. Emil Sander-Turner, som tjänstgjorde vid regementet under åren kring sekelskiftet, berättar i en intervju med Lennart Kjellgren om relationen mellan husarerna och stadens kvinnliga befolkning: *Egentligen var vi inte välsedda av en del flickor, /— — —/ och när vi inte bar uniform brukade vi inte precis skryta med att vi var vid regementet.* Nils Carlsson, husar på 1920-talet, berättar i en annan intervju, att en del flickor nöp sig om näsan, och med en grimas illvilligt utbrast *Fy, det luktar häst!*, när någon husar passerade.

Samma tema återfinns i Jan Fridegårds roman *Åran och hjältarna*. Fridegård, som själv var värvad dragon i Stockholm i mitten av 1910-talet, skildrar här manskapets tillvaro. Visserligen låg inte dragonen Stolt, som är författarens alter ego, värvad i Malmö, men hans situation bör ändå kunna vara belysande i detta sammanhang. När Stolt vid en dikeskant träffar och börjar samtala med en flicka, vågar han inte berätta att han är stamanställd. När de har sällskapat en tid, förklarar hon: *Nu, när jag känner dig, gör det ingenting /— — —/. Men jag har hört att de värvade ska vara förskräckliga. Jag hoppas att du inte blir korpral, då vill jag inte gå bredvid dig så någon ser det.*

Denna bild av kvinnornas attityd till det värvade manskapet framskymtar också stundtals i Malmöpolisens rapporter. Anledningen till att en Johanna Maria Ståhl blev misshandlad av ett par husarer på Östra Tullgatan år 1886 var, att *då någon af husarerna helsade på henne, yttrade hon, "att hon icke ville hafva sällskap med husarer"*. En liknande händelse fick två fabriksarbeterskor, som var i sällskap med en navigatör, uppleva. I detta fall var det dock deras manliga följeslagare, som misshandlades. Albertina Andersson, den ena arbeterskan, berättade i sitt vittnesmål, att de *ifrågavarande afton suttit tillsammans på en soffå i promenaden Uppsala, då 3ne civilklädda husarer kommo emot dem och tilltalade dem. Målsegaren och vittnena ville emellertid icke hafva något samtal med dem, utan reste sig upp och ville aflägsna sig, dervid vittnet såg den ene af de tre slå navigatören.* En annan gång, ett par år före sekelskiftet, berättar en arbetskarl genom en polisrapport, att han *kommit gående i Upsalapromenaden i sällskap med ett fruntimmer. Då de härvid mött en i uniform klädd husar, hade fruntimret hemställt till mgdn att de skulle vända tillbaka och gå hem, dertill mgdn, under antagande att husaren vore stadd på hemvägen, gifvit afböjande svar.* Det visade sig, att fruntimrets

farhågor inte var obefogade. De borde ha begett sig hem. Arbetskarlen misshandlades av husaren.

Om nu en del kvinnor hade en negativ attityd till stadens militära manskap, vad berodde detta på? I huvudsak kan tre skäl anges. För det första kan det ha varit så, att de helt enkelt var rädda för husarerna, då dessa var kända för att vara bråkiga och våldsbenägna. Poliskonstaplar var dessutom tvungna att ideligen ingripa mot husarer, som ofredade och besvärade kvinnor. Här följer några exempel ur polisens arkiv: En husar vid tredje skvadronen hade på Södergatan vid ett tillfälle år 1925 på Södergatan *ofredat flera damer, i det han fattat tag i dem och satt krokben för dem ...* Året därpå hade en annan husar på samma gata *antastatt flera mötande och förbigående kvinnor, däribland en som vid tillfället gått arm i arm med sin man.* År 1905 hade tre berusade husarer på Regementsgatan *ofredat ett mötande fruntimmer, i det en af dem räckt ut armen mot denne och haft osedligt yttrande mot henne.*

För det andra anas en motsättning mellan inflyttade och infödda malmöbor. Det är möjligt, att det var de genuina malmökvinnorna eller de inflyttade landsbygdskvinnor, som tillägnat sig stadens värderingar, som främst tog avstånd från husarerna. Ett förhållande och ett äktenskap med en husar måste för dem ha betraktats som en dålig investering. Det innebar knappast någon social eller ekonomisk trygghet utan snarare tvärtom. Värvade knektar hade heller aldrig varit välsedda av den civila befolkningen. Husarerna var dessutom dåligt avlönade, och det var ovanligt, att värvningen ledde fram till en förbättrad livssituation. Endast en procent av regementets manskap lyckades bli befordrade till underofficerare, och mycket få fick statlig anställning efter husartiden.

De indelta soldaterna, som fanns på landsbygden, hade däremot ett något bättre rykte, och det var kanske erfarenheten av och uppfattningen om dessa soldater, som vissa av de inflyttade flickorna bar med sig. Detta skulle i så fall förklara de beundrande kvinnornas attityd. I linje med denna tanke framgår det också av garnisonsförsamlingens kyrkoböcker, att det nästan uteslutande var fråga om på landsbygden boende eller från landsbygden inflyttade flickor, som gifte sig med kronprinshusarerna. Jan Fridegård berättar i samstämmighet med detta, att det inte fanns en enda infödd stockholmska, som kom på dragonernas danser.

För det tredje kan husarerna — i en tid av pryderi och sexuell intolerans — ha uppfattats som en grupp med förkastligt sexuellt beteende. Attityden till husarerna kan tolkas som ett uttryck för de unga malmöflickornas kollektiva erfarenheter av oönskade graviditeter och av utfattiga, ansvarslösa husarer. Twisterna om barnuppfostringsbidrag i Rådhusrätten vittnar gång

på gång om de ekonomiska och sociala konsekvenser, som nattliga äventyr med husarer kunde få. Pigan Hanna Jönsson, som var anställd på krogen Novilla, anhöll till exempel år 1897 om barnuppfostringsbidrag av en musikkorporal vid regementet. Hon krävde tio kronor i månaden för sitt barn, en summa som husaren ansåg var alldeles för hög: *I fråga om det af kdn yrkade bidragets storlek fann sdn, för den händelse han skulle ådömas betalningsskyldighet, detta för högt, då sdn, utom kost och fri bostad å kasernen, i lön åtnjöt endast tio kronor i månaden, deraf två kronor månatligen afdrogos och insattes i sparbank, samt sdn, som endast kort tid varit i tjänst, ej hade tillfälle till nämnvärda extra inkomster.*

Ett annat förhållande, som antagligen bidrog till husarernas dåliga rykte, var deras promiskuösa leverne. Regementets sjukjournaler vittnar om de veneriska sjukdomarnas stora spridning bland manskapet. För många husarer — i synnerhet under 1800-talet — blev gonorré, syfilis och schanker de plågsamma resultaten och minnena av intima stunder med stadens mer lättsinniga flickor. Fridegård nämner också i ett sammanhang, att *nästan hela underbefälskåren var veneriskt smittad* vid Livregementets dragoner i mitten av 1910-talet.

Vidare har det nämnts i avsnittet om stadens offentliga, proletära miljö, att de flickor, som umgicks med manskapet, kallades för *husaratöser*, och en malmöbo mindes, att husarerna på Koängen firade orgier med *lösaktiga kvinnor*. Fastän källmaterialet även i detta sammanhang är magert, är det inte orimligt att tänka sig, att det kunde vara socialt riskabelt för en kvinna att umgås med husarer. Hon kunde då brännmärkas med den nedvärderande benämningen husaratös. Det visar sig också vid en jämförelse av polisrapporternas namnuppgifter på kvinnor och polisens liggare över lösaktiga kvinnor, att husarerna umgicks med damer, som var yrkesverksamma på Stora Humlegatan och Humlegatan — prostituerade med fantasifulla öknamn som *Doggen, Carolina Mask, Husarhoran, Fy för Satan* och *Klar i särken*. Även detta förhållande måste naturligtvis ha varit en bidragande faktor till det militära manskapets dåliga rykte bland stadens mer moraliska kvinnor.

Malmökvinnornas attityd kan kontrasteras med manskapets egen önskebild. Deras relation till det motsatta könet illustreras nämligen också i husarvisorna:

I tre år har jag tjänat som fosterlandsförsvarare
och det är ganska trevligt men helst om kvällarne,
ty då får vi i staden gå
att vackra flickor hälsa på
som gärna vill ha sällskap så sent om kvällarne

Och var och en han vet att husaren han kan rida lätt
och detta tycker flickorna det är ett trevligt sätt
ty hade ej husarerna
fått permission om kvällarna
så hade Malmö flickor visst dött av ledsamhet

I visan beskrivs husarerna som populära bland och också outhärliga för Malmös flickor. Ett liknande tema framträder i en annan husarvisa, i vilken flickornas kärlek till husarerna blir en tröst och en kompensation för militärlivets rysligheter och vedermödor:

Ja, inte är det roligt
när man har gett sig till husar
ty kungens mynt på fickan
man ej är van att ha
Men med sabel och karbin
få rulla av och an som svin
uti sadeln putsad fin
under folkets breda grin.
Men se flickorna de små
som på Malmö gator gå
de sucka, kom husarer
och låt oss kärlek få.

Visorna uttrycker kanske en militärisk illusion, som sammanföll med det ideologiska uppbyggandet av synen på den maskuline husaren. Det är knappast någon äkta, ridderlig eller förbehållslös kärlek till det täcka könet, som uttrycks i visorna, utan i stället någon enklare form av husarisk narcissism. Föremål för dyrkan är inte kvinnorna, utan husarernas egen härlighet och oemotståndlighet. Mot bakgrund av detta kan det antagas, att för de husarer, som tog idealet på allvar, utvecklades en problematisk relation till malmökvinnorna.

I vilken relation stod då husarernas beteende ute i den offentliga, proletära miljön till malmökvinnornas negativa attityd? Husarerna var kanske inte den sortens män, som fick sekelskiftesstadens moderna och mondäna damer att sucka och trängta. Det är tvärtom troligt, att dessa betraktade husarerna som ganska emotståndliga, omoraliska, utfattiga, häst- och brännvinslukande slagskämpar. Och i verkligheten var det väl en beskrivning, som passade in på många — men naturligtvis inte alla, och kanske inte ens en majoritet — av dem. Av denna anledning uppstod i alla fall en

disharmoni mellan husarernas syn på sig själva och stadsflickornas syn på dem. Om husarerna ville ge en bild av sig själva som maskulina män med kvinnotycke, så är det inte svårt mot bakgrund av det klena gensvar, som de erhöll, att förstå deras vrålande och våldsbenägenhet.

Många hade kanske förväntat sig att husaruniformen skulle vara ett fördelaktigt attribut i rivaliteten om kvinnornas gunst, och när uniformen snarare visade sig vara till nackdel, infann sig frustrationer, besvikelse och bitterhet. Att bli brutalt och många gånger inhumant behandlad på regementet och att dessutom avvisas och förlöjligas av kvinnorna — vars kärlek, beundran och tröst man hade förväntat sig — kunde nog få den tidigare stabilaste och tryggaste skånedräng att explodera, i synnerhet om hans känslor redan satts i svall av våldsam alkoholkonsumtion.

Gav frustrationerna över malmökvinnornas avvisande attityd upphov till aggressioner mot kvinnorna i form av våld eller sexuella övergrepp? Som ovan nämnts var det inte brukligt inom husarkulturen att ge kvinnor stryk, och våldtäkter verkar inte heller ha varit vanliga. Under hela den undersökta perioden 1874—1927 rapporterades inga våldtäkter och endast två fall av våldtäktsförsök. Även om man tar hänsyn till att det kan finnas ett mörkertal också i fråga om sexualbrott, förefaller det rimligt att tänka sig — på grund av den fullständiga avsaknaden av anmälningar — att husarkulturen med dess maskulinitetsideal markerade en tydlig gräns. Det ansågs inte en riktig karl — det vill säga en husar — att våldföra sig på kvinnor. Till detta kom dessutom det faktum, att frustrationerna antagligen till stora delar övervanns genom att kårandan erbjöd dem en överlägsen attityd gentemot de civila. I beaktande av det husariska högmodet är det möjligt, att det var förspildt möda i de flesta fall för kvinnor att skymfa och håna regementets manskap. Och i de fall då gäckeriet gick för långt, riktade sig husarernas aggressioner i stället mot de civila männen, och framför allt mot dem som råkade vara i kvinnornas sällskap.

Ont råka mellan hammaren och städet

Sist i denna uppsats skall något nämnas om det politiskt betingade våldet. Under de sista decennierna av 1800-talet tillkom ytterligare en tänkvärd orsak till konflikterna mellan det militära manskapet och de civila, och det var socialismens och den artikulerade klasskampens framväxt. Det var välbekant för den arbetande befolkningen, att det värvade manskapet användes som den rådande samhällsordningens beskyddare. Under strejker utkommenderades de som strejkbrytare och under demonstrationer för att med våld eller med sin blotta närvaro med hot om våld lugna arbetarna och

deras organisationer. Själva husaruniformen torde därför för många människor ha symboliserat överhetens förtryck. Alice Lyttkens berättar i sina memoarer, *Leva om sitt liv*, att det var vanligt med *otäcka slagsmål mellan så kallade ligister och framförallt husarer. Kanske det är rättare att säga mellan militarister och antimilitarister*. Det är emellertid intressant och även i någon mån överraskande, att politiskt färgade glåpord — sådana som förekommer i den socialistiska, antimilitaristiska propagandan, till exempel *kapitalistdräng, mördare* och *slaktardräng* — helt saknas i det polisiära och judiciella källmaterialet. En förklaring till detta kan vara, att de så kallade antimilitaristerna ansåg det föga lönt att polisanmäla husarerna, då konstaplarna knappast hade en positiv inställning till antimilitarismen i dess extrema form.

Trots detta bör socialismens framväxt ändå ha inneburit att relationen mellan militär och civila komplicerades. Husarernas motståndare i dessa konflikter var naturligtvis personer med antimilitaristiska åsikter, kanske främst ungsocialisterna. Anton Nilson, en av Amaltheamännen, berättar i sina memoarer om en händelse, som inträffade utanför kasernen vid Regementsgatan. Bakgrunden till denna incident var att den unge och aktive socialisten Per Albin Hansson gjorde sin värnplikt vid regementet, och att han i hemlighet hjälpte till med att sprida antimilitaristisk propaganda bland de värvade husarerna:

En vacker solskensdag, en söndag, skulle vi ungsocialister samlas utanför kasernen i Slottsparken till ett möte. Per Albin hade lovat oss att komma ut till detta. Ernst Gullberg skulle hålla ett antimilitaristiskt föredrag och vi väntade att manskapet skulle komma ut och förena sig med oss. En hel del tidningar och flygblad skulle därvid delas ut till dem. Posten stod i stram givakt vid sin kur invid huvudportalen och ut genom portarna kom en klunga av manskapet, men ingen Per Albin. Office-rarna hade blivit varskodda om mötet och skickat ut denna pålitliga manskapsgrupp för att oroa det. Gliringar och slagsmål uppstod. Gullberg kunde inte fortsätta sitt föredrag. För att inte bli sonderslagen av de utskickade militärerna flydde deltagarna åt alla håll. Jag rundade ett buskage och blev där obemärkt av dem, men somliga deltagarna gick inte fria från deras hårda knytnävar.

Dynamitarden Nilson talar här både om husarer, som skulle komma ut och förena sig med ungsocialisterna och en pålitlig manskapsgrupp, som i stället kom ut och överföll dem. Det är inte svårt att tänka sig, att kronprinshusarerna, som själva kom från en underklassmiljö, i sådana situationer plötsligt befann sig i en dubbel negativ konflikt. Mot bakgrund av deras sociala ursprung är det möjligt, att de kände sig solidariska med arbetarnas strävan efter bättre levnadsvillkor, men på samma gång fanns ett starkt tryck från det samhälle, som de svurit ed på att försvara. Oförenligheten i de olika

roller, som de förväntades spela, måste därför ha framstått som påtaglig för dem.

Otryckta källor

Malmö Stadsarkiv

Isbergs samling

— Om nöjeslivet i Malmö

Kriminalpolisens arkiv

— Liggare över lösaktiga kvinnor

— Rapportjournaler

Polisdomstolens arkiv

— Domböcker

I—IV Polisvakt-distriktens arkiv

— Allmänna journaler

Rådhusrättens arkiv

— Domböcker i brottmål

Folklivsarkivet i Lund

— Folkminnesuppteckningar M: 8160, 8165, 8168, 8169, 8180, 8183, 8186, 8187, 8195, 8212, 8213, 8214, 8215, 8227, 8238, 8242, 8246, 8250, 8251, 8252, 8253, 11158, 11172, 11173, 11178.

Övrigt otryckt källmaterial

— Intervjuer med Nils Carlsson (januari och februari 1992)

— Oskar Larssons visbok (i Lennart Kjellgrens ägo)

Litteratur och tryckta källor

Andersson, Helge. "Utvärdshuset Johanneslust", *Elbogen. Medlemsblad för Malmö Fornminnesförening*. Nr 4 årg. 6, 1976.

Bjurling, Oscar. "Inte blott av bröd", *Malmö Stads Historia*, del IV. Malmö 1985.

Bjurling, Oscar. "Kultur och okultur i krig och fred", *Malmö Stads Historia*, del V. Malmö 1989.

Bodman, Eric. "Knallibox, Kitta i planket och Andersson i gropen ... Om näringsställen i Malmö kring sekelskiftet", *Malmö Fornminnesförenings årsskrift 1974*.

- Dahlström, Jan. *Vad ryslig lott har en gardist. En studie av det värvade kavallerimanskapets levnadsvanor i 1880-talets Stockholm*. Institutet för folklivsforskning. Stockholms Universitet 1989. (Opublicerad seminarieuppsats)
- Den svenska supen. En historia om brännvin, Bratt och byråkrati*. (Red. Bruun, Kettil & Frånberg, Per). Stockholm 1985.
- Dhejne, Hans. "Ett och annat om nöjeslivet i Malmö", *Malmö genom 600 år*. Malmö 1940.
- "En krogrond i Malmö för 75 år sedan", *Sydsvenska Dagbladet* 23/6—1928.
- Ett militärt stadsproletariat. Studier av garnisonsmanskapets levnadsförhållanden i 1800-talets Stockholm*. (Adolfsson, Roger m.fl.) Stockholm 1988.
- Fridegård, Jan. *Åran och hjältarna*. Stockholm 1953.
- "Gamla Fredriksberg", *Skånska Dagbladet* 23/4—1923.
- Granskaren. Illustrerad veckotidning för skämt och allvar*. 11/6 och 2/7 1887.
- Isberg, Hagbard. *Syner, drömmar, verklighet*. Malmö 1955.
- Kjellgren, Lennart. *Gläd dig du skåning*. Malmö 1960.
- Kjellgren, Lennart. "Visor och krigarliv i Skåne", *Byahornet* 1986:1.
- Lagerqvist, Lars & Nathorst-Böös, Ernst. *Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar*. Stockholm 1985.
- Ljungberg, Leif. *Gatunamnen i Malmö*. Malmö 1960.
- Lundberg, Folke. *Malmöluft och annan luft*. Malmö 1914.
- Lysander, Albert. *Fältpredikningar*. Lund 1914.
- Lyttkens, Alice. *Leva om sitt liv*, del I. Stockholm 1977.
- Malmö försvar genom tiderna*. (Red. Fischer, Ernst m.fl.) Malmö 1944.
- Minnenas Malmö. Ögonvittnen 1756—1909 i memoarlitteratur, dagböcker och resebrev*. (Red. Gustafson, Ragnar) Malmö 1973.
- Malmö. En skildring i ord och bild av stadens utveckling och nuvarande tillstånd*. (Red. Hårleman, G.) Malmö 1914.
- Nilson, Anton. *Dömd till döden för Amalthea*. Stockholm 1962.
- Rasch, Elisabet. "Brännvinsbruket i 1800-talets skånska bondesamhälle", *Skånskt brännvin. Skånes hembygdsförbunds årsbok 1974*. Kristianstad 1974.
- Rosencrantz, Holger. *Minnesblad ur Kronprinsens Husarregementes historia*. Malmö 1937.
- Sörensen, Thomas. *Mellan skam och stolthet*. (Opublicerad seminarieuppsats 1991)
- Sörensen, Thomas. "Jag är en fattig gosse jag ..." (Opublicerad seminarieuppsats 1992)
- Åkesson, Jonas. *Minnen och porträtt*, SDS:s årsbok 1963. Malmö 1962.

Verksamhetsberättelse 1992

Årsmöte

Ordinarie årsmöte hölls den 26 mars i Landstingssalen på Malmö rådhus med ca 100 närvarande medlemmar. Årsmötesförhandlingarna följdes av ett föredrag av författaren K Arne Blom. Därefter åt ett åttiotal medlemmar en måltid i Rådhuskällaren.

Styrelsen

Under året har styrelsen sammanträtt tre gånger: den 18 februari, 28 april och 4 november.

Styrelsen har haft följande sammansättning:

Fil kand Elsebeth Bager, ordförande

Skriftställare, jur kand Bengt Liljenberg, vice ordförande

Direktör John Hain, kassaförvaltare

Fil kand Jutta Behnstedt, sekreterare, suppleant

Stadsarkivarie Birgit Arfwidsson-Bäck

Agronom Peter Bager

Lektor Hans Ersgård

Redaktör Hans Janstad

Vice stadsarkivarie Lars Jörwall, suppleant

Första stadsantikvarie Anders Reisnert

Revisorer

Nils Axel Månsson och Thomas Boström med Per W Persson och Holger Amundin som suppleanter.

Utflykter, föredrag m m

Tisdagen den 14 april besökte föreningen Slagthuset i Malmö hamnområde. Byggnaderna visades av arkitekt Lars Nilsson. De många medlemmar, som

trots uselt väder hade ställt upp på rundvandringen, beundrade hur väl man tillvaratagit och bevarat det gamla slakthuset och hur nya aktiviteter kunnat insättas och sammanfogas med den gamla byggnaden.

Söndagen den 17 maj ägde den traditionella vårutfärden rum. Den gick till näraliggande områden.

Resan startade med bussar från Malmö Central till Aggarps nyrenoverade mölla, som förevisades av Knut Jönsson, Svedala, och Erik Nordström, Svedala. Därifrån gick färden över Skabersjö slott genom slottsparken till Torup och vidare till Svedala Folkets hus, där förmiddagskaffe dracks. Vi fortsatte sedan till Fru Alstads vallfartskyrka, där vi guidades av kyrkoherde Gustaf Centervall. Därpå åkte vi till Månstorps gavlar, som Anders Reinsnert initierat berättade om. Vi fick även se det lilla borgmuseet.

Lunch intogs på Törringelund. Eftermiddagen tillbringades på Svaneholm, där slottsintendenten Eric Mårtensson höll föredrag om slottet och visade oss runt i slottsmuseets samlingar. Avslutningsvis drack vi kaffe i källarvalven. 73 medlemmar deltog och utflykten gynnades av ett strålande väder.

Lördagen den 3 oktober besöktes S:t Lars museum i Lund, där vi på den gamla psykavdelningen guidades av museiföreståndare Gustaf Arfwidsson. För de 27 medlemmar som deltog blev det en skakande upplevelse att få höra berättas om patienternas tillvaro och se den miljö de levde i. Det stora rum, där man ställer ut patienternas konstnärliga alster, var nog det som berörde oss allra mest. Det var helt fantastiskt att se vad patienterna hade åstadkommit trots förbud mot så onödiga sysslor som konst och trots svårigheten för de intagna att få tag på de material av olika slag som behövdes för deras mycket konstnärliga verksamhet.

Mitte mot museet ligger Skånes Hembygdsförbund. Dit vandrade vi över och sedan vi druckit kaffe visade oss landsantikvarie Karin Augustsson runt och berättade om Skånes Hembygdsförbund och om en landsantikvaries uppgifter.

Tisdagen den 28 oktober berättade Holger Amundin initierat och roligt om Baltiska utställningen 1914. Föredraget beledsagades av intressanta diabolbilder. Sammankomsten, som ägde rum på Malmö stadsarkiv, var välbesökt och avslutades med kaffe i stadsarkivets pausrum.

Föreningen har haft öppet på *Bagerrummet* vid Lilla Torg varje helgfri lördag kl 10—12 under tiden 10 oktober—5 december.

Söndagen den 6 december deltog föreningen i *Jul på Malmöhus* med försäljning av årsböcker, kartor och julkort.

Publiceringsverksamhet

Årsboken för 1991 blev av olika skäl kraftigt försenad och utkom ej förrän lagom till påsk 1992.

Föreningen har låtit trycka upp julkort och samma kort men utan julmotiv. Kortet visar en bild från Lilla Torg med det hus där vi har vårt kontor.

Kommittéer

Redaktionskommittén, som också fungerar som stipendiekommitté, har sammanträtt tre gånger. I denna kommitté sitter ordföranden, Bengt Liljeborg, Hans Ersgård, Lars Jörwall och Ingmar Billberg.

Planeringskommittén har sammanträtt tre gånger: den 22 januari, 22 april och 26 augusti. I planeringskommittén sitter ordföranden, Hans Ersgård, Anders Rejnert och Gunhild Eriksson.

Medlemsantal

Tyvärr är det för svårt att få ett grepp om det korrekta antalet medlemmar. Vi får ett jämnt tillskott av nya medlemmar och en viss avgång av medlemmar, som av skilda orsaker lämnar föreningen och som vi får meddelande om. Vårt problem är att vi har medlemmar, som inte meddelar adressförändring, och åtskilliga medlemmar, som trots påstötning ej betalar sin årsavgift och som ej meddelar önskan att avgå. Räkningar dessa som avgångna, vilket vi tyvärr tvingas göra, sjunker vårt medlemsantal.

Föreningen har fyra hedersmedlemmar.

Folke Malmbergs och Birgit Slangerup-Malmbergs fond

Stipendiekommittén beslöt vid sammanträde den 25 augusti att till stipendiater utse:

Thomas Sörensen	25 000 kr för forskning rörande det värvade manskapet vid Kronprinsens Husarregemente vid sekelskiftet. Thomas Sörensen är doktorand vid Historiska institutionen i Lund;
Peter Billing	20 000 kr för forskning rörande orsakerna till rivningsraseriet i Malmö. Peter Billing är likaså doktorand;
Ole Olsson	5 000 kr för forskning rörande arbetsstugan på Malmö Väster, som ingår som del i hans doktorsavhandling.

Leif Ljungbergs stiftelse

Under året har bidrag till Elbogen Malmö Fornminnesförening utdelats med 90 000 kronor.

På styrelsens vägnar:

Elsebeth Bager
Ordförande

Bengt Liljenberg
Vice ordförande

Redogörelse för Malmö Fornminnesförening Elbogen 1992

Utgående balanskonto den 31 december 1992:

Tillgångar

Bank och kassa		355.830
Inventarier Hedmanska gården	19.498	
./ . avskrivn. 20%	3.900	15.598

Aktier

729 Asea	6.817	
729 Incentive	1	
1.848 Svenska Handelsbanken	7.648	
301 Cardo	3.680	
3.100 SE-Banken	32.829	
3.660 Skandia	5.338	
830 Custos	5.636	
3.000 Skrinet	90.405	152.354

Avkastningsfonder

200 andelar SE-Bankens Räntefond		204.214
		<u>727.996</u>

Malmbergiska Fonden

Bank	226.324	
SE-Bankens Räntefond	367.950	
Sesam Aktiefond	367.745	962.019
		<u><u>1.690.015</u></u>

Kursvärde	föreningens	aktier	992.290
„	„	räntefond	205.624
„	Malmbergiska	Fondens värdepapper	1.092.918

Skulder

Bergska Fonden I och II	25.035
Leif Ljungbergs Fond	9.225
Anna Lisa och Sven Eric Lundgrens Fond	24.100
Emil och Iris Schelins Fond	12.350
Elisabeth Berntons Fond	9.350
Einar Baggers 100-årsfond	35.855
Reserverat för årsskriften	150.000
Malmö Förskön.- och Plant.förening	
Bidrag för 1993 (förskott)	75.000
Föreningens kapitalbehållning	387.081
	<hr/>
	727.996

*Malmbergiska Fonden**Eget kapital*

Ingående Balans	961.696	
Årets vinst	323	962.019
	<hr/>	
		<u>1.690.015</u>

Malmö i januari 1993

JOHN HAIN

Vår revisionsberättelse har avgivits 1993-03-16

Nils Axel Månsson

Thomas Boström

*Redogörelse för Leif Ljungbergs stiftelse för år 1992**Ingående Balans Konto**Tillgångar*

Banktillgodohavanden	462.840	
Aktier	295.559	
		<u>758.399</u>

Resultatkonto

Bankräntor	41.647	
Utdelning aktier	92.825	
Reavinst aktier	120.509	
Återför. felaktigt avdragen skatt	209	
		<u>255.190</u>

*Utgående Balans Konto**Tillgångar**Aktier*

540 Asea	5.975	
540 Incentive	1	
1.600 Custos	27.605	
374 Electrolux	14.973	
4.500 Investor	33.386	
1.080 Kullager	23.478	
1.200 LME	24.588	
6.298 SE-Banken	76.945	
1.334 Handelsbanken	11.331	
3.000 Skrinet	75.375	293.657
		<u>293.657</u>

Fonder Sparbankerna

Obligationsfonden	250.000	
Penningmarknadsfond nr 1	250.000	500.000
		<u>500.000</u>
Banktillgodohavanden		98.808
		<u>98.808</u>
		<u>892.465</u>

aktiernas kursvärde	1.502.698	
obl.fonderna	542.475	

*Den 1 januari 1992**Skulder*

Skuld till Malmö Fornminnesförening	25.000	
Kapitalfond	630.119	
Disponibla medel	103.280	
		<u>758.399</u>

Den 31 december 1992

Notariatavgift	5.983	
Diverse omkostnader	141	
Till Kapitalfonden	134.000	
Till Disponibla medel	115.006	
		<u>255.190</u>

*Den 31 december 1992**Skulder*

Kapitalfond		
ing. balans	630.119	
från resultatet	<u>134.000</u>	764.119

Disponibla medel

ing. balans	103.280	
från resultatet	+ 115.066	
avgår anslag till		
Elbogen	<u>90.000</u>	128.346
		<u>892.465</u>

Malmö i januari 1993

JOHN HAIN

Vår revisionsberättelse har avgivits 1993-03-16

Nils Axel Månsson

Thomas Boström

Malmö äldsta stadssigill med bilden av en romansk kyrka

ELBOGEN 1993

DIS-Danmark

1 2 3 6 3 2

MALMÖ FORNMINNESFÖRENING